

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗБОРИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

**ТДУ 9 (575.3)
ТКБ 63.3 (2 тоҷик)**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЗУБАЙДУЛЛОЗОДА САИДҶОН ХАЙРУЛЛО

ҚУБОДИЁН ДАР АСРИ XX – ИБТИДОИ АСРИ XXI

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори
фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020300 - Таърих
(6D020301 – Таърихи ватанӣ)

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода гардидааст.

Рохбари илмӣ: **Пирумшоев Ҳайдаршо** – доктори илмҳои таърих, профессор, узви вобастаи АМИТ, сарҳодими илмӣ шӯбаи таърихи қадим, асрҳои миёна ва нави Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А.Дониши АМИТ.

Муқарризони расмӣ: **Собирова Қурбонбегим Давлатқадамовна** – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Маҳмадзода Убайдулло Давлат - номзоди илмҳои таърих, декани факултети дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

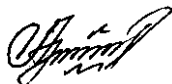
Муассисаи пешбар: **МДТ «Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ»**

Ҳимояи диссертатсия санаи **8 январи соли 2026 соати 13⁰⁰** дар маҷлиси Шурои диссертатсионии 6D.KOA–093 назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33, тел.:100088987) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферати он дар Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон шинос шудан мумкин аст.

Автореферат “ ___ ” _____ 2025 фиристода шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
доктори фалсафа (PhD)
аз рӯйи ихтисоси таърих
Email: mirzo-juma@mail.ru

Мирзоев Ш.Ч.

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Омӯзиш ва таҳқиқи таъриху фарҳанги халқи тоҷик дар ташаккулёбии худшиносии миллӣ яке аз самтҳои муҳимми таҳкими давлати соҳибистиқлол маҳсуб меёбад. Дар таърихшиносии ватанӣ, кишваршиносӣ ва омӯзиши таърихи минтақаҳо, ноҳияҳо, ки дар даврони Шуравӣ қариб таҳқиқ нагардида буданд, аҳаммияти боризро доро мебошад. Бояд тазаккур дод, ки Қубодиён, таърихи бостониро доро буда, дар таърих, фарҳанг ва тамаддуни халқи тоҷик нақши муҳимро касб намуда, таҳқиқи таърихи он дар таърихшиносии ватанӣ мубрам арзёбӣ мегардад.

Чӣ тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки “дар давоми солҳои истиқлолият мардуми заҳматкаши ноҳияи Қубодиён дар қатори дигар сокинони мамлакат барои пешрафти сатҳи иқтисодиву иҷтимоии мамлакат садоқатмандона қору фаъолият намуда, бахусус дар самти ҳифзи амнияти озуқоварӣ саҳми сазовори ҳудро гузошта истоданд” [94, с. 11].

Баъди аз ҷониби Россия забт шудани Осиёи Миёна дар ҳаёти иқтисодӣ – иҷтимоӣ ва фарҳангии халқҳои маҳаллӣ, аз ҷумла, Бухорои Шарқӣ дигаргуниҳои кулӣ ба вучуд омад. Дар шароити ниҳоят душвор, набудани роҳи дурусти нақлиёт тадқиқотчиёни рус таъриху фарҳанг ва сохти иқтисодию иҷтимоии минтақа, аз ҷумла Қубодиёно, дар охириҳои асри XIX – ибтидои асри XX мавриди омӯзиш қарор доданд. Аммо таҳлили тадқиқотҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ва марказии Тоҷикистон (Бухорои Шарқӣ) ва омӯзиши таъриху вазъи иқтисодӣ-иҷтимоии ин минтақаҳо аз ҷониби муҳаққиқону таърихшиносон, дар қиёс ба қисмати шимолии Тоҷикистон ба таври зарурӣ мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст.

Асарҳои илмие, ки паҳлуҳои муҳталифи ин минтақаро мавриди омӯзиш қарор додаанд, як ранг набуда, даврҳои гуногуни таърихӣ онро мавриди таҳқиқот қарор додаанд.

Дар тадқиқоти мазкур дар асоси сарчашмаҳо, асарҳо ва мақолаҳои илмӣ таърихи Қубодиён дар асрҳои XX – ибтидои XXI, ки аз нигоҳи даврабандии таърихӣ се давраро - дар таркиби Бухорои Шарқӣ, Тоҷикистони Шуравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиқлолро дар бар мегирад, баррасӣ карда мешавад.

Аз ин лиҳоз, мубрамияти мавзуи таҳқиқшаванда дар он зоҳир мегардад:

Якум, ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳияи Қубодиён то имрӯз дар таърихнигории ватанӣ ба таври маҷмӯӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст, маҳз ҳамин нуқта асоси мубрамияти мавзуёро муайян менамояд.

Дуюм, бекигарии Қубодиён мавқеи муҳимми ҷуғрофӣ-иқтисодиро доро буда, дар ҳаёти сиёсӣ аморати Бухоро мақоми махсусро ишғол мекард. Аз ин ҷиҳат, омӯзиши таърихи Қубодиён дар давраи бекигарӣ имконият медиҳад, ки аз диди нав мақоми ин гӯшаи диёрро дар сиёсати аморати Бухоро муайян намуд.

Сеюм, дар замони Шуравӣ шароити маишӣ аҳолии ноҳияи Қубодиён рӯ ба бехбудӣ оварда, маорифу мактаб ва хизматрасонии тиббии ройгон таъмин, инчунин муассисаҳои фарҳангӣ-равшаннамоӣ сохта шуданд, ки дар хизмати мардум қарор доштаанд. Барои ҳамин, дар асоси таҷрибаи таърихӣ як ноҳия таҳқиқи пешравиҳои замони Шуравӣ мубрам буда, он саҳми меҳнаткашони ноҳияро дар ин самт муайян менамояд.

Чорум, дар солҳои Истиқлоли давлатӣ ноҳияи Қубодиён тавассути тадбиру хиради Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ ба нишондодҳои назаррас ноил гардид ва аз ин лиҳоз, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додани масоили мазкур дар доираи як таҳқиқоти илмӣ саривактӣ арзёбӣ мегардад.

Ҳамин таъриқ, муқоиса намудани ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии аҳолии Қубодиён дар се давраи таърихӣ: пешазинқилобӣ, Шуравӣ ва замони Истиқлол мубрамият, муҳиммияти илмӣ – таърихӣ ин мавзуёро исбот менамояд.

Дарачаи омӯзиши мавзуи илмӣ. Перомуни таърихи Қубодиён як қатор асарҳои илмӣ-оммавӣ ва мақолаҳо интишор гардидаанд, ки мо онҳоро ба 6 гурӯҳ ҷудо намудем.

Ба гурӯҳи якум, осори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро номбар кардан мумкин аст, ки дар онҳо маводҳо бахшида ба таърихи қадим, асрҳои миёна ва нави ин диёри куҳан оварда шудааст [91, с. 240; 92, с. 256; 93, 94, с. 576]. Муаллиф дар асарҳои хеш ба ёдгориҳои бостоншиносии Қубодиён, ба мисли Тахти Сангин, Тахти Кубод, Қалъаи мир, Теппаи Шох, Уштурмулло ва дигар ҳафриётҳои қадими ин диёр диққати махсус

зоҳир намуда, аҳаммияти таърихӣ-фарҳангии онҳоро қайд намудааст.

Гуруҳи дуюмро асарҳои дастачамъона [71; 72; 86, с. 463; 99, с. 644] ва асарҳои илмӣ бунёди [58; 61, с. 700; 62, с. 412] ташкил мекунад, ки дар онҳо аз таърихи Қубодиён, чун ҷузъи ҷудонашавандаи таърихи халқи тоҷик аз давраҳои қадимтарин то имрӯз маълумотҳо оварда шудааст. Ба ин гуруҳ, шохасари академик Б. Ғафуровро [58] махсус қайд кардан лозим аст, ки дар он дар мабной сарчашмаҳои нодири таърихӣ роҷеъ ба таърихи қадим, асри миёна ва нави Қубодиён маълумотҳо ҷой доранд. Дар баробари монографияҳо аз таърихи ноҳияи Қубодиён барпо гардидани сохти Шуравӣ дар минтақа ва рушди соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи ноҳия дар асарҳои дастчамъонаи муҳаққиқони замони Шуравӣ низ инъикос гардидаанд [85, с. 435; 73, с. 569].

Гуруҳи сеюмро адабиёти махсус, ки бевосита ба таърихи Қубодиён бахшида шудааст, ташкил мекунад [84; 88; 64; 76; 75; 79; 96; 104, с. 133; 52, с. 66; 77, с. 220]. Дар омӯзиш ва таҳқиқи таърихи Қубодиён асарҳои илмӣ М.М. Дяконов [64], ки ба ҳафриётҳои бостоншиносии Қубодиён бахшида шудааст, аҳаммияти назарраси илмиро доро мебошад. Бояд қайд намуд, ки ин нахустин натиҷаҳои илмӣ бостоншиносон дар ҷануби Тоҷикистон ба даст омад, ки ҳанӯз дар солҳои 50-уми асри XX ба илми бостоншиносии ҷаҳон маълум гардид. Дар ин самт асарҳои Б.А. Литвинский, А.И. Седов [79, 96] низ ҷолиби диққат мебошанд, ки дар натиҷаи ин таҳқиқотҳо вобаста ба таърихи асримиёнагии Қубодиён маълумотҳои нодир ба гардиши илмӣ ворид гардиданд. Доир ба таърихи бекигарии Қубодиён аз тарафи муҳаққиқони ватанӣ оид ба таърихи бекигарии Қубодиён таҳқиқотҳои илмӣ ба анҷом расидаанд.

Маводҳои арзишманд аз ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар китоби Ш. Юсупов [104, с. 133] оварда шудааст. Дар он муаллиф сохтори маъмурии бекигариро дар умум, бо ҳаёти иҷтимоӣ – сиёсии Бухорои Шарқӣ баррасӣ намудааст. Нахустин китоб оид ба таърихи қадим, асрҳои миёна, нав ва навтарини Қубодиён ба қалами таърихшинос Ф. Абдурашитов [52, с. 66] тааллуқ дорад. Гарчанде ки асар дар таърихи сарчашмаҳо ва китобҳои ҷопшуда таҳия шуда, характери илмӣ-оммавӣ дошта бошад ҳам, дар он муаллиф кӯшиш намудааст, ки таърихи бисёрҳазорсолаи ин диёри куҳанро мухтасар инъикос намояд.

Гуруҳи чорумро асарҳо перомуни таърихи аморати Бухоро ташкил медиҳанд, ки дар онҳо таърихи Бухорои Шарқӣ ва аз ҷумла, бекигарию Кубодиён таҳқиқ гардидааст [59; 63, с. 906; 65, с. 223; 66; 87; 97; 33, с. 100; 60, с. 415; 34, с. 340; 40, с. 112; 39; 37, с. 107]. Бояд қайд намуд, ки ибтидои асри XX дар бораи бекигарию Кубодиён таҳқиқотчиёни рус асару мақолаҳо таълиф ва нашр намуда, дар гузоришҳои худ маълумотҳои муфид додаанд, ки дар омӯзиши таърихи Кубодиён нақши муҳим доранд. Масъалаи мазкур дар таърихнигории Шуравӣ боз дақиқтар таҳлил шудааст. Муҳаққиқ Ҳ. Пирумшоев дар баробари дигар манотиқи Бухорои Шарқӣ оид ба таърихи охири асри XIX – ибтидои XX-и Кубодиён дар асоси гузоришҳои тадқиқотчиёни тоинқилобии рус пажӯиши илмӣ ба анҷом расонидааст [89, с. 132]. Дар асари мазкур, мероси илмӣ тадқиқотчиёни рус аз нуқтаи назари илми таърихнигорӣ ҷиддан таҳлил шуда, муаллиф дар асоси маълумоти олимони рус оид ба шумора ва ҳайати аҳолии бекигарии мазкур, сатҳи зиндагии мардум, вазъи сиёсӣ ва иҷтимоиву иқтисодии онҳо далелу мисолҳои мушаххас овардааст. Дар асари академик Б. Искандаров бошад, оид ба бекигарии Бухорои Шарқӣ тибқи манбаҳои хаттӣ ва маводи бойгонӣ маълумот дода шуда, дар хусуси бекигарию Кубодиён низ фикру ақидаҳои ҷолиб омадааст [68, с.214; 69, с.546; 70]. Дар асарҳои профессор О. Маҷлисӣ бошад, муносибатҳои аграрии ноҳияҳои Бухорои Шарқӣ баррасӣ гардидааст, ки ноҳияи Кубодиён низ аз он истисно нест [80, с.330].

Дар китоби А.Ш. Розикзода ва И. Азим, ки дар ҳаммуаллифӣ таҳия гардидааст [95, с.220], масъалаи ҳаёти ҳамаҷузъи сокинони Бухорои Шарқӣ ва аз он ҷумла, машғулиятҳои асосии онҳо аз қабилӣ кӯсӣ, ҳунармандӣ, кишоварзии аҳолии бекигарию Кубодиён маълумот оварда шудааст. Аҳамияти илмӣ-назариявии ин китоб дар бораи будани сарчашмаҳо ва ворид намудани онҳо ба гардиши илмӣ мебошад.

Ба **гурӯҳи панҷум** асарҳои, ки бевосита [52, с. 66; 67] ва қисман ба таърихи навтарини Кубодиён тааллуқ доранд [56; 57; 103, с. 470; 55, с. 341-373; 83, с. 165; 100, с. 337], оварда шудаанд. Дар ин гурӯҳ китоби Ф. Абдурашидов ва Х. Давлат таҳти унвони «Шуҷоат баҳри Ватан», ки ба 65-солагии Ғалаба бар зидди фашизм бахшида шудааст, қаҳрамонҳои намоёндагони ноҳияро дар ҷабҳаҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва дар ақибгоҳ хеле васеъ инъикос менамояд.

Гуруҳи шашумро китобҳои илмӣ-оммавӣ, ки аз ҷониби муҳаққиқон Ғ. Ғоибов [63, с.906], Ҳ. Абдуназаров [54, с.460], Д. Қувватӣ, Ғ. Абдурашидов, Қ. Сатторӣ [77, с.220] таҳия шудаанд, ташкил медиҳанд. Агар китобҳои Ғ. Ғоибов ва Ҳ. Абдуназаров ба таърихи Хатлон бахшида шуда, дар онҳо қисман масъалаҳои таърихи Қубодиён баррасӣ шуда бошад, дар китоби Д. Қувват, Ғ. Абдурашидов, Қ. Сатторӣ аз таърихи Қубодиёни бостонӣ аз замонҳои қадимтарин то имрӯз, ҷуғрофияи табиӣю иқтисодии ноҳия, ёдгориҳои таърихию бостоншиносӣ, доираи илмию адабӣ, самарайи даврони истиқлолият ва ояндаи дурахшони ин сарзамини куҳанбунёд ба таври мухтасар маълумот дода мешавад. Дар он то андозае дар муайян намудани таърихи ноҳия, мақом ва ҷойгоҳи тоҷикон, рушди он дар замони Шуравӣ ва дастовардҳои Истиқлолият ба таври оммавӣ баррасӣ гардидааст.

Тавре аз таҳлили таърихнигории масъала бар меояд, дараҷаи омӯзиши таърихи Қубодиён дар таърихнигории ватанӣ қонеъкунанда нест. Албатта, хизмати муҳаққиқони зикршуда дар омӯзиши таърихи бекигарӣ ва ноҳияи Қубодиён хеле калон буда, аммо илми таърих ҳама вақт дар асоси сарчашмаҳои ҷадид назари навро талаб менамояд. Ҳамин тариқ, яке аз сабабҳои асосии таҳқиқот, аҳаммият ва мубрамияти он низ дар камтаҳқиқ будани ин масъала мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи нақшаи панҷсолаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқӣ тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади рисола мавриди омӯзиш қарор додани ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Қубодиёно дар асри XX - ибтидои асри XXI мебошад. Дар таҳқиқот сохтори маъмурӣ, шароити маданӣ-маишии мардум, касбу кор, ҳунармандӣ, низоми андоз ва мақоми илму фарҳанги Қубодиён ҳамчун масъалаҳои афзалиятнок муайян шудааст.

Вобаста ба мақсади гузошташуда вазифаҳои зерин ҳал карда мешаванд:

- инъикос намудани сохтори маъмурии бекигарии Қубодиён;
- муайян намудани ҳаёти иқтисодӣ – иҷтимоии бекигарии Қубодиён;

-баррасӣ намудани раванди барқароршавии Ҳокимияти Шуравӣ дар ноҳияи Қубодиён;

-омӯзиши раванди сохтмони хоҷагии коллективӣ дар ноҳияи Қубодиён;

-муайян кардани вазъи кишоварзии минтақа дар замони Шуравӣ;

-муайян намудани мақоми чорводорӣ дар беҳтар намудани ҳаёти иқтисодии мардуми ноҳия;

-инъикоси вазъи ҳунармандӣ ва касбу кори сокинони минтақа;

-муайян намудани низоми андоз ва таъсири он ба вазъи иқтисодии аҳолии ноҳия;

-тавсифи вазъи фарҳангӣ дар асри XX – ибтидои асри XXI;

- муайян намудани дастовардҳои соҳаи агросаноатии ноҳия дар замони шуравӣ;

- таҳлил ва инъикоси вазъи фарҳангии ноҳия дар ибтидои асри XXI.

Мавзуи (предмети) таҳқиқоти диссертатсионӣ аз омӯзиш ва таҳқиқи таърихи Қубодиён дар асри XX – ибтидои асри XXI бо истифода аз сарчашма ва адабиёти илмӣ марбут ба масъала мебошад.

Объекти таҳқиқот ин осори илмӣ муҳаққиқони ватанӣ, хориҷӣ ва дигар сарчашмаю тадқиқотҳои ба мавзуи мазкур дахлдошта мебошад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Марҳилаи таҳқиқот солҳои 2015-2018, яъне давраи таҳсили унвонҷӯ дар зинаи докторантура (PhD) аз рӯйи ихтисоси 6D020300 – Таърих (6D020301 – Таърихи ватанӣ)-ро дар бар гирифта, он аз интихоби мавзуи рисола, роҳбари илмӣ, таҳияи нақшаи корӣ, ҷамъоварӣ, таҳлил, омӯختан ва ба низом даровардани маълумот, интишори мақолаҳои илмӣ оид ба мавзуи таҳқиқот, иштирок дар конференсияҳои илмӣ сатҳи гуногунро фаро мегирад.

Макони таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи ДДОТ (Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни) анҷом дода шуда, макон ва объекти таҳқиқи он ноҳияи Қубодиёни вилояти Хатлонро дар бар мегирад.

Давраи таҳқиқот асосан асри XX – ибтидои асри XXI-ро дар бар мегирад, ки он аз мавзуи рисола маншаъ мегирад. Ин даврае буд, ки дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодии Бухорои

Шарқӣ, аз ҷумла Кубодиён дигаргуниҳои кулӣ ба вучуд омаданд. Дар натиҷаи ғалабаи Инқилоб дар Бухоро ва бекигариҳои шарқии он низ сохти нав ғалаба кард. Аз солҳои 20-ум то солҳои 90-ум ва аз ибтидои солҳои 90-ум то имрӯз ноҳия мисли дигар манотиқи Тоҷикистон дар зери барномаҳои давлатӣ рушд ёфта, ба яке аз марказҳои асосии истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфт.

Ҷуғрофиёи таҳқиқот қаламрави ноҳияи Кубодиёни вилояти Хатлонро ва махсусан, ноҳияҳои Шаҳритус ва Носири Хусравро, ки дар таркиби бекигариҳои Кубодиён қарор доштанд, дар бар мегирад. Аммо дар баъзе мавридҳо барои муқоисаҳои таҳқиқи мавзӯи матраҳгардида аз дигар манотиқи ҳамҷавор низ барои таҳлил мисолҳо оварда шудааст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии рисола. Асарҳои олимони таърихшинос ва фарҳангшиносони маъруф ҳангоми навиштани рисолаи илмӣ ба сифати асоси методологии тадқиқот мавриди истифода қарор дода шуданд. Принсипи методологӣ таърихият мебошад, ки имконият медиҳад далелҳо ва воқеаҳоро дар вазъияти мушаххаси таърихӣ баррасӣ намуда, алоқамандии онҳоро вобаста ба шароит муайян намояд. Дар рафти таҳқиқот аз усули таърихӣ васеъ истифода шудааст. Ин усул дорои се хусусияти худ: таҷассум намудани ҳислат, хусусияти танқидӣ ва муқоисавӣ мебошад, ки воқеаҳои гузаштаре омӯхта, онҳоро байни ҳамдигар муқоиса менамояд. Шабеҳияти онҳоро муқоиса намуда, сабаби зуҳури онҳоро шарҳ додан ба муҳаққиқ имконият медиҳад, ки дақиқан як қатор воқеаҳои таърихиро равшан гардонад.

Пайгоҳи сарчашмашиносии таҳқиқот. Маводи бойгонӣ, санадҳои қонунгузорӣ, барномаҳои давлатӣ, ҳисоботи соҳавӣ, маҷмуи ҳуҷжатҳо, матбуоти даврӣ ташкил медиҳанд. Ба қатори манбаъҳои дасти аввал тадқиқоту гузоришҳои олимони тоинқилобии рус дохил мешаванд, ки дар минтақа сафари корӣ дошта, ақида ва назарияи худро инъикос намудаанд [31; 34, с. 340; 35, с. 285-363; 36; 37; 39]. Ғайр аз ин, дар рисола аз тадқиқоти олимони намоёни тоҷик васеъ истифода гардид [68, с. 214; 69, с. 546; 70; 80, с. 330; 89, с. 132; 90, с. 704]. Муҳаққиқони рус ҳангоми сафари худ ба минтақа бевосита, шохиди вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии минтақа буда, воқеияти замонро дар асарҳояшон дарҷ кардаанд. Устод Садриддин Айний шохиди замон буда, дар асарҳояш хотироти худро овардааст, ки дар

омӯзиш ва таҳлили таърихи бекигарихои Бухорои Шарқӣ ва давраи барқарор намудани сохти Шуравӣ дар Бухоро сарчашмаи асосӣ ҳисоб мешаванд.

Аз рӯйи тавсиф ва мазмуну мундариҷа онҳоро ба чаҳор гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

Ба гурӯҳи якум, маводи Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон [1, в. 40; 3, в. 21; 4, в. 54; 6, в. 86; 5, в. 141-142; 7, в. 29; 8, в. 41; 9, в. 128; 10, в. 159; 11, в. 27; 12, в. 20-21; 13, в. 106], Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон [14, в. 58; 15, в. 21; 16, в. 37; 17, в. 102; 18, в. 114; 19, в. 346; 20, в. 149; 21, в. 188; 22, в. 116; 23, в. 348; 24, в. 5; 25, в. 142; 26, в. 191] ва бойгонии ҳуди ноҳияи Қубодиён [27, 28] дохил мешаванд.

Ба гурӯҳи дуюм, ҳуҷҷатҳои оморӣ, ҳисоботҳо ва маводҳои барномавӣ, маҷмуи ҳуҷҷатҳо ва нашрияҳои омури ахборӣ дохил мешаванд. Дар рисола аз маводҳои Агентии омури назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [43, с. 196], Омури солони вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2015 [46, с. 323; 47, с. 187], Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (Агентии омури назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон) [44, с. 218; 48, с. 66], ҳисоботҳои раисони ноҳияи Қубодиён оид ба рушди соҳаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар солҳои 1991-2021 [29], «Народное хозяйство Таджикистана» [82, с. 371], Барномаи рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии ноҳияи Қубодиён барои солҳои 2012-2016-2016-2020 [49, с. 107; 50, с. 112] васеъ истифода шуд.

Гурӯҳи сеюм асарҳои тадқиқотчиён ва сайёҳони тоинқилобии рус ва муаллифони ватанӣ, амсоли Муҳаммад Содикхоҷаи Гулшанӣ, Садриддин Айнӣ [59; 51, с. 344] ва ғайра ташкил медиҳанд.

Гурӯҳи чорум, аз маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои илмӣ, маҷаллаҳои матбуоти даврӣ, ки ба таърихи ноҳия бахшида шудаанд, иборат мебошад. Маводҳои «Матбуоти ҶШС Тоҷикистон солҳои 1928-1958», маҷаллаҳои «Тоҷикистон» [138, с. 4-8; 136, с. 3-10; 137, с. 12-14; 151], маҷсури рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ – «Тоҷикистони Сурх» [105; 114; 115; 116; 134; 135; 144] «Тоҷикистони Советӣ» [125, 152, 153, 154], «Коммунисти Тоҷикистон» [155, с. 10; 126], «Газетаи муаллимон» [118; 124; 139, с. 1; 142; 177, с. 1], «Ҷумҳурият» [119; 169; 165], «Садои мардум» [120], вилоятӣ - «Ҳақиқати Қурғонтеппа» [121; 122; 181], «Хатлон» [156; 157; 162; 163; 166], ноҳиявӣ – «Октябр» [106; 109; 110; 129; 145; 146; 147],

«Шараф» [107, с. 2; 108 с. 3; 111; 112; 113; 132; 133; 140; 141; 143; 150], «Коммунизм учун» [164; 170; 171; с. 3; 173, с. 1; 178; 123], «Тахти Кубод» [167, с. 2; 168, с. 1; 175, с. 1; 176, с. 2] васеъ истифода шуданд.

Навгонии илмий таҳқиқот. Дар рисола таърихи бекигарии Кубодиён дар ибтидои асри XX, инъикос намудани сохтори маъмурии он, муайян намудани вазъи иқтисодӣ – иҷтимоии минтақа, аз ҷумла соҳаи кишоварзӣ, чорводорӣ ва иқтисоду иҷтимоиёти бекигарӣ, масъалаҳои вазъи ҳунармандӣ, низоми андоз ва мақоми фарҳангро низ дар бекигарии Кубодиён ба риштаи таҳлил кашида шудаанд. Инчунин, масъалаи барқароршавии Ҳокимияти Шуравӣ дар ноҳия, ташкилҳои сохтори Шуравӣ ва дигаргунсозии солҳои 20-ум дар ноҳия, рушди иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳияи Кубодиён дар солҳои 30-40-ум, рафти сохтмони колхозӣ дар ноҳия, саноату нақлиёт ва рушди фарҳанг инъикос гардидааст.

Ҳамин тарик, бори нахуст дар рисолаи мазкур:

- сохтори маъмурии бекигарии Кубодиён муайян карда шуд;
- вазъи иқтисодӣ-иҷтимоии бекигарии Кубодиён таҳлил гардид;
- вазъи кишоварзии ноҳия дар замони Шуравӣ муайян гардид;
- мақоми чорводорӣ дар бехтар намудани вазъияти иқтисодии ноҳия нишон дода шуд;
- вазъи ҳунармандӣ ва касбу кор муайян карда шудааст;
- низоми андоз нишон дода шуд;
- рафти ташкилҳои сохтори шуравӣ дар ноҳияи Кубодиён татбиқ гардид;
- рафти коллективонии хоҷагии кишоварзии ноҳия таҳқиқ карда шуд;
- рушди фарҳанги ноҳия дар солҳои Шуравӣ ва Истиқлолият тавсиф гардид.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшавандаи диссертатсия:

- Дар омӯзиши маҷмуии мавзӯ бори аввал таърихи зиёда аз як асри Кубодиён дар се давра – бекигарии Кубодиён, замони Шуравӣ ва Истиқлолият, истифода аз сарчашмаҳои гуногун, аз он ҷумла маводҳои нави бойгонӣ, ки нахустин бор ба гардиши илмӣ ворид мешаванд, баррасӣ карда мешавад.

- Таҳқиқи таърихи бекигарии Кубодиён дар аввали асри XX нишон дод, ки дар бекигарии Кубодиён ҳаёти иқтисодӣ ва

фарҳангии аҳоли дар ибтидои асри XX нисбат ба солҳои 60-уми асри XIX то як андоза беҳтар гардида буд. Яке аз сабабҳои беҳтар гардидани иқтисодиёт, рушди тиҷорат, савдо ҷойгиршавии нуқтаи гумрукии Айвочи Қубодиён дар сарҳади аморати Бухорову Афғонистон буд, ҳисоб мешавад.

- Дар охири асри XIX – аввали асри XX дар бекигарӣ ҳаёти иҷтимоӣ – сиёсӣ муътадил набуд. Дар ин давра бекҳои Қубодиён – Абдусатторбек, Акрамбек, Шарифбек, Шодмонбек, Давронбек, Мирзо Махдихоҷа, Абдуҳалимбек, Мулло Исо мунтазам алайҳи мардумони норозӣ мубориза мебуданд.

- Азбаски дар ибтидои қарни XX дар бекигарии Қубодиён замин моликияти шахсии сарватмандон ҳисоб меёфт, деҳқонон маҷбур буданд тобеи онҳо шаванд. Заминҳои хусусӣ дар Қубодиён мисли заминҳои вақфӣ ниҳоят кам буданд. Азбаски деҳқонони мазлум андозҳои вазнинро супорида наметавонистанд, онҳо қашшоқ гашта, маҷбур мешуданд ба Афғонистон хичрат кунанд, ҳарчанд ки дар он ҷо низ камбағалию нодорӣ онҳоро ҳамсафар буд.

- Бинобар таҳлили сарчашмаҳо фарҳангу маданияти Қубодиён дар давраи мустақилии бекигарӣ дар шароити ҳоси маҳаллӣ рушд меёфт. Дар ин ҷо яке аз навъҳои санъат эҷодиёти шифоҳии халқ дар шакли ҳикояву суруд ва ривоятҳо ривоч ёфта буд. Аҳолиро ҳофизони оворагард ва баъзан дастаҳои лухтакбозӣ ҳаваскор аз Бухоро ва дигар шаҳрҳо хушнуд мекарданд.

- Ҳаёти сокинони Қубодиён танҳо баъд аз инқилоби Бухоро (соли 1920) беҳтар гардид. Дар баробари пойдорсозии Ҳокимияти Шуравӣ ҷорабиниҳои сиёсӣю иқтисодӣ низ дар амал татбиқ карда мешуданд. Бо мақсади амалӣ намудани фаъолияти сохтори давлатӣ 9 март соли 1921 Кумитаи инқилобии Қубодиён таъсис дода шуд.

- Татбиқи принципи объективӣ ва таҳлили ҳамаҷонибаи сарчашмаҳои гуногун имкон дод, ки моҳияти динамикии равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар ноҳияи Қубодиён дар солҳои 30-40-уми асри XX Қубодиён ошкор гардад. Дар ин давра ноҳия мисли дигар манотиқи Тоҷикистон тибқи барномаҳои давлатӣ рушд ёфта, ба яке аз марказҳои асосии истехсолоти маҳсулоти кишоварзӣю саноатӣ дар ҷануби Тоҷикистон табдил ёфта буд. Дар ноҳия сохтмони колхозӣ, саноату нақлиёт ва рушди фарҳанг таъмин гардид.

- Таҳлили корнамоиҳои меҳнатии деҳқонони ноҳияи Қубодиён дар солҳои ҷанг нишон дод, ки ҳамаи онҳо интиқолгарони идеалҳои сотсиалистӣ ва кувваҳое буданд, ки дар

сарзамини худ алайҳи истилогарон чангиданд. Ин раванд дар фаъолияти меҳнатӣ ва иҷтимоӣ, ва ғалаба бар душман пурра зоҳир шуд.

- Таҳқиқот нишон дод, ки Қубодиён дар солҳои баъдичангӣ то соли 90-уми асри XX дар қуллаҳои баланди тараққӣ қарор дошт. Дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳия дигаргунсозӣ ба амал омада, меҳнаткашони Қубодиён ба пешрафти бемисл ноил гардиданд. Дар ноҳия колхозҳои «миллионер», даҳҳо сех, корхонаҳои саноати ҳӯрокворӣ, заводи пахтатозакунӣ пешрафти иқтисодиётро таъмин намуда, барои сифатан баланд гардидани ҳаёти маданӣ-маишии мардум, рушди маориф, фарҳанг, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои ҳаётан муҳимми иҷтимоӣ-фарҳангӣ имконот фароҳам оварданд.

- Дар даврони Истиқлолияти комили Тоҷикистон дар баробари дигар навоҳии ҷумҳурӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии Қубодиён низ дигаргуниҳои қуллӣ ба амал омад. Дар ибтидои солҳои 90-уми асри XX, дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997), ки солҳои ниҳоят вазнин ҳисоб мешаванд, меҳнаткашони ноҳия, кишоварзон, боғпарварон, чорводорон ва дигар соҳаҳои ҳаётан муҳимми ноҳия фаъолият менамуданд. Дар ноҳия корхонаҳои кишоварзӣ-колхозу совхозҳо таҷдид гардида, ба ҷои онҳо ҳоҷагиҳои деҳқонӣ таъсис дода шуданд.

- Аз соли 2000-ум иқтисодиёти ноҳия барқарор карда шуда, дар соҳаи кишоварзӣ давраи рушд оғоз гардид. Дар ин давра дар ноҳия бемористонҳои замонавӣ, бунгоҳҳои тиббӣ сохта ба истифода дода шуданд. Мактабҳои нави замонӣ сохта шуда, дар асоси шакли нави таълим-литсей, гимназия ва мактабҳои хусусӣ фаъолияти ҳудро оғоз намуданд. Дар муддати кӯтоҳи баъдичангӣ муассисаҳои фарҳангӣ ба фаъолият шурӯъ намуданд.

- Тавре таҳқиқот нишон медиҳад, Қубодиён дар мудати кӯтоҳи таърихӣ се давра, се тамаддунро аз сар гузаронида, дар таркиби Бухорои Шарқӣ аз минтақаи ниҳоят қафомонда, дар замони Шуравӣ ва даврони истиқлолият ба диёри ободтарини ҷумҳурӣ ва яке аз ноҳияҳои пешрафта табдил ёфтааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот Аз он иборат аст, ки муқаррарот ва ҳулосаҳои асосии таҳқиқотро ҳангоми таҳияи асарҳо оид ба таърихи халқи тоҷик, дастурҳои методӣ ва таълимӣ, тартибдиҳии курсҳои махсус доир ба таърихи минтақаҳои Тоҷикистон истифода намудан мумкин аст. Баъзе

маводҳои рисола аз тарафи донишҷӯёну магистрон ва дигар муҳаққиқони соҳаи таърих метавонанд истифода шаванд.

Таҷрибаи асосии паҷуҳишро ҳамчунин метавон барои хондани курсҳои махсус, лексияҳо барои донишҷӯёни макотиби олии истифода намуд. Таҷрибаи таърихӣ ҳаёти ҳамарӯзаи мардуми Қубодиён дар соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ метавонанд дар шароити муосир ҳангоми таҳқиқи таърихи халқи тоҷик, инчунин дар тарбияи-ватандӯстии наслҳои наврас ва ташаккули мавқеи шаҳрвандии ҳамватанони мо истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дақиқияти маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот ба таҳқиқи диссертатсионии

мазкур асос ёфтааст. Инчунин, хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлилҳои илмӣ-назариявӣ ва таҷрибавӣ мутобиқ бо натиҷагирҳои таҳқиқот манзур карда шудаанд.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ Мавзуи диссертатсионии «Қубодиён дар асри XX – ибтидои асри XXI» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисос ба шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 6D020300 - Таърих 6D020301 – Таърихи ватанӣ мутобикат менамояд.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот: Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар сатҳи навгонии диссертатсионӣ, муайян намудани мақсад, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, коркарди муқаррароти назариявӣ ва методӣ, мақолаҳои илмӣ, пешниҳод намудани тавсияҳои амалӣ инъикос ёфтааст. Ҳамзамон, тартиб додани нақша ва хулосаҳое, ки дар диссертатсия ба назар мерасанд, саҳми шахсии муаллифро инъикос менамоянд.

Тасвир ва амалишавии натиҷаҳои таҳқиқот. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияи илмӣ-амалӣ ва назариявии ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ, аз ҷумла дар конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ Тоҷикистон: дастовардҳо, мушкилот ва дурнамои он» дар шакли маъруза ироа шуда, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Диссертатсия дар чаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи Садриддин Айний (суратчаласаи №11 аз 26.06.2025) муҳокима карда шуда, ба дифоъ пешниҳод гардид.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар 11 мақолаи илмӣ муаллиф, аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ҷаҳор боб, нӯҳ зербоб, хулоса ва номгӯӣи адабиёт (347 номгӯӣ) таркиб ёфта, дар ҳаҷми 199 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардидааст.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрам будани мавзӯ асоснок шуда, дараҷаи омӯзиши таҳқиқ, мақсад ва вазифаҳо, навгониҳои илмӣ, заминаи сарчашмавии қор, доираи хронологӣ ва ҷуғрофӣ, предмет ва объект, асосҳои методологии таҳқиқот, муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, саҳми шахсии довталаб дар таҳқиқ, тасвиб ва амалишавии диссертатсия муайян гардидаанд.

Боби якуми диссертатсия «**Бекигарии Қубодиён дар ибтидои асри XX**» ном дошта, он аз ду зербоб иборат аст.

Зербоби якуми боби аввал «**Шарҳи мухтасари таърихӣ – ҷуғрофии бекигарии Қубодиён**» ном дошта, дар он оид ба таърих ва ҷуғрофияи Қубодиён маълумот дода мешавад.

Дар диссертатсия оварда шудааст, ки аз натиҷаи таҳқиқоти бостоншиносон бармеояд, ки дар давраи мезолит, мавзеи Чилучорчашма қароргоҳи одамони асри санг будааст. Сокинони мавзеи Бешкенти Қубодиён аз сангҳои ҷаҷмоқии кӯҳи Туютоғ афзорҳои рӯзгор ва аслиҳои шикор месохтанд. Бостоншиносон ҳангоми ҳафтиёт аз сарзамини Қубодиён чунин афзори аслиҳаро бисёр дарёфтаанд [101, с. 41].

Қубодиён дар аҳди қадим то забти Ҳахоманишиҳо ба ҳайати давлати Бохтари Қадим шомил буд. Аҳолии шаҳраки Қалъаи Мир, ки дар маркази Қубодиён воқеъ буд, маҳалҳои аҳолинишини атрофи он дар ҳаёти Бохтари Шимолӣ нақши бузург доштанд. Дар муқоиса аз сарчашмаҳои таърихӣ давру замони мухталиф ба хулосае омадан лозим, ки таърихи

шаҳрсозию шаҳрдории тоҷикон маъмул буда, намунаи чунин шаҳрҳо дар Қубодиён низ ба назар мерасад.

Дар замони ҳукмронии давлати Юнону Бохтар яке аз мавзеъҳои бузурги аҳолинишин дар Қубодиён мавҷуд буд. Қисматҳои иншоотҳои мудоғиавӣ, ки бостоншиносон пайдо кардаанд, аз иштироки бевоситаи аҳолии маҳаллӣ дар муҳорибаҳо шаҳодат медиҳанд. Бостоншиносон дар Қубодиён якҷанд бошишгоҳҳои антиқиро низ пайдо намудаанд. Дар замони Кӯшонӣ дар Қубодиён яке аз мулкҳои асосии Тахористон буд. Тангаҳои бешуморе, ки дар ин сарзамин ёфт шудаанд, гувоҳӣ медиҳанд, ки тиҷорат ва муносибатҳои пуливу молӣ ривоч ёфта, робитаҳои тиҷоратӣ бо дигар кишварҳо беш аз пеш густариш пайдо карда буданд.

Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳои ҷуғрофии арабиву форсиабон Қубодиён дар асри IX ба ҳайати Хутталон шомил буд. Хутталон, Чағонӣ ва Хоразм расман тобеи давлати Сомонӣ буданд.

Аз охири асри XII сар карда, Қубодиён дар зери таъсири сулолаи тоҷиктабори Ғӯриён қарор дошт ва дар Қубодиён ба ободонии шаҳрҳо таваҷҷуҳ зоҳир мегардид. Касбу хунар рӯ ба пешравӣ оварда, дар Қубодиён навъҳои бешумори молҳои истеҳсоли хунармандӣ пайдо мешавад. Дар натиҷа тиҷорати дохилӣ ва берунӣ ривоч меёбад [53, с. 41-42].

Ҳамин тавр, ба ҳулосае омадан лозим аст, ки дар давраи қадим ва асрҳои миёна Қубодиён мунтазам дар зери сиёсати фармонфармоии абарқудратон қарор гирифта, монанди тамоми халқҳои Осиёи Миёна ва минтақаи Бухорои Шарқӣ ҳаёти вазнину тоқатфарсо доштанд.

Баъди ба аморати Бухоро дохил гардидани Бухорои Шарқӣ идоракунии бекигарии Қубодиён ба дасти онҳо гузашта, амир ҳокимонро ҳамчун бек ҳудуд таъин мекард. Аз ҷиҳати ҳудуд ва нуфуси аҳолии бекигарии Қубодиён нисбат ба дигар бекигарӣҳои Бухорои Шарқӣ хурд буд. Дар бекигарӣ қозӣ, дар навбати худ раис ҳам ба шумор мерафт.

Ҳулоса, сохтори маъмурии бекигарӣ аз ҳукумати аморат зич вобаста буд. Мансабдорони бекигарӣ аз тарафи онҳо таъин мешуд, ба халки мазлум таҳдиду фишорҳои зиёд ва андозҳои бешумор ҷорӣ мегардид, ки қисман маҷбур гардидаанд, ки қаламрави онро тарк намоянд.

Дар зербоби дуҷуми боби аввал «**Ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии бекигарии Қубодиён дар ибтидои асри XX**» масоили ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва фарҳангии бекигарии Қубодиён мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Баъди ба протекторати Россияи подшоҳӣ мубаддал гардидани аморати Бухоро ва таъсиси гумруки давлатӣ дар сарҳади Бухорову Афғонистон тичорат дар Қубодиён хеле инкишоф ёфт. Дар бекигарии Қубодиён ду бозор амал мекард. Бозори яқум дар тарафи чапи соҳили дарёи Кофарниҳон, дар маркази шаҳри Қубодиён ва дигар дар тарафи рости соҳили Кофарниҳон, дар деҳаи Бешкент амал мекард. Рӯзҳои душанбе ва чоршанбе рӯзи баргузории бозор буд [104, с. 91].

Дар савдои дохилии бекигарии Қубодиён бо бекигарииҳои ҳамсоя дарёи Вахш нақши калон мебозид. Аз бекигарии Қўргонтеппа ва Вахш тавассути Амударё ба воситаи қайқ маҳсулоти худро ба Қубодиён меоварданд. Аз деҳаҳои худуди Чиликўл (феълан Дўстӣ), ки дар соҳили дарёи Вахш буданд, молҳои худро ба Қубодиён меоварданд. Аз деҳаи Лағмани бекигарии Қўлобу Балҷувон то Помир дарёи Вахш воситаи асосии муомилоти молҳо буд [104, с. 94].

Дар соҳаи тичорати берунӣ, махсусан бо Афғонистон гузаргоҳҳои Амударё нақши муҳимро мебозиданд. Масалан, аз тахти Қубод 7 км поёнтар, аз он ҷое, ки дарёи Вахш бо Амударё як мешавад, қайқҳои афғонҳо омода буданд, ки аз Афғонистон ба воситаи ин қайқҳо ба тарафи бекигарии Бухорои Шарқӣ молҳои заруриро мегузарониданд.

Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX дар бекигарии Қубодиён замин ба феодалҳо тааллуқ дошт. Моликияти феодал будани замин ва воситаҳои истеҳсолот ҷиҳатҳои иқтисодию иҷтимоии мардумро дар он давра муайян мекард. Андозӣ мураттаб сохтани ҳукумати аморат, ки дар бекигарии Қубодиён қарор карда буд, аз дигар бекигарииҳои Бухорои Шарқӣ фарқ надошт.

Дар бекигарии Қубодиён ҳунармандӣ ҳамчун як соҳаи муҳими иқтисодӣ аз замонҳои қадим ривочу раванг пайдо карда, яке аз шуғлҳои қадимаи мардум ба ҳисоб мерафт. Ҳунармандони маҳаллӣ аз маҳсулоти ашёи хоми қорво пӯсту пашм, палос, каллапӯш, дастпӯш, ҷўроб, халта, қанор, ресмон, машк ва ғайра тайёр мекарданд. Инчунин дар бекигарии Қубодиён оҳангарон, мўзадўзон, кафшдўзон, зинсозону

наългарони моҳир буданд, ки маҳсулоти истеҳсолнамудаи онҳо харидорони худро доштанд.

Вазъи мактаб ва маълумот дар бекигарихои Бухорои Шарқӣ, монанди Бухоро буд. Дар Бухорои Шарқӣ ҳам мактабу мадрасаҳои динӣ фаъолият мекарданд [98, с. 31]. Аз рӯи маълумоти сарчашмаҳо қариб дар ҳама маҳалҳои аҳолинишин масҷидҳо ва дар назди он мактабҳо фаъолият менамуданд.

Ҳамин тавр, барқарор кардани Ҳокимияти Шуравӣ дар бекигарии Қубодиён ҳатто ягон нуқтаи таъбаъи вучуд надошт, инчунин бо сабаби бад будани шароити зиндагӣ ҳолатҳои санитарӣ ниҳоят бад буд. Бинобар ин, фавти аҳоли, махсусан кӯдакон хело зиёд ба назар мерасид.

Боби дуҷуми диссертатсия «Барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ ва дигаргуниҳои иқтисодӣ ва маданӣ-маишӣ дар солҳои 20-40-уми асри XX» номгузорӣ шуда, он аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби аввали боби дуҷум «Таъкилҳои сохтори идории Шуравӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоиву иқтисодӣ дар Қубодиён» барқароршавии сохтори идории Шуравӣ дар ноҳияи Қубодиён мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Диссертант қайд мекунад, ки дар мубориза барои барқарор кардани Ҳокимияти Шуравӣ дар минтақа нақши меҳнаткашони ноҳияи Шаҳритус ва Қубодиён хеле калон аст. Дар Анҷумани I Шуроҳои Умумибухоро ба масъалаҳои мустақкам намудани Ҳокимияти Шуравӣ дар Бухорои Шарқӣ ва ёрӣ ба деҳқонони дар ҷанги шаҳрвандӣ хонахаробгардида диққати калон дода шуд [102, с. 118]. Мувофиқи қарори Анҷумани I Шуроҳои Умумибухороӣ дар ноҳияи Қубодиён низ як қатор корҳои фаҳмондадихӣ ва кумакҳо ба деҳқонони дар ҷанг зарардида расонида шуд.

Соли 1923 КИМ Шурои Умумибухороӣ «Қонуни асосии ҚХШ Бухоро доир ба истифодаи замин»-ро қабул кард, ки мувофиқи он ҳама заминҳои киштбоб ба фонди давлат дохил шуданд. Дар солҳои 1924-1925 дар ноҳияи Қубодиён 1710 хоҷагӣ мавҷуд буд, ки ин хоҷагиҳо 8379 нафар аъзо доштанд [82, с. 137].

Аз рӯи баҳисобирии соли 1925 дар ноҳияи Қубодиён 121.1527 пуд ғалла истеҳсол карда шуд, ки 59,4%-и талаботи ноҳияро қонеъ мегардонд. Ба ин ғаллаи тухмӣ дохил карда нашудааст. Дар ин давра дар Қубодиён 4123 даҳяк замини қорам мавҷуд буд, ки 2% он барои кишти пахта ҷудо карда шуда буд. Аз ин маълум мешавад, ки дар ин давра дар ноҳияи Қубодиён аз

пахтакорӣ дида, ба соҳаи ғалладона диққати бештар дода мешуд ва ноҳияи Қубодиён дар ин солҳо ба яке аз ноҳияҳои ғаллакор дар миқёси вилоят ва ҷумҳурӣ ба ҳисоб мерафт [82, с. 137].

Соли 1929 дар ноҳияи Қубодиён 2948 гектар замини корам барои кишти гандум, 1888 гектар барои кишти арзан, 652 гектар барои кишти биринҷ ва 5280 гектари дигар бошад, барои кишти пахтаи навъи амрикоӣ чудо карда шуд [4, в. 54].

Дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ хоҷагии кишоварзӣ зарари калон дида, харобии шабакаҳои обёрикунанда, дар маҷмӯъ, 80%-ро дар бар мегирифт [74, с. 12]. Ин харобӣ дар ноҳияи Қубодиён низ ба назар мерасид, зеро як қисми заминҳои ноҳия аз беобӣ ба қатори заминҳои бекорхобида дохил мешуданд.

Солҳои 1927-1931 аз дарёи Кофарниҳон ба воситаи каналҳо 22000 гектар заминҳои ноҳияи Қубодиёнро обёрӣ мекарданд. Аз ин рақамҳо маълум мешавад, ки обёрӣ намудани заминҳои бекорхобидаи ноҳия нисбат ба солҳои пештара хеле бехтар гардидааст. Аз ин пешравиҳо аҳолии ноҳия руҳбаланд шуда, ба ташкил намудани хоҷагиҳои нав дар ин заминҳои обёришуда камар бастанд.

Шароити табиӣ ноҳияи Қубодиён барои соҳаи чорводорӣ хеле мусоид аст. Бо ҳамин мақсад, Ҳукумати Шуравӣ ба рушди соҳаи мазкур дар ноҳия диққати ҷиддӣ меод. Аз рӯи маълумот муайян карда мешавад, ки соли 1925 дар ноҳия миқдори чорво-767 сар асп, 6344 сар чорвои калони шохдор, 17 сар шутур, 8618 сар гӯсфанди ҳисорӣ, 342 сар гӯсфанди қароқулӣ, 1744 сар буз, ки дар маҷмӯъ, 18.707 сар чорворо ташкил медоданд [82, с.113].

Бо маҳсулоти зарурӣ таъмин намудани аҳолии ноҳияи Қубодиён ҳамеша дар зери таваҷҷуҳи ҳукумати марказӣ қарор дошт. Дар ҳар нуктаи аҳолинишини Қубодиён дӯконҳои тичоратии Узбекторг фаъолият мекарданд, ки ба аҳолии ноҳия нисбатан бо нархи арзон хизмат мерасониданд. Тичорати хусусӣ низ дар солҳои 1926-1927 дар ноҳия амал мекард, ки ин дар дасти тоҷирони хурд буд. Дар ин давра, дар ноҳия ду бозор фаъолият мекард, ки рӯзҳои душанбе ва панҷшанбе дарҳои худро ба тоҷирону савдогарон боз мекарданд.

Хулоса, дар ташкилбӣ сохтори идории шуравӣ ва дигаргунсозҳои солҳои 20-30-ум дар Қубодиён қорҳои зиёде ба анҷом расида бошад ҳам, аммо баъзе камбудӣҳо низ ба назар мерасид. Аз ин лиҳоз, онҳо аз ҳар як камбудӣ ва ё хатогии хурд истифода бурда, миёни деҳқонони ноустувор таблиғоти зидди

чамъиятӣ мебурданд. Ба ҳамаи ин мушкилиҳои ҷойдошта муҳочирати кишоварзӣ барои барқарор кардан ва инкишофи минбаъдаи хоҷагии деҳоти кишвар нақши мусоид бозид.

Сиёсати коллективонии хоҷагии қишлоқи ҶШС Тоҷикистон дар солҳои 30-40-уми асри XX яке аз масъалаҳои асосии сохтмони сотсиализм ба ҳисоб мерафт. Ба ҳамаи мушкилиҳо нигоҳ накарда, дар Тоҷикистон, хусусан дар ноҳияи Кубодиён, коллективонидани хоҷагии қишлоқ бомуваффақият мегузашт. Дар асоси қарори Шурои Комиссарони Халқии ҶШС Тоҷикистон дар «Дар бораи ташкили совхозҳои нави пахтакор дар ноҳияҳои Сарои – Камар, Фархор ва Кубодиён» аз 24 январи соли 1931 зарур доништа шуд, ки масоҳати 3000 гектар, ки аз он 2250 гектар ба кишти пахта ҷудо шуда буд, то 1 феввали соли 1931 пурра ба совхозҳои пахтакор муттаҳид карда шаванд [5, в. 141-142].

Дар натиҷаи ҷорабиниҳои соли 1929 290 хоҷагӣ ба ноҳияи Кубодиён муҳочир карда шуданд, дар соли 1930 бошад, ин рақам ба 1021 хоҷагӣ расид, ки ин нисбат ба соли 1929 ду баробар зиёд буд. Дар соли 1931 888 хоҷагӣ, соли 1932 741 хоҷагӣ, дар маҷмӯъ 2940 хоҷагӣ ба ноҳия муҳочир шуда, муқимӣ гардид, вале аз ин шумора 1533 хоҷагӣ бо сабаби шароити номусоиди зисту зиндагӣ ба ҷои зисти доимии худ баргаштанд ва дар ноҳия 1407 хоҷагии дигар боқӣ монд [6, в.86].

Дар ин муваффақиятҳои калони хоҷагии қишлоқ нақши паркҳои мошину тракторӣ (ПМТ) хеле калон буд. (ПМТ)-ҳо дар ташкил кардани хоҷагиҳои коллективӣ нақши муассир доранд. Онҳо боиси ҳавасманд гардидани деҳқонон ва саросар ба хоҷагиҳои коллективӣ гузаштани онҳо шуданд.

Дар ин давра дар соҳаи маориф масъалаҳои ҳалталаб зиёд буданд. Ташкили мактабҳо ва ба хондан ҷалб намудани наврасон дар шароити ниҳоят вазнин мегузашт, чунки дар як вақт мубориза ба қувваҳои зиддишуравӣ идома дошт. Соли 1936 дар ноҳияи Кубодиён ба курсҳои махви бесаводӣ 4487 нафар сокинони тамоман бесавод ва 2635 хонандагони камсавод ҷалб карда шуданд, ки дар байни онҳо комсомолон ва аъзои колхозҳои нав ташкил шуда буданд. Ба онҳо 111 нафар омӯзгорони ботаҷриба савод меомӯзониданд [2, в. 3].

Моҳи майи соли 1932 ноҳияи Кубодиён соҳиби рӯзномаи худ гардид, ки он бо номҳои «Коммунизм учун», «Шарқ ё риғлигин» ва дар солҳои минбаъда «Октябр» ва «Шараф» ҳафтае

се маротиба бо теъдоди зиёда аз 3.500 нусха бо забонҳои тоҷикӣ ва узбекӣ нашр мешуд, ки он дар баланд бардоштани сатҳи фарҳангии аҳолии ноҳия нақши калон бозидааст.

Ҳамин тавр, дар солҳои аввали ташкил ёфтани ноҳияи Қубодиён дар рушди илму маориф ва фарҳанг як қатор пешравиҳо, аз қабилӣ сохтмони аввалин бинои шӯъбаи маориф, сохтмони аввалин мактабҳо, маҳви бесаводӣ, тадриҷан саводнок шудани аҳоли воқеан, ба назар мерасид. Ҳамаи ин дар бобати ташкили ҳоҷагҳои коллективи деҳқонон ва ривоч гирифтани иқтисодиёт тақони ҷиддӣ бахшид.

Дар зербоби дуҷуми боби дуҷуми диссертатсия **«Қубодиён дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва солҳои азнавбарқароркунии баъдичангӣ»** муаллиф оид ба ҳаёти меҳнаткашони ноҳияи Қубодиён дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва давраи азнавбарқароркунии ҳоҷагии кишлоқро мавриди омӯзиш қарор додааст.

Диссертант менависад, ки дар лаҳзаҳои аввали ҷанг бошандагони ноҳияи Қубодиён низ беш аз 2700 нафар фарзандони хешро барои Ҷанги Ватанӣ азиз ба ҷанг сафарбар намуданд. Мушкилии қариб ҳамагирон занҳо бар дӯши худ гирифтанд. Дар як муддати кӯтоҳ дар маркази ноҳияи Қубодиён курсҳои кӯхтоҳмуддати омӯзиши техникӣ ронандагии трактору мошин ташкил ёфтанд, ки дар як сол беш аз 200 нафар занону духтарон касб омӯхта, паси ҷамъабарии трактор ва мошинҳо нишаста, дар пешравии қариб колхозу совхозҳои ноҳия ва фиришодани озуқа ба фронт сарм гузоштанд.

Пахтакорони 10 колхозии ноҳияи Қубодиён аз аввали моҳи сентябри соли 1945 ғунучини пахтаи мисриро оғоз карданд. Суръати ғунучини пахта дар колхозҳои ба номи Молотов, 8-уми март, Пахтакор, Лоҳутӣ ва ғайра торафт баланд мегардид. Колхозчиёни артели ҳоҷагии кишлоқ ба номи Молотов, махсусан ҳосили хуби пахтаи мисриро парвариш карда расонданд. Онҳо уҳдадор шуданд, ки ба ҳисоби миёна аз ҳар гектар ба ҳама 6,6 сентнери шартнома ба давлат камаш 12 сентнери пахта супоранд [172].

Дар давраи баъдичанги ҶШС Тоҷикистон махсусан, соли 1946 муваффақиятҳои калонро дар соҳаи пиллапарварӣ ба даст даровард. Вилояти Қургонтеппа нақшаи пилласупориро 103,5 ғоиз иҷро намуд. Дар иҷрои нақшаи пилласупорӣ ноҳияи Қубодиён дар вилоят пешсаф ба ҳисоб мерафт.

Аз ҳисоби афзоиши рамаҳо дар соли 1946 бо роҳи чудо кардани як ферма барои ташкил додани совхозӣ нави ғӯсфанди қарақўлпарварии Қофарниҳон шароит муҳайё карда шуд. Ин совхоз ба ҳоҷагии парваришкунандаи ғӯсфанди зотӣ табдил ёфта ва минбаъд он совхоз барои фермаҳои колхозӣ қўшқорҳои хушзоту хушсифат парвариш карда мебарорад ва ба ин восита, бештар намудани пўсти ғӯсфанди қарақўлиро ба роҳ мемонад.

Шумораи умумии ҳамаи намуди мактабҳо дар ноҳияи Қубодиён соли хониши 1940-1941 16 ададро ташкил меод, ки 2 адади ин мактабҳо аз таъмири пурра ва 14 адади дигар аз таъмири қорӣ бароварда шуда буданд. Дар ин мактабҳо шумораи мизу курсиҳо 1097 адад, тахтаҳои дарсӣ-98 адад, чевонҳо барои ҷиҳозондани китобу лавозимоти дарсӣ-92 ададро ташкил мекард.

Ҷанг барои фаъолияти соҳаи маорифи ҷумҳурӣ бетаъсир намонд. Соли хониши 1945-1946 қариб 7000 бачагони синни мактабӣ аз мактабҳо берун монданд, шумораи зиёди хонандагон аз синф ба синф гузашта натавонистанд. Фақат дар як ҳуди ноҳияи Қубодиён 551 нафар хонанда барои аз худ накардани барномаи таълимӣ тақроран дар синфи худ монданд [130, с. 3].

Боби сеюми диссертатсия «**Ноҳияи Қубодиён дар нимаи дуюми асри XX**» аз ду зербоб иборат аст.

Дар зербоби якуми боби сеюм «**Рушди соҳаҳои агросаноатии ноҳияи Қубодиён**» вазъи тараққиёти соҳаи агросаноатии ноҳия дар давраи мазкур таҳлил гардидааст.

Дар диссертатсия зикр гардидааст, ки заводи пахтатозакунӣ солҳои 30-ум дар ноҳияи Шаҳритус сохта шуда буд, ки он пахтаи бадастовардаи ноҳияҳои Шаҳритусу Микоянобод (феълан Қубодиён)-ро қабул менамуд.

Барои омода намудани техникаи ҳоҷагӣ ва баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат моҳи июни соли 1959 дар ноҳияи Қубодиён устохонаи таъмири-техникии сохта мавриди истифода қарор дода шуд.

Соли 1976 ноҳияи калони пахтакори ҷумҳурӣ ноҳияи Қубодиён ғалабаи бузург ба даст овард. Пахтакорони ноҳия дар водии Вахш аввалин шуда, уҳдадориашонро иҷро карда, ба давлат 68 ҳазор тонна, ё худ зиёда аз нақша 2 ҳазор тонна пахта фурухтанд. Ин уҳдадорӣ калонро ҳам онҳо пурраю барзиёд иҷро карданд. Ба нуктаҳои қабул аз ҳоҷагиҳои ноҳияи Қубодиён зиёда аз 74,4 ҳазор тонна пахта омад, ки аз он бештар аз 50 ҳазор

тоннааш пахтаи маҳиннах буда, аз ҷумла 38,8 ҳазор тоннааш дорои нахи типи якум буд, ки ба ҳисоби миёна ҳосилнокӣ аз ҳар гектар 33,7 сентнерро ташкил дод [81, с. 129].

Соли 1990 дар заводи давлатии зотпарварии Қубодиён сеҳи пӯстиндӯзӣ кушода шуд. Инчунин, дар ноҳия сеҳи хишт ба истифода дода шуд. Сохтмони заводи пахтатозакунӣ бо ҳамкориҳои ширкатҳои хориҷӣ ва сеҳи консервабарорӣ дар совхозии «Хаваскор» ба нақша гирифта шуда буд [141].

Мувофиқи қарори Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон 7-уми апрели соли 1978 тахти рақами 983 ноҳияи Қубодиён аз ҳайати ноҳияи Шаҳритус аз нав ҷудо карда шуд [10, в.159]. Бо таъсиси ноҳия дар солҳои 70-80-ум роҳбарияти ҷумҳурӣ бо азхудкунии заминҳои бекорхобида аҳолии зиёдеро ҷалб месозанд. Дар натиҷаи амалӣ шудани ин барномаҳо барои азхуд намудани заминҳои нав дар мавзеи Юлдузқоқ 2400 гектар ва дар Курчалолқум зиёда аз 2000 гектар замини нав ба истифода дода шуд. Дар муддати кӯтоҳ дар ин мавзеъҳо биноҳои истиқоматӣ низ сохта шуданд [52, 43]. Ин буд, ки солҳои 1986-1990 ба ҳисоби миёна ҳар сол 3340 тонна ғалла, 1326 тонна картошка, 343 тонна шолӣ, 5014 тонна сабзавот, 1282 тонна ангур, 3236 тонна зироатҳои ползӣ, 1624 тонна гӯшт, 7833 тонна шир ва 1133 ҳазор дона тухм истеҳсол карда шудааст [24, в.23].

Дар баробари рушди соҳаи кишоварзӣ соҳаи чорводорӣ низ ривочу равнақ меёфт. Зеро иқлими ноҳия барои рушд додани чорводорӣ хеле мусоид буд. Бо ҳамин мақсад, шуруъ аз солҳои 30-юм аз совхозҳои зотпарварии ҷумҳурӣ ва совхозии зотпарварии «Нишон»-и ҶШС Узбекистон ва совхозии «Уҷаж»-и ҶШС Туркманистон ба миқдори муайян овардани чорвои хушзот ва ба ин васила, ба даст овардани зоти баланд ва зиёд намудани саршумори чорво дар ноҳия мусоидат намуд.

Дар натиҷаи дуруст ба роҳ мондани корҳо ва беҳтар таъмин намудани ҳӯроки чорво имконият дод, ки сол аз сол зиёд намудани саршумори чорво ва баланд бардоштани маҳсулнокии онро таъмин кунад. Дар соли 1952 чорводорони ноҳия аз ҳар сад сар гӯсфанди таваллуд мекардагӣ 24, 2 сар барра, дар соли 1953-ум бошад, 101, 5 сар барра гирифтанд, ки ин натиҷаи хеле хуб буд [127, с. 62].

Зиёд шудани даромади колхозҳо имконият медод, ки дараҷаи некуаҳволии колхозчиён мунтазам баланд бардошта шавад. Сол то сол соҳаи тандурустӣ дар ноҳияи Қубодиён рӯ ба

беҳбуди меовард. Ҳамасола аз ҳисоби хатмкунандагони донишқадаи тиббӣ сафи кормандони тиб дар ноҳия зиёд мешуд. Соли 1985 дар беморхонаи марказии ноҳия 312 нафар табибон дар хизмати аҳоли буданд, ки аз онҳо 64 нафарашон духтурони дорои маълумоти олӣ ва 248 нафарашон дорои маълумоти миёнаи махсус буданд [148].

Ҳаёти маишии аҳолии Кубодиён рӯ ба беҳбудӣ оварда, дар давоми солҳои 1986-1988 6684 метри кв. хонаҳои истиқоматӣ, 5 нуқтаи хизматрасонии маишӣ, 9 нуқтаҳои савдо ва ҳуруки умумӣ, 1 маркази саломатӣ барои 50 ҷои қабул ва 2 беморхона васеъ гардонда шуд [158].

Шуъбаи маорифи халки ноҳия барои беҳтар намудани шароити таълиму тарбия чорабиниҳои зарурӣ андешида аст. Соли 1979 84 нафар хатмкунандагони мактабҳои миёна ба донишқадаҳои олӣ, техникумҳо ва омӯзишгоҳҳои касбии техникӣ дохил гаштанд. Дар соли хониши 1986 ба истифода додани бинои 4 мактаби маълумоти умумӣ ва сар кардани сохтмони 4 мактаби нав ба амал баровардани чораҳои қатъӣ оид ба иҷрои талаботи ислоҳоти мактаби маълумоти умумӣ ва касбӣ ба амал омадааст [174].

Хулоса, дар замони Шуравӣ ба корҳои ташвиқотӣ диққати ҷиддӣ медоданд. Бинобар ҳамин, муассисаҳои фарҳангӣ-равшаннамоӣ, ба монанди клубҳо, китобхонаҳо, осорхонаҳо нуқтаҳои кинонамоишдихӣ ва ғайраҳо сол аз сол дар ноҳияи Кубодиён зиёд мегардиданд. Деҳае набуд, ки он клуб, китобхона ва нуқтаҳои кинонамоишдихӣ надошта бошад.

Дар зербоби дуюми боби сеюм **“Ҳаёти иҷтимоӣ – фарҳангии ноҳия”** вазъи рушди ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангии ноҳияи Кубодиён дар солҳои 50-80-ум баррасӣ гардидааст.

Дар диссертатсия омадааст, ки солҳои 50-уми асри XX Ҳукумати ҷумҳурӣ бо мақсади пурра қонё гардонидани талаботи моддӣ ва маънавии меҳнаткашон истеҳсолоти сотсиалистиро мунтазам тараққӣ дод, ки дар асоси он барои ба даст овардани маблағҳои зарурӣ имконият пайдо шуд. Барои баланд бардоштани некуаҳволии моддии мардум дар соли 1953 аз бучети ҷумҳурӣ ба ноҳияи Кубодиён 5725000 сӯм ҷудо карда шуд [166]. Дар соли 1955 бошад, ин рақам то ба 6 миллиону 837 ҳазор сӯм расонда шуд, ки нисбат ба соли 1953 хеле зиёд буд.

Бо шарофату ғамхориҳои Ҳукумати Шуравӣ ноҳияи Кубодиён бо кадрҳои ихтисосманди тиббӣ таъмин карда шуд.

Масалан, соли 1957 дар беморхонаи ноҳия назар ба соли 1956 вазъият хеле беҳтар шуда, камбудиҳои ҷойдошта то андозае бартараф шуданд. Соли 1957 дар беморхона 7 нафар духтурон ва 22 нафар ҳамшираҳои тиббӣ кор мекарданд. Биноҳои беморқабулкунӣ нисбатан танг буда, дар ҳолати зиёд шудани беморон барои хизматрасонӣ ба духтурон мушкилӣ ба миён меоварданд [178].

Зиёд шудани даромади колхозҳо имконият медод, ки дараҷаи некуаҳволии колхозчиён мунтазам баланд бардошта шавад. Соли 1957 колхозчиён ба ивази рӯзҳои меҳнаташон пул ва ғалла гирифтанд. Узви артели хоҷагии қишлоқи «Оқолтин» Холбоева 3 ки 410 рӯзи меҳнат кор кардааст, 9453 сӯм пул, зиёда аз 1,2 тонна ғалла гирифт. Колхозчиён ба таври маданӣ ва осудаҳолона зиндагӣ мекарданд. Дар колхозҳо гӯшаи радиошунавонӣ, хонаи фарҳанг, китобхона, ҷойхона ва кироатхонаҳо мавҷуд буданд [179]. Дар соли 1954 ба нафақагирандагон 98000 сӯм дода шуда бошад, пас ин рақам дар соли 1958 ба 140000 сӯм расид. Масъулини ҳукумати ҶШС Тоҷикистон аз ноҳия зиёда аз 100 касро ба хонаҳои истироҳати маъҷубони Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва маъҷубони меҳнат фиристоданд [164].

Суръати сохтмони манзил дар ноҳияи Қубодиён дар соли 1959 босуръат давом меёфт. Дар маркази ноҳия, инчунин дар қитъаи Носири Хусрав, чандин хобгоҳҳо сохта, ба истифода дода шуданд. Қайд кардан ҷоиз аст, ки муассисаи комбинати истиқоматӣ-коммуналии ноҳия соли 1959 натиҷаҳои хуб ба даст оварда, ба зимистон тайёрии хуб дида, аз ҳамаи 142 хонаи давлатӣ 130-тоашро аз таъмир баровардааст [173, с. 1].

Ҳаминро бояд қайд кард, ки Ҳукумати Шуравӣ барои некуаҳволии халқ маблағҳои калон ҷудо мекард. Дар соли 1963 29 нафар духтурон ба аҳолии ноҳия хизмат мерасонданд, ки ин назар ба соли 1959 1,5 баробар зиёд буд. Дар қори хизматрасонии тиббӣ ба аҳоли камбудиҳои ҷиддӣ низ ҷой доштанд. Масалан, аз 7 бинои бунгоҳи тиббии колхозии «Оқолтин» 5-тоаш кухнаву фарсуда буданд [109, с. 3].

Беҳтар шудани шароит боиси он гардид, ки меҳнаткашони ноҳияи Қубодиён танҳо соли 1966 аз мағозаҳои ноҳия 550 адад телевизор, 535 адад яхдон, 400 адад мошинаи ҷомашӯӣ, 101 адад мототсикл, 4 автомошинаи сабукрави «Волга», 1120 адад дучарха ва дигар ашёҳо харидорӣ намуданд. Инчунин, ба насия

фурӯхтани мол ҳам назар ба солҳои пеш афзуд. Ин далолат аз он мекард, ки дараҷаи зисту зиндагонии халқ торафт беҳтар шуда, маданияти аҳоли баланд гардидааст [145, с. 1].

Дар миқёси ноҳия 120 нуктаи савдо вучуд дошт, ки ба аҳоли аъло хизмат мерасониданд. Дар ҷамъбасти ҷормоҳаи гузаштаи соли сеюми панҷсолаи ёздаҳум маълум гардид, ки коркунони савдои ҷамъияти матлубот ба харидорон ба маблағи 9 миллиону 195 ҳазор сӯм молҳои гуногун фурӯхтаанд, ки ин иҷрои нақшаи ҷормоҳаро 102 фоиз таъмин менамояд [160].

Ҳаёти маишӣи аҳолии ноҳияи Қубодиён рӯ ба беҳбудӣ оварда, дар давоми солҳои 1986-1988 6684 метри квадратӣ хонаҳои истиқоматӣ, 5 нуктаи хизматрасонии маишӣ, 9 нуктаҳои савдо ва хӯроки умумӣ, 1 маркази саломатӣ барои 50 ҷойи қабул ва 2 беморхона васеъ гардонда шуд [158].

Давоми солҳои 1986-1988 аз 17 миллиону 240 ҳазор сӯм маблағ барои сохтмони капиталӣ 15 миллиону 626 ҳазор сӯмаш азхуд карда шуд. Инчунин, дар деҳот бо қувваи хоҷагӣ 436 ҳазор метри квадратӣ манзилгоҳ ва иншоотҳои маданӣ сохта ба истифода дода шудаанд. Соли 1987 комиссияи махсус вақти ҳисобу китоби қувваи қобили меҳнат аз 34600 нафар одам 305 нафарашон, ки дар истеҳсолот кор намекарданд, муайян намуд ва дар яқоягӣ бо бюрои оид бо кортаъминкунӣ ба кори ғоиданоки ҷамъиятӣ ҷалб карда шуданд. Инчунин, аз 1-уми январӣ соли 1988 567 нафар, ки дар ҳудуди ноҳия кор намекарданд, муайян карда шуд ва дар ин муддат аз ин шумора 391 кас бо кор таъмин карда шуданд. Аз ин миқдор 7 нафар барои кор қардан ба вилоятҳои ҶШС Россия равона қарда шуданд [158].

Рушди фарҳанги ҶШС Тоҷикистон дар солҳои 50-80-уми асри XX зина ба зина инкишоф ёфта, ба нуктаи баландтарини тараққиёти худ расида буд. Махз дар ҳамин давр, дастовардҳои олимони соҳаҳои илму фарҳанг, арбобони адабиёту санъат шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо қарданд. Марказҳои илму фарҳанг рӯ ба зиёдшавӣ доштанд. Қормандони ин соҳаҳо зиёд мегардиданд. Аммо ҳамаи ин пешравиҳо дар зерӣ идеологияи ҳизби коммунистӣ мегузашт. Оҳиста-оҳиста тамоми қорҳои эҷодии олимони, нависандагон ва шоирон дар зерӣ ин идеология офарида мешуд.

Сол то сол соҳаи маориф дар ҷумҳури ва ноҳияи Қубодиён тараққӣ мекард. Шумораи мактабҳои миёна ва миқдори

хонандагони онҳо меафзуд. Шуббаи маорифи халқ ҳамаҷониба барои баланд бардоштани савияи дониши омӯзгорон талош мекард. Сол то сол шумораи омӯзгорони ғойбхон на танҳо дар омӯзишгоҳҳои муаллимтайёркунӣ, балки дар дигар донишқадаҳо низ меафзуд.

Кори методӣ дар мактабҳои ҷумҳурӣ хеле мукамал гардида, шаклҳои нави он такмил ёфтанд. Шаклҳои кори методӣ ба баланд бардоштани ихтисоси омӯзгорон ва роҳбарони мактабҳо ёрии калон мерасониданд. Дар аксарияти мактабҳои ҷумҳурӣ коллективҳои начандон калони педагогӣ кор мекунанд. Аз сабаби кам будани омӯзгорон дар мактабҳо ташкили иттиҳодияҳои методи мактабӣ душвор буд. Аз ин рӯ, дар шароити ҷумҳурӣ иттиҳодияҳои методи байнимактабии омӯзгорон ба мақсад мувофиқ аст. Масалан, дар ноҳияҳои Қўрғонтеппа-8, Регар-4 ва Қубодиён-5 иттиҳодияи байнимактабии омӯзгорон амал мекарданд.

Дар сохтори умумии кори методӣ мактабҳои таърихӣ ва дорой таҷрибаи пешқадами педагогӣ мавқеи калонро ишғол мекарданд. Дар замони Шуравӣ ба корҳои ташвиқотӣ диққати ҷиддӣ меоданд. Бинобар ҳамин, муассисаҳои мадани маърифатӣ, ба монанди клубҳо, китобхонаҳо, осорхонаҳо, нуқтаҳои кинонамоишдиҳӣ ва ғайраҳо сол аз сол зиёд мегардид. Аммо дар баробари ин, дар кори афзун гардондани шумораи клубу китобхонаҳо камбудии ҷиддӣ мавҷуд буданд.

Китобхонаи марказии ноҳияи Қубодиён ба аҳоли хизмат менамуд. Дар натиҷаи се соли фаъолияти меҳнатӣ дар китобхона фонди китобҳо аз 53220 ба 58242 нусха расонда шуд. Шумораи китобхонҳо қариб 800 нафар зиёд шуда, ба 3614 нафар расид. Мубодилоти нашриёт аз 37,8 ба 40 фоиз расид. Албатта, ҳамаи ин муваффақиятҳо натиҷаи хизмати баланди кормандони китобхона буд [159].

Ҳамин тавр, дар давраи сохтмони сотсиалистӣ ҳаёти маишии аҳолии ноҳияи Қубодиён дар солҳои 50-80-уми асри XX рӯ ба бехбудӣ оварда, марказҳои тиббӣ зиёд гардида, ёрии тиббии касбӣ ва бепул ба аҳоли ба роҳ монда шуд. Симои ноҳия низ ба кулӣ тағйир ёфт. Муассисаҳои фарҳангӣ-равшаннамоӣ, ба монанди клубҳо, китобхонаҳо, осорхонаҳо, нуқтаҳои кинонамоишдиҳӣ ва ғайраҳо сол аз сол зиёд мегардиданд. Деҳае набуд, ки он клуб, китобхона ва нуқтаҳои кинонамоишдиҳӣ надошта бошад.

Боби чоруми диссертатсия «**Ноҳияи Қубодиён дар солҳои соҳибистиклолӣ**» аз се зербоб иборат мебошад.

Зербоби аввали боби чоруми диссертатсия «**Дигаргуниҳои иҷтимоӣ – иқтисодии ноҳия дар шароити душвори ҳарбӣ-сиёсии охири асри XX – ибтидои асри XXI**» номгузорӣ шуда, диссертант дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодии ноҳияро дар замони Истиқлол таҳқиқ намудааст.

Муаллиф нигоштааст, ки пас аз пош хурдани Иттиҳоди Шуравӣ ҷанги бародаркушӣ дар Тоҷикистон оғоз ёфта, хатари аз даст рафтани истиқлолиятро ба миён овард. Майдони муборизаҳои пуршиддати ҷанги шахрвандӣ Хатлонзамин буд ва ноҳияи Қубодиён, ки як ҷузъи ин сарзамин ба ҳисоб меравад, ба майдони бозиҳои сиёсии ҷанги таҳмилии шахрвандӣ мубаддал гардид.

Бояд ёдовар шуд, ки ҷанги шахрвандӣ на танҳо ба иқтисодиёти ноҳия, балки ба соҳаи маориф низ зарари худро расонид. Дар ин давра биноҳои мактабҳои №20,36,37,38,40,41,32,51 вайрон гардида буданд. Дар охири соли 1992 ва ибтидои соли 1993 шароити зисти ҳазорҳо нафар фирориёни навоҳии Шаҳритусу Қубодиён, ки дар сарҳади Тоҷикистону Афғонистон қарор доштанд, дар ҳолати вазнин ҳаёт ба сар мебуданд.

Аммо ба ин вазъи вазнин нигоҳ накарда, дар ноҳияи Қубодиён ҷиҳати рушди соҳаи саноат диққати махсус дода, моҳи октябри соли 1996 дар ноҳияи Қубодиён заводи пахтатозакунӣ ба номи Носири Хусрав кушода шуд, ки ин аз ҳаёти осудаю пурбори ояндаи неки ноҳия далолат меод. Ҳамчунин, ин корхона метавонад дар баланд шудани сатҳи зиндагии мардуми ноҳия мусоидат намояд [149].

Дар соли 2002 ноҳияи Қубодиён дар соҳаи саноат комёбиҳои назаррас ба даст овард. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 4294,2 сомони ро ташкил дод, ки назар ба ҳамин давраи соли 2001 641,7 ҳазор сомонӣ зиёд аст. Аз он ҷумла, истеҳсоли маҳсулоти истеъмоли халқ 1522 ҳазор сомони ро ташкил дода, 30 тонна равшан истеҳсол карда шуд [128].

Мувофиқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Қубодиён дар соли 2005 63391 сомонӣ дар соли 2006 67828 сомони ро ташкил меод. Аз рақамҳо маълум мешавад, ки

истехсоли маҳсулоти саноатӣ назар ба соли 2005 дар соли 2006 хеле зиёд гардидааст [44, с. 87].

Истехсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Қубодиён дар соли 2007 80037 сомонӣ, дар соли 2008 82438 сомони ро ташкил меод. Аз рақамҳо маълум мешавад, ки истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ назар ба соли 2005 дар соли 2006 хеле зиёд гардидааст [44, с. 87].

Барои беҳтар намудани рушди соҳаи саноати ноҳия, нақшаи амал оид ба таъсисёбии корхонаҳои саноатӣ ва таъмин намудани чорабиниҳои «Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Қубодиён барои солҳои 2011-2015» корҳои зиёде ба анҷом расонида шудааст. Қайд намудан ба маврид аст, ки шумораи умумии лоиҳаҳои Барнома аз 158 адад иборат буда, арзиши умумии он 126 млн. 429 ҳазор сомони ро ташкил мекунад, аз он ҷумла блоки иқтисодӣ 53 адад лоиҳа ба маблағи 27 млн. 365 ҳазор сомонӣ, ё ин ки 21,6 ғоииз, блоки иҷтимоӣ 70 адад лоиҳа ба маблағи 21 млн. 432 ҳазор сомонӣ, ё ин ки 17 ғоииз, блоки инфрасохтор 15 адад лоиҳа ба маблағи 70 млн 876 ҳазор сомонӣ, ё ин ки 56 ғоииз, экология ва ҳолатҳои фавқулудда 11 адад лоиҳа ба маблағи 6 млн сомонӣ, ё ин ки 4,8 ғоииз ва идоракунии 9 адад лоиҳа ба маблағи 749 ҳазор сомонӣ, ё ин ки 0,6 ғоиизи арзиши умумии барномаро ташкил мекунад [27].

Сарчашмаҳои маблағгузори барнома аз ҳисоби буҷети маҳаллӣ 6 млн 888 ҳазор сомонӣ, буҷети вилоятӣ 1 млн 190 ҳазор сомонӣ, буҷети ҷумҳуриявӣ 32 млн 311 ҳазор сомонӣ, сармояи хориҷӣ 10 млн 541 ҳазор сомонӣ, маблағҳои соҳибкорон, аҳолии, хоҷагиҳои деҳқонӣ 11 млн 169 ҳазор сомонӣ ва эҳтиёҷот ба маблағ 64 млн 421 ҳазор сомонӣ мебошад [27].

Соли 2015 дар ноҳияи Қубодиён ба маблағи 21924,5 ҳазор сомонӣ маҳсулотҳои саноатӣ истеҳсол карда шудааст, ки нисбати ҳамин давраи соли 2014 1410,2 ҳазор сомонӣ зиёд буда, 106,9 ғоиизро дар бар мегирад. Истеҳсоли нахи пахта 727,0 тонна, ё ин ки 167,7 ғоииз, истеҳсоли орд 2360,0 тонна, ё ин ки 102,8 ғоииз, нон ва маҳсулоти нонӣ 2760 тонна ё ин ки 100,2 ғоииз ва истеҳсоли маҳсулоти маҳсулоти нимтайёри доруворӣ 18800 кг, ё ин ки 1,8 баробарро ташкил менамояд.

Дар ин давраи соли 2016 аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳои сармоягузори бо нархҳои муқоисавӣ ба маблағи 6 млн 251 ҳазор сомонӣ сармояи асосӣ ҷалб карда шудааст, ки ин 149 ғоииз, корҳои сохтмони васлкорӣ 5 млн 456 ҳазор сомонӣ ё ин ки 149

фоиз, фондҳои асосӣ ба маблағи 5 млн 825 ҳазор сомонӣ ё ин ки 87 фоиз ба қор андохта шуда, хонаҳои истиқоматӣ 3 ҳазору 322 метри мураббаъ, ё ин ки 103 фоиз нисбат ба ҳамин давраи соли 2015 ташкил мекунад [175, с. 1].

Хулоса, дар ноҳия истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ низ васеъ ба роҳ монда шудааст. ҚДММ «Ороиши диёр» аз ҷумлаи қорхонаҳои истеҳсоли мебошад, ки аз сement ҳар гуна масолеҳи сохтмонӣ, аз ҷумла тахтасангҳои ороишӣ тайёр мекунад. ҚСП «Аввалин» аз қорхонаҳои бузургтарини ноҳияи Қубодиён ба шумор меравад, ки дар он ба воситаи қоркарди решаи ширинбия доруҳои қиматбаҳои табобатӣ барои бемориҳои чигар ва кислотаи глиسيرризин ҳосил менамоянд.

Дар зербоби дуҷуми боби қорум **«Ҷаъолияти ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар шароити нави иқтисоди бозорӣ»** вазъи рушди соҳаи кишоварзӣ дар ноҳия дар замони Истиқлол таҳқиқ гардидааст.

Дар диссертатсия зикр шудааст, ки соҳаи кишоварзӣ дар ноҳияи Қубодиён дар замони Истиқлол ҳам соҳаи муҳимтарини истеҳсолот ба ҳисоб рафта, соли 1991 меҳнаткашонӣ ноҳияи Қубодиён дар назди худ нақшаҳои навро ба миён гузошта, майдони кишти зироатҳоро дар ҳамаи шаклҳои ҳоҷагидорӣ ба 16984 гектар расониданд. Аз он ҷумла, ғалладонагӣ 1768 гектар, пахта 13502 гектар, картошка 140 гектар, сабзавот 647 гектар, полезиҳо 438 гектар, боғҳо 429 гектар, тоқзорҳо 706 гектар кишти зироатҳои хӯроқи қорво 4756 гектарро ташкил меод [47, с. 113-130].

Ноҳияи Қубодиён барои рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ захира ва имконоти зиёд дорад. Мувофиқи маълумоти Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон майдони заминҳои боғи ноҳия дар соли 1991 429 гектарро ташкил меод [47, с. 127].

Қорводорӣ ва парандапарварӣ баробари дигар соҳаҳои ҳоҷагии деҳот яке аз соҳаҳои сердаромад дар ноҳияи Қубодиён ба ҳисоб меравад. Саршумори қорвои қалони шохдори ноҳия дар соли 1995 ба 24061 сар расонида шуд. Аз ҷумла, шумораи модагов 13690 сар, саршумори қорвои майда 83668 сар, паранда 15328 сар, асп 806 сарро ташкил меод [46, с. 161-169].

Мавқеи қойгиршавии ноҳияи Қубодиён барои рушди соҳаи қирмақпарварӣ ҳеле мусоид мебошад. Дар давоми 70 соли мавҷудияти Ҳокимияти Шуравӣ дар миқёси ҷумҳурии

ноҳияи Қубодиён яке аз пешқадамон дар соҳаи кирмакпарварӣ ба ҳисоб мерафт. Дар давоми солҳои 1994-1996 шумораи дарахтони тут 862140 дона мавҷуд буд, ки аз ин шумора 386940 донааш бурида ва қоқ шуда, ба асоси актҳо гузаронида аз истифода баромада мешуд. Аз дарахтони тут 475200 дона боқӣ мондааст [25, в.142]. Зарур доништан лозим аст, ки барои рушди соҳа Ҳукумати ҷумҳурӣ ва ноҳия майдони боғҳои тутро дар ноҳия минбаъд зиёд намояд.

Кишоварзони ноҳияи Қубодиён бо мақсади афзун намудани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ соли 2005 23415 тонна ғалладона, ё ин ки аз ҳар як гектар 29,7 сентнерӣ, пахта 13763 тонна, ё ин ки аз ҳар гектар 11,9 сентнерӣ, ҳосилноки картошка 6712 тонна, ё ин ки 143,9 сентнерӣ, сабзавот 20857 тонна, ё ин ки 157,9 сентнерӣ, полезиҳо 15342 тонна, ё ин ки 246,8 сентнерӣ, мевачот 1043 тонна, ё ин ки 30,1 сентнерӣ, ангур 2041 тонна, ё ин ки 43,1 сентнерӣ истеҳсол карда шуд.

Рушди соҳаи чорводорӣ, аз ҷумла қароқўлпарварӣ яке аз востатҳои асосии истеҳсоли маводи ғизоию ашӣи хоми саноатист. Соли 2007 саршумори чорвои калон 33971 сар, аз он ҷумла модагов 19051 сар, чорвои майда 69451 сар, асп 1252 сар, мурғ 71665 сарро ташкил дода, ҳисоби миёнаи ширчӯшӣ дар қорхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагҳои деҳқонӣ 1020 килограмм шир, 54 дона тухм, пашмтарошӣ 2,2 килограммӣ, наслигирӣ 335 сар гӯсола, барраю бузгола 4765 сар ба даст оварданд [43, с. 174-193].

Дар соли 2014 майдони кишти зироатҳо ҳиссаи зиёдро кишти пахта 57,8 Ҷоиз, ғалладонагӣ 20,5 Ҷоиз ва дигар зироатҳо 21,7 Ҷоизро ташкил менамояд. Дар солҳои охир ҳаҷми майдонҳои барои кишти пахта ва зироатҳои хӯроки чорво ҷудогардида қам гардида, ҳаҷми умумии майдони боғҳо, ғалладонагӣ, сабзавот ва ползӣ зиёд гардидааст. Сабаби қамшавии майдони кишти пахта, дар навбати аввал, ба сатҳи пасти нарҳи пахта дар бозорҳои ҷаҳонӣ дар солҳои 2011-2014 алоқаманд буд, ки дар натиҷаи он самаранокӣ пасти истеҳсолот, пастшавии ҳосилнокӣ бо сабаби ботлоқшавӣ ва шӯршавию эрозияи замин мушоҳида гардид.

Занбӯри асалпарварӣ яке аз соҳаҳои қамхарҷу сердаромади соҳаи кишоварзӣ мебошад. Шароити иқлимии ноҳияи Қубодиён барои инкишофи соҳаи занбӯрпарварӣ хело мусоид аст. Солҳои

охир соҳаи мазкур дар ноҳия рушд ёфта, истеҳсоли он тадричан зиёд шудааст.

Дар давоми соли 2015 хоҷагиҳои кишоварзии ноҳия бо назардошти ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ ба маблағи 664624 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуданд, ки аз ин 450950 ҳазор сомонӣ ба соҳаи растанипарварӣ ва 213674 ҳазор сомонӣ ба соҳаи чорводорӣ рост меояд. Соли 2020 тибқи нақшаи дурнамо пахтакорони ноҳия дар майдони 7574 гектар кишти пунбадона гузаронидаанд. Дар 1730 хоҷагиҳои пахтакор сахмдорон ҳосили бадастовардашонро рӯёнидаанд [47, с. 83-98].

Ҳамин тариқ, гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар ноҳияи Қубодиён меҳнаткашони ноҳия дар соҳаи аграрӣ барои таъмини аҳоли бо озуқа сахми калон гузоштанд. Саноати сабук, хӯрокворӣ низ тадричан рушд кард. Соҳаҳои иҷтимоӣ – маориф ва тандурустӣ куллан тағйир ёфтанд.

Зербоби сеюми боби чорум «**Муассисаҳои маориф ва фарҳанги ноҳияи Қубодиён дар ибтидои асри XX**» ном дошта, дар он фаъолияти муассисаҳои маориф ва фарҳанги ноҳияи Қубодиён таҳлил гардидааст.

Диссертант менависад, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мушкилиҳои ҷойдоштаи замони ҷанг нигоҳ накарда, барои рушд додан ва мустаҳкам кардани заминаҳои ҳуқуқии соҳаи маориф диққати махсус меод. Бо ҳамин мақсад, моҳи декабри соли 1993 Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонун «Дар бораи маориф»-ро қабул намуд [42].

Аз ин ҷост, ки солҳои минбаъда ҳаҷми маблағгузорӣ аз ҳисоби буҷаи давлат барои сохтмони мактабҳо дар ҷумҳурӣ, инчунин ноҳияи Қубодиён афзуд. Агар шумораи мактабҳо дар ноҳияи Қубодиён соли 1992 52 ададро ташкил дода бошад, пас дар соли 1995 шумораи мактабҳо ба 54 адад расонида шуд [46, с. 46-48].

Аз рӯи маълумоти бойгонии марказии давлатии вилояти Хатлон маълум мегардад, ки дар соли хониши 1994-1995 дар ноҳияи Қубодиён 54 мактаби маълумоти ҳамагонӣ вучуд дошта, дар он 25588 нафар хонандагон таълиму тарбия гирифтаанд. Дар ин таълимгоҳҳо 1591 нафар омӯзгорон ба хонандагон таълим меоданд, ки 783 нафарашон дорои маълумоти олӣ, 62 нафар маълумоти олии нопурра, 480 нафарашон маълумоти миёнаи педагогӣ ва 266 нафарашон дорои маълумоти миёнаи умумӣ мебошанд.

Бояд қайд кард, ки то соли 1990 дар ҳудуди ноҳия 6 адад муассисаҳои таҳсилоти томақтабӣ мавҷуд буд, айни замон 4 адади онҳо ба сабабҳои хусусӣ гардониданашон самти фаъолиятшонро тағйир додаанд.

Дар натиҷаи беҳтар гардидани сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ноҳияи Қубодиён шумораи умумии хонандагон сол аз сол афзун мегардид. Соли хониши 2008-2009 дар муассисаҳои таълимӣ 36466 нафар хонандагон таҳсил мекарданд, ки аз ин ҳисоб 18670 нафарашонро писарон ва 17796 нафари дигарро духтарон ташкил медоданд. Дар соли хониши 2009-2010 нисбат ба соли хониши 2008-2009 шумораи хонандагон зиёд гардида, аз 36466 нафар ба 36872 нафар расид, ки аз ин шумора 19011 нафарашонро писарон ва 17861 нафар духтарон ташкил медиҳанд.

Коллеҷи омӯзгории ноҳияи Қубодиён дар тули фаъолиятш барои тайёр намудани омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ фаъолияти назаррас намудааст. Соли 2015 шумораи умумии донишҷӯён 507 нафарро ташкил дода, аз ин 345 нафарашон духтарон мебошанд. Дар ин давра муассисаи мазкурро 89 нафар хатм намуданд, ки аз ин 81 нафарашон духтарон мебошанд [50, с. 46].

Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар ноҳияи Қубодиён дар соли хониши 2016-2017 ҳамагӣ 62 адад ва шумораи хонандагон дар ин муассисаҳо 36560 ҳазор нафарро ташкил медиҳанд, ки ба онҳо 2092 ҳазор нафар омӯзгорон дарс мегӯянд [47, с. 36].

Ҳамин тариқ, дар аввали солҳои Истиқлолият ба камбудию норасоӣҳо нигоҳ накарда муассисаҳои фарҳангӣ дар баланд бардоштани маданияту маърифати аҳоли сахм гузоштанд.

ХУЛОСА

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар рафти таҳқиқот, таҳлили сарчашма ва адабиёт маълум гардид, ки дар асри XX – аввали асри XXI Қубодиён се давраи гуногунро, давраи бекигариро дар таркиби Бухорои Шарқӣ аз сар гузаронида, дар замони Шуравӣ ва даврони Истиқлолият ҳамчун ноҳияи маъмурӣ амал мекард.

Дар бекигарии Қубодиён ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии аҳоли дар ибтидои асри XX нисбат ба солҳои 60-уми асри XIX то як андоза беҳтар гардида буд. Яке аз сабабҳои беҳтар гардидани иқтисодиёт, рушди тиҷорат, савдо ҷойгиршавии нуқтаи гумрукии Айвочи Қубодиён дар сарҳади

аморати Бухорову Афғонистон буд, ки тиҷорат хеле инкишоф ёфт. Алоқаҳои нави иқтисодӣ ва тиҷорат бо Россия, Афғонистон ва Ҳиндустон имкон дод, ки дар бекигарии Бухорои Шарқӣ маҳсулотҳои кишоварзӣ ва ҳунармандиро содирот карда тавонанд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, ин имконоти савдою муомилот бо Афғонистон ба воситаи гумрукии Айвоч муътадил набуд, зеро сатҳи он гоҳ баланд ва гоҳ паст мефаромад. Дар савдои дохилии Қубодиён бо бекигарии дигар дарёи Вахш нақши калон мебозид [1 – м].

Дар охири асри XIX – аввали асри XX дар бекигарӣ ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ муътадил набуд. Дар ин давра бекҳои Қубодиён – Абдусатторбек, Ақрамбек, Шарифбек, Шодмонбек, Давронбек, Мирзо Махдихоча, Абдуҳалимбек, Мулло Исо мунтазам алайҳи мардумони норозӣ мубориза мебуданд. Аз сабаби тазохурот амири Бухоро ҳокимонро тез-тез иваз мекард. Дар давоми панҷ сол (солҳои 1903-1908 милодӣ) дар Қубодиён се бек иваз карда шуд. Соли 1913 дар давраи ҳокимии Давронбек аз сабаби зулму ситами амалдорон муҳочирати оммавии аҳолии Қубодиён ба Афғонистон сурат мегирад. Азбаски дар бекигарии Қубодиён дар ибтидои қарни XX замин моликияти шахсии сарватмандон буд, деҳқонон ба онҳо итоат мекарданд. Заминҳои хусусӣ дар Қубодиён мисли заминҳои вақфӣ ниҳоят кам буданд. Барои аҳолии деҳот заминҳои калони чарогоҳ ҷудо карда шуда буданд, ки онҳоро асосан чорводорони калон-бойҳо истифода мекарданд. Аз безаминӣ аксари мардум ночор дар заминҳо кор мекарданд, ки ҳамеша аз тарафи бойҳо қарздор нигоҳ дошта мешуданд. Дар натиҷаи супурда натавонишани андозҳои вазнин деҳқонони мазлум хонабардӯш гашта, маҷбур мешуданд ба Афғонистон ҳиҷрат кунанд, ҳарчанд ки дар он ҷо низ камбағалию нодорӣ онҳоро ҳамсафар буд.

Фарҳангу маданияти Қубодиён дар давраи бекигарӣ дар шароити ҳоси маҳаллӣ рушд меёфт. Дар ин ҷо яке аз навъҳои санъат эҷодиёти шифоҳии халқ дар шакли хикояву суруд ва ривоятҳо ривож ёфта буд. Аҳолиро ҳофизони оворагард ва баъзан дастаҳои лӯхтакбози ҳаваскор аз Бухоро ва дигар шаҳрҳо хушнуд мекарданд. Мусиқӣ дар байни мардум маҳбубияти хос дошт. Мутрибон оҳангҳои гуногунро бо созҳои содаи мусиқӣ иҷро мекарданд. Бек ва аъёну ашроф, сарватмандону амалдорон бо мақсади шуҳрати худро афзудан ба санъаткорон тухфаҳо дода, онҳоро бо ҷойи ҳобу ҳӯрок таъмин менамуданд. Бо вучуди ин, намояндагони ҳунару санъат дар сатҳи ниҳоят пасти ҷомеа қарор

доштанд. Онҳоро мардуми одию заҳматкаш иззату эҳтиром мекарду бас.

Дар Қубодиён варзиши миллию анъанавӣ, аз қабилӣ гӯштингирӣ, бузқашӣ, асптозӣ (пойга) ба масофаи муайян ривоч дошт. Санъати мардумии аҳолии Қубодиён бо санъати дигар сокинони минтақаҳои Мовароуннаҳр шабеҳ буд. Дар ин ҷо чанд шакли истироҳату дилхушӣ вучуд дошт. Дар рӯзҳои идҳои Қурбону Рамазон, Наврӯз ва дигар маърақаҳои тӯю сур ҳофизону масҳарабозон, раққосону мутрибон хотири мардумро шод мегардониданд.

Ҳаёти сокинони Қубодиён танҳо баъд аз инқилоби Бухоро (соли 1920) беҳтар гардид. Дар баробари пойдорсозии Ҳокимияти Шуравӣ чорабиниҳои сиёсӣ иқтисодӣ низ дар амал татбиқ карда мешуданд. Бо мақсади амалӣ намудани фаъолияти сохтори давлатӣ 9 март соли 1921 Кумитаи инқилобии Қубодиён таъсис дода шуд. Дар солҳои аввали барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ дар Қубодиён мубориза бар зидди ҳаракати босмачиён оғоз гардид. Аз сабаби он ки дастаҳои босмачиҳо дар алоҳидагӣ амал мекарданд, дар Қубодиён он қадар пурқувват набуд. Амалиёти ҷудогонаи онҳо бемуваффақият анҷом меёфтанд. Аз сабаби маҳдудияти сиёсӣ шуури қабилавӣ онҳо намероистанд ва наметавонистанд эътилоф (коалитсия)-и пурқувватеро ташкил намоянд. Аз тарафи дигар, аҳолии маҳаллӣ онҳоро дастгирӣ намекард. Дар солҳои 20 ва ибтидои 30-юми қарни XX бар зидди босмачиён дар Қубодиён Эшмат Тошматов, Эшмурод Ниёзов, Рачабалӣ Ҷалилов, Ўтақара Назаров ва дигарон фаъолона амал мекарданд [8 – м, 9 – м].

Ибтидои солҳои 30-юми қарни бистӣ милодӣ дар ҳаёти сиёсии мардуми ноҳия дигаргунӣҳои куллӣ рӯй медиҳанд. Ноҳияи Қубодиёну Шаҳритус ба ду қисм ҷудо карда шуда, ноҳияҳои Шаҳритус ва Микоянобод (Қубодиёни имрӯза) таъсис дода мешаванд. Дар солҳои то Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар Қубодиён дар баробари дигаргунсозӣҳои сиёсӣ иқтисодӣ дар ҳаёти фарҳангӣ низ навиғариҳо ба амал меоянд. Курсҳои махви бесаводӣ мунтазам амал карда, мактабҳои нави замонавӣ ташкил карда мешаванд. Сол ба сол мактабҳо ва таълимгоҳҳо бо муаллимони маълумотнок таъмин мегаштанд [5 – м].

Дар солҳои 30-40-уми асри XX Қубодиён мисли дигар манотиқи Тоҷикистон дар зери барномаҳои давлатӣ рушд ёфта, ба яке аз марказҳои асосии истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ саноатӣ дар ҷануби Тоҷикистон табдил ёфта буд. Дар ноҳия

сохтмони колхозӣ, саноату нақлиёт ва рушди фарҳанг таъмин гардид. Ғалабаи сохтмони колхозӣ дар Қубодиён ба он оварда расонд, ки истехсоли маҳсулот ба тадриҷ зиёд гардид. Дар ин давра дар ноҳия саноати сабук рушд ёфта, заводи пахтатозакунӣ сохта шуд. Дар солҳои ҚБВ дар майдони ҷанг ва дар ақибгоҳ қубодиёниҳо ҷонбозиҳо ва фидокориҳои беназир нишон меоданд. Дар ҷангҳои ҳунии назди Днепр собиқ механизатори ноҳия В.И.Бояркин қаҳрамони бемисл нишон дода, барои гузаштан аз рӯи Днепр ба унвони «Қаҳрамони Иттифоқи Шуравӣ» сазовор гардид. Аз оилаи Бобогуловҳо аз колхозии «Меҳнат-роҳат» се нафар сазовори унвони “Қаҳрамони меҳнати сотсиалистӣ” гардиданд [3 – м, 4 – м].

Қубодиён дар солҳои баъдичангӣ то соли 90-уми асри XX ба куллаҳои баланди тараққӣ расид. Дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳия дигаргунсозӣ ба амал омада, меҳнаткашони Қубодиён ба пешрафти бемисл ноил гардиданд. Дар ноҳия колхозҳои «миллионер», дахҳо сеҳ, корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, заводи пахтатозакунӣ пешрафти иқтисодиётро таъмин намуда, барои сифатан баланд гардидани ҳаёти маданӣ-маишӣ мардум, рушди маориф, фарҳанг, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои ҳаётан муҳими иҷтимоӣ-фарҳангӣ имконот фароҳам оварданд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ Тоҷикистон дар баробари дигар навоҳии ҷумҳурӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва фарҳангии Қубодиён низ дигаргуниҳои куллӣ ба амал омад. Дар ибтидои солҳои 90-уми асри XX, дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) Қубодиён ба яке аз марказҳои задухӯрди ҳарбӣ табдил ёфта буд. Мардуми ноҳия дар ин ҷанг талафоти зиёди ҷонӣ, моддӣ ва маънавӣ دیدанд. Ноҳия фарзандони зиёди шӯҷои ҳудро баҳри ҳифзи соҳти конститутсионӣ аз даст дод. Ҷавонмардони ноҳия дар сафи «Фронти халқӣ» барои ҳимояи Ватани худ қаҳрамонона мубориза бурда, дар таъмини сулҳ ва озоиштагӣ саҳми босазо гузоштанд. Дар ин давраҳои ниҳоят муҳиш меҳнаткашони ноҳия, кишоварзон, боғпарварон, ҷорводорон ва дигар соҳаҳои ҳаётан муҳими ноҳия фаъолият менамуданд.

Дар ноҳия корхонаҳои кишоварзӣ – колхозу совхозҳо таҷдид гардида, ба ҷои онҳо хоҷагиҳои деҳқонӣ таъсис дода шуд. Аз соли 2000-ум иқтисодиёти ноҳия барқарор карда шуда, дар соҳаи кишоварзӣ давраи рушд оғоз гардид. Дар ин давра дар ноҳия як беморхонаи замонавӣ, зиёда аз 10 бунгоҳи тиббӣ сохта

ба истифода дода шуд. Дар соҳаи маориф низ дигаргуниҳо ба амал омаданд. Мактабҳои нави замони сохта шуда, биноҳои аз ҷанги шаҳрвандӣ хароб гардида таъмир карда шуданд [10 – м, 11 – м].

Дар асоси шакли нави таълим литсей, гимназия ва мактабҳои хусусӣ фаъолияти худро оғоз намуданд. Дар муддати кӯтоҳи баъдичангӣ муассисаҳои фарҳангӣ ба фаъолият шуруъ намуданд. Яке аз дастовардҳои ноҳия дар соҳаи варзиш назаррас мебошад. Тими футболбозони ноҳия соли 1996 қаҳрамони лигаи якуми чемпионати Тоҷикистон гардида, барои лигаи оӣ роҳат гирифт. Хулоса, Қубодиёни муосир дар тамоми самтҳои хоҷагии халқӣ ҷумҳурӣ сармугзор буда, дар ноҳия ҳаёти маданӣ-маишӣ ҳамаҷузъаи мардум куллан тағйир ёфтааст [6 – м].

Ҳамин тариқ, тавре таҳқиқот нишон медиҳад, Қубодиён дар муддати кӯтоҳи таърихӣ се давра, се тамаддунро аз сар гузаронида, дар таркиби Бухорои Шарқӣ аз минтақаи ниҳоят қафомонда, дар замони Шуравӣ ва даврони истиқлолият ба диёри ободтарини ҷумҳурӣ ва яке аз ноҳияҳои пешрафта табдил ёфтааст.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Диссертант дар натиҷаи ҳалли масъалаҳои дар рисола баррасишуда чунин тавсияҳоро роҷеъ ба истифодаи амалии натиҷаҳо пешниҳод менамояд:

1. Маводи диссертатсияро метавон дар рафти таълифи асарҳо роҷеъ ба таърихи Тоҷикистон, маводи таълимӣ, таҳия ва барномаҳои рушди соҳаи саноати ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор дод;

2. Таҷрибаи таърихӣ меҳнаткашони ноҳияро соҳаҳои муҳимми кишоварзӣ чун: пахтакорӣ, истеҳсоли ғалладона, чорводорӣ, занбӯри асалпарварӣ, парандапарварӣ, кирмакпарварӣ ва ғайра метавон истифода қард;

3. Дар давраи Истиқлолият бо ташаббуси сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ноҳияи Қубодиён ба дастовардҳои назаррас ноил гардидааст. Ҳамин тариқ, баҳри боз ҳам баланд бардоштани некуаҳволии сокинони ноҳия бо назардошти имкониятҳои мавҷуда, корхонаҳои саноатӣ дар ноҳия сохта мавриди ифтиҳ қарор дода шавад;

4. Дар ноҳияи Кубодиён ёдгориҳои зиёди таърихӣ, аз қабили Тахти Сангин, Қалъаи Мир, Тахти Кубод қарор доранд, бинобар ин баҳри вусъати соҳаи сайёҳӣ ва ҷалби сайёҳони дохилию хориҷӣ чораҳои мушаххас андешида шаванд.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон ҷоп шудаанд:**

[1-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Вазъи ҳунармандӣ дар бекигарии Кубодиён. [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. – №3/8. – С. 89–93. – ISSN2074 – 1847.

[2-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Дигаргунсозихо дар солҳои 20–уми асри XX дар ноҳияи Кубодиён. [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – №3/3. – С. 81 – 84. – ISSN 2074 – 1847.

[3-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Ислоҳоти замин ва коллективонии хоҷагии қишлоқ дар ноҳияи Кубодиён (дар солҳои 30-40-уми асри XX). [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – №3/7. – С. 49 – 51. – ISSN2074 – 1847.

[4-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Рушди чорводорӣ дар ноҳияи Кубодиён (дар солҳои 30-60-уми асри XX). [Матн] / **С.Х.Зубайдуллоев** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – №2. – С. 93 – 98. – ISSN 2074 – 1847.

[5-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Рушди маорифи ноҳияи Кубодиён (дар солҳои 30-40-уми асри XX). [Матн] / **Зубайдуллоев С.Х.** //Дар маҷаллаи илмӣ – назариявии «Муаррих» – «Историк»-и Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №3 (19) – С. 47- 54. ISSN2789294 – 8.

[6-М]. **Пирумшоев Ҳ., Зубайдуллоев С.Х.** Рушди маорифи ноҳияи Кубодиён дар давраи соҳибистиклолии ҷумҳурӣ [Матн] / **Ҳ. Пирумшоев, С.Х. Зубайдуллоев** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – № 5. – С. 73 – 80. ISSN2074 – 1847.

Мақолаҳое ки дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳо ва маводҳои конференсиявӣ чоп шудаанд:

[7-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Нигоҳе ба ҳаёти Мирзо Ҳайити Саҳбо – адиби қубодиёнӣ [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Муҳаққиқ. Маҷаллаи илмӣ – омӯзишии муҳаққиқи ҷавони ДДОТ ба номи Садриддин Айний таҳти №16 – Душанбе, 2017. – С. 74–77.

[8-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ дар ноҳияи Қубодиён ва мубориза бар зидди ҳаракати босмачигарӣ [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Босмачиён дар таърих: нигоҳи нав ба ҳаводиси куҳан». ДОТ дар н. Рашт, 2019. – С.119–129.

[9-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Инъикоси раванди барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ ва рафти мубориза бар зидди босмачигарӣ дар Қубодиён дар таҳқиқоти Мулло Эркаев [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Саҳми академик Мулло Эркаев ва профессор Одил Маҷлисӯв дар рушди илми таърихи ватанӣ». (ДДОТ ба номи С. Айний, 28-уми ноябри соли 2020). Душанбе, 2021.– С.94-107.

[10-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Дастовардҳои кишоварзии ноҳияи Қубодиён дар 30-соли истиқлол (1991-2021) [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Истиқлоли давлатӣ: марҳилаи тақдирсоз дар сарнавишти халқи тоҷик» (ДДОТ ба номи С. Айний 4 сентябри соли 2021). Душанбе, 2021.– С.335–352.

[11-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Вазъи саноати ноҳияи Қубодиён дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ Тоҷикистон: дастовардҳо, мушкилот ва дурнамои он» (ДДХ ба номи М. Назаршоев, 13-14-уми июни соли 2023). Хоруғ, 2023 – С.121-126.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
САДРИДДИНА АЙНИ**

**УДК 9 (575.3)
ББК 63.3. (2.тадж)**

На правах рукописи

ЗУБАЙДУЛЛОЗОДА САИДЖОН ХАЙРУЛЛО

КАБАДИАН В XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии
(PhD), доктора по специальности 6D020300 – История
(6D020301 – Отечественная история)

Душанбе – 2025

Работа выполнена на кафедре истории таджикского народа
Таджикского государственного педагогического университета
имени Садриддина Айни

Научный руководитель: **Пирумшоев Хайдаршо** – доктор исторических наук, член-корреспондент НАНТ, главный научный сотрудник отдела древней, средневековой и новой истории Института истории и археологии и этнографии имени А.Дониша НАНТ

Официальные оппоненты: **Собирова Курбонбегим Давлаткадамовна** – доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Таджикского национального университета.

Махмадзода Убайдулло Давлат – кандидат исторических наук, декан факультета дипломатии и политики Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Ведущая организация: **Кулябский государственный университет им. А. Рудаки**

Защита состоится **8 января 2026 года в 13⁰⁰** часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-093 при Институте истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 33, тел.: 100088987).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганди Национальной академии наук Таджикистана.

Автореферат разослан «__» _____ 2025 г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор философии (PhD) по
специальности история**

Email: mirzo-juma@mail.ru

Мирзоев Ш.Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность исследуемой темы. В современных условиях изучение и исследование истории и культуры таджикского народа считается важным направлением в становлении национального самосознания. В современной отечественной историографии большое значение приобретает краеведение и изучение истории регионов, районов и сёл, которые в советский период почти не исследовались. К ним относится также Кабадиан, который на протяжении всего своего существования играл важную роль в истории, культуры и цивилизации таджикского народа.

Как отметил Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон: За годы независимости трудолюбивые жители Кабадианского района вместе с другими жителями страны добросовестно трудились на благо экономического и социального развития страны, внося достойный вклад, особенно в сфере обеспечения продовольственной безопасности [94, с. 11].

После завоевания Средней Азии Россией в социально-экономической и культурной жизни местных народов, в том числе в Восточной Бухаре, произошли преобразования. В тяжелейших условиях, в отсутствии нормальных дорог русские ученые исследовали историю, культуру и социально-экономическую структуру региона, в том числе Кабадиана, в конце XIX – начале XX века

Анализ научных исследований показал, что история и социально-экономическое положение юго-восточных и центральных районов Таджикистана (Восточная Бухара) по сравнению с северной частью страны менее исследованы учеными и историками. Научные труды, в которых отражены различные аспекты жизни населения этих районов, по своему содержанию не похожи друг на друга, также в них исследованы различные периоды истории этих регионов.

В настоящем исследовании на основе источников, научных трудов и статей рассматривается история Кабадиана в конце XX – начале XXI века, которая с точки зрения исторической периодизации включает в себя три периода – в составе Бухарского эмирата, Советского Таджикистана и независимого Таджикистана.

В этой связи актуальность изучаемой темы проявляется в том, что:

Во-первых, политическая, социально-экономическая и культурная жизнь Кабадианского района до настоящего времени не подверглась комплексному анализу в отечественной историографии, и именно этот аспект обуславливает актуальность темы;

Во-вторых, Кабадиан занимал важное географическое и экономическое положение, а также занимал особое место в политике Бухарского эмирата. В связи с этим изучение истории Кабадианского бекства позволяет по-новому определить положение этой части страны в политике Бухарского эмирата.

В-третьих, в советский период улучшились условия жизни населения Кабадиана, было предоставлено бесплатное образование и медицинское обслуживание, а также были построены школы и культурно-просветительские учреждения. Поэтому, опираясь на исторический опыт данного района, исследование этих вопросов является весьма актуальным и определяет вклад трудящихся Кабадианского района в его развитии;

В-четвертых, за годы независимости Кабадианский район при поддержке и мудрой политике Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона достиг значительных успехов во всех сферах народного хозяйства. Учитывая это, исследования и анализ процесса развития народного хозяйства Кабадианского района в годы независимости, на наш взгляд, является своевременным и актуальным.

Таким образом, сравнение политической, социально-экономической и культурной жизни населения Кабадиана в трех исторических периодах: дореволюционном, советском и периоде независимости, доказывает актуальность и научно-историческую значимость данной темы.

Степень изучения темы. Работы, посвященные изучению истории Кабадиана, можно разделить на 6 групп.

В первую группу включены произведения Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона [91, с. 240; 92, с. 256; 93; 94, с. 576]. В его работах приведены материалы, посвященные древней,

средневековой и новой истории этого исторического края. Автор в своих произведениях уделяет особое внимание археологическим памятникам древнего Кабадиана, в том числе Тахти Сангину, Тахти Кубаду, Калъаи миру, Тепаи Шаху, Уштурмулле и др. и отмечает их культурно-цивилизационное значение..

Вторую группу составляют коллективные сборники [71; 72; 86, с. 463; 99, с. 644] и фундаментальные труды [58; 61, с. 700; 62, с. 412.] в которых история Кабадиана изучается, как неограничиваемая часть истории таджикского народа. В них приводятся сведения с древнейших времен до сегодняшнего дня. В эту группу можно отнести 54 шедевр Б. Гафурова [58] «Таджики», в котором встречаются сведения из редких научно-исторических источников, которые посвящены древней и средневековой истории Кабадиана.

Наряду с монографиями история Кабадианского района, установление советской власти в регионе, развитие различных отраслей народного хозяйства района отражены также в коллективных сборниках исследователей советского периода [85, с. 435; 73, с. 569].

Третью группу [84; 88; 64; 76; 75; 79; 96; 104, с. 133; 52, с. 66; 77, с. 220] составляет специальная литература, посвященная непосредственно Кабадиану. В изучении и исследовании истории Кабадиана важное место занимают научные труды М.М. Дьяконова [64], посвященные археологии Кабадиана.

Следует отметить, что это были первые результаты научных изысканий археологов в Южном Таджикистане, которые еще в 50-х годах стали известны мировой археологии. В этом направлении особо интересны также труды Б.А. Литвинского и А.И. Седова [79, 96]. В результате проведенных ими раскопок в средневековой истории Кабадиана, в исторической науке введены в оборот редкие сведения. Отечественные историки исследовали Кабадианского бекства.

Очень ценные сведения по истории социально-экономической и культурной жизни Кабадиана встречаются в монографии Ш. Юсупова [104, с. 133]. В ней автор рассматривает административное устройство бекства в социально-политической жизни Восточной Бухары.

Первая книга, относящаяся к древней, средневековой, новой и новейшей истории Кабадиана, принадлежит историку Ф. Абдурашитову [52, с. 66]. Хотя эта книга написана с опорой на первоисточники и опубликованные книги, тем не менее, она имеет

научно-популярный характер. Автор в своей книге попытался вкратце рассказать отобразить многовековую историю этого древнего края.

Четвертую группу составляют книги, посвященные истории Бухарского эмирата. В этих работах приводятся сведения по истории Восточной Бухары, в том числе, по Кабадианскому бекству [59; 63, с. 906; 65, с. 223; 66; 87; 97; 33, с. 100; 60, с. 415; 34, с. 340; 40, с. 112; 39; 37, с. 107].

Следует отметить, что вначале XX века русскими исследователями, которые в своих донесениях также предоставляют ценные сведения, способствующие изучению истории Кабадиана, опубликованы книги и статьи, затрагивающие изучаемую тему. Данный вопрос проанализирован более точно в советской историографии.

Таджикский историк Х. Пирумшоев исследовал историю Кабадиана наряду с другими регионами Бухарского эмирата с научной точки зрения, опираясь на сведения русских исследователей конца XIX – начала XX века [89, с. 132]. В данном исследовании Х. Пирумшоев тщательно проанализировал научное наследие русских исследователей и на основе сведений русских ученых он приводит конкретные примеры об уровне жизни населения, политической и социально-экономической ситуации.

В диссертации академика Б. Искандарова со ссылкой на письменные источники и архивные материалы приводятся сведения по бекствам Восточной Бухары. В ней также встречаются интересные взгляды и мнения, которые касаются Кабадианского бекства [68, с. 214; 69, с. 546; 70].

В трудах профессора О. Маджлисова рассматриваются аграрные отношения районов Бухарского эмирата, где Кабадианский район не является исключением [80, с. 330].

В книге А.Ш. Розикзода и И. Азима, написанной в соавторстве [95, с. 220], собраны сведения о повседневной жизни жителей Восточной Бухары, в том числе об основных профессиях жителей Кабадианского бекства – кустарничестве, ремесленничестве и земледелии. Научно-теоретическое значение этой книги заключается в богатстве ее источников, введения в научный оборот новых сведений.

В пятую группу мы включили книги, которые непосредственно [52, с. 66; 67] относятся к новейшей истории

Кабадиана [56; 57; 103, с.470; 55, с. 341-373; 83, с.165; 100, с. 337]. Сюда входят книга Ф. Абдурашидова и Х. Давлата под названием «Доблесть ради Отчизны», которая посвящена 65-летию победы над фашизмом. В ней отражены подвиги представителей района на фронтах Великой Отечественной войны и в тылу.

Шестую группу составляют научно-популярные книги, подготовленные исследователями Г. Гоибовым [63, с.906], Х. Абдуназаровым [54, с.460], К. Додом, Ф. Абдурашидом, К. Саттори [77, с.220].

Книга Г. Гоибова и Х. Абдуназарова посвящена истории Хатлона, но в ней частично рассматриваются также вопросы истории Кабадиана. В книге К. Дода, Ф. Абдурашида и К. Саттори даются краткие сведения по истории Кабадиана с древнейших времен до наших дней. В ней также приведены сведения, относящиеся к физической и экономической географии района, историческим и археологическим памятникам, научно-литературной среде, достижениям периода независимости и светлому будущему этой древней земли. В книге в популярной форме рассматриваются история региона, развитие Кабадиана в советское время и достижения периода независимости.

Как показал историографический анализ истории Кабадианского района, уровень изучения данной темы в таджикской историографии не отвечает современным требованиям. Конечно, заслуги вышеупомянутых исследователей в изучении истории Кабадианского района весьма значительны, но историческая наука постоянно на основе новых источников требует новых взглядов и подходов к изучению. Поэтому одной из основных причин проведения исследования, его важности и значимости является также то, что данный вопрос недостаточно изучен.

Связь с программами (предметами) и научными темами. Диссертация выполнена в рамках пятилетнего научного-исследовательского плана кафедры истории таджикского народа Таджикского госаударственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

ОСНОВНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью настоящего исследования является степень изучения социальн-политической, экономической и культурной жизни Кабадиана в XX – начале XXI века. Приоритетными вопросами

исследования являются изучение административного устройства, социально-бытовых условий жителей, профессий, ремёсел, налоговой системы и места науки и культуры в Кабадиане.

В связи с поставленной целью решаются следующие задачи:

- отражение административного устройства Кабадианского бекства;

- определение социально-экономической жизни Кабадианского бекства;

- определение процессов установления советской власти в Кабадианском районе;

- изучение процессов строительства коллективных хозяйств в Кабадианском районе;

- отражение состояния земледелия региона в советский период;

- определение состояния животноводства в улучшении социальн-экономической жизни жителей района;

- отражение состояния ремёсел и профессий жителей региона;

- определение налоговой системы и ее влияния на экономическое положение населения района;

- характеристика состояния культуры в XX – начале XXI века;

- определение достижений в сфере агропромышленного комплекса Кабадианского района в советский период;

- анализ и отражение состояния культуры района в начале XXI века.

Предмет исследования заключается в изучении и исследовании истории Кабадиана в XX – начале XXI века с использованием источников и соответствующей научной литературы, которые относятся к исследуемому вопросу.

Объект исследования – это научные труды отечественных и зарубежных исследователей, другие источники и исследования, относящиеся к настоящей теме.

Этап, место и период исследования. Этап исследования охватывает период 2015-2018 гг., то есть, время обучения в докторантуре (PhD) по специальности 6D020300 – История (6D020301 – Отечественная история). Этот этап включает в себя выбор темы диссертации, научного руководителя, разработку рабочего плана, сбор, анализ, изучение и систематизацию данных, написание диссертации, публикацию научных статей по теме

исследования, участия в научных конференциях различного уровня.

Место исследования. Диссертационное исследование было проведено на кафедре истории таджикского народа Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Место и объект исследования включают Кабадианский район Кулябской (ныне Хатлонской) области.

Период исследования в основном охватывает XX – начало XXI века, что вытекает из темы диссертации. Это был период, когда в политической, социально-экономической жизни Бухарского эмирата, в том числе, в Кабадиане, произошли коренные изменения. В результате победы Октябрьской революции в Бухаре и ее восточных бекствах победил новый строй.

Географические рамки исследования охватывают территорию Кабадианского района Хатлонской области, а также районы Шаартуз (ныне Шахритуз) и Бахор (ныне Носир Хусрав), входившие в состав Кабадианского бекства. Но в некоторых случаях для сравнения и анализа исследуемой темы приведены примеры из других соседних регионов.

На протяжении 20-90-х годов, затем с начала 90-х годов до сегодняшнего дня, Кабадианский район, как и другие регионы Таджикистана, развивался благодаря государственным программам и превратился в один из основных центров производства сельскохозяйственной и промышленной продукции Республики Таджикистан.

Теоретические и методологические основы диссертации. При написании диссертации в качестве методологических основ исследования использованы произведения ученых-историков и известных культурологов. Методологическим принципом является историзм, позволяющий рассматривать факты и события в конкретной исторической ситуации, а также определить их связь в зависимости от условий.

В ходе исследования широко использован метод историзма, который имеет три характеристики: воплощение, критику и сравнение. Историзм, изучая прошлые события, сравнивает их друг с другом. Сопоставление сходств и объяснение причин их возникновения позволяет исследователю точно отразить ряд исторических событий.

Источниковедческая база исследования.

Источниковедческую базу исследования составляют архивные материалы, законодательные акты, государственные программы, отраслевые отчеты, сборники документов и периодическая печать.

В разряд первоисточников входят исследования и отчеты дореволюционных русских ученых, которые в ходе рабочих визитов посещали исследуемый нами регион и в своих трудах и документах отразили свои мнения и теории [31; 34, с. 340; 35, с. 285-363; 36; 37; 39]. Кроме того, в диссертации широко использованы исследования известных таджикских ученых [68, с. 214; 69, с. 546; 70; 80, с. 330; 89, с. 132; 90, с. 704]. Русские исследователи в ходе своих поездок в регион становились непосредственными свидетелями политической, социально-экономической и культурной ситуации региона, поэтому они зафиксировали в своих произведениях реалии того времени.

Садриддин Айни, свидетель исследуемого нами времени, в своих произведениях приводит собственные воспоминания, которые считаются основным источником в изучении и анализе истории бекств Восточной Бухары и времени установления советского строя в Бухаре.

По характеру, смыслу и содержанию исследуемые источники можно разделить на четыре группы:

В первую группу входят материалы Центрального государственного архива Республики Таджикистан, Государственного архива новейшей истории Таджикистана [1, в. 40; 3, в. 21; 4, в. 54; 6, в. 86; 5, в. 141-142; 7, в. 29; 8, в. 41; 9, в. 128; 10, в. 159; 11, в. 27; 12, в. 20-21; 13, в. 106], Центрального государственного архива в Хатлонской области [14, в. 58; 15, в. 21; 16, в. 37; 17, в. 102; 18, в. 114; 19, в. 346; 20, в. 149; 21, в. 188; 22, в. 116; 23, в. 348; 24, в. 5; 25, в. 142; 26, в. 191] и архив самого Кабадианского района [27, 28].

Во вторую группу входят статистические документы, отчеты и программные материалы, материалы статистических сборников и информационны изданий. В диссертации использованы материалы Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан [43, с.196], ежегодная статистика Хатлонской области в 1991-2015 гг [46, с.323; 47, с. 187]., ежегодные статистические сборники регионов Республики Таджикистан (Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан) [44, с.218; 48, с.66], отчеты

председателей Кабадианского района по развитию социально-экономической сферы в 1991-2021 гг. [29], «Народное хозяйство Таджикистана» [82, с. 371], Программа социально-экономического развития Кабадианского района на 2012-2016, 2016-2020 гг. [49, с. 107; 50, с. 112].

Третью группу составляют труды русских дореволюционных исследователей и путешественников, а также труды отечественных авторов, таких как Мухаммад Содикходжа Гулшани и Садриддин Айни [59; 51, с. 344]

Четвертая группа состоит из сборников и научных журналов, статей периодической печати, посвященные истории Кабадианского района. Также широко использованы материалы книги «Печать Таджикской ССР в 1928-1958 гг.», статьи журнала «Тоджикистон» [138; с. 4-8; 136, с. 3-10; 137, с. 12-14; 151]. Особое внимание уделено изучению материалов республиканских газет – «Тоджикистони Сурх» [105; 114; 115; 116; 134; 135; 144], «Тоджикистони Совети» [125; 152; 153; 154], «Коммунисти Тоджикистон» [155, с. 10; 126], «Газетаи муаллимон» [118; 124; 139, с. 1; 142; 177, с. 1], «Джумхурият» [119; 169; 165], «Садои мардум» [120], областных – «Хакикати Кургонтешпа» [121; 122; 181], «Хатлон» [156; 157; 162; 163; 166] и районных – «Октябрь» [106; 109; 110; 129; 145; 146; 147], «Шараф» [107, с. 2; 108, с. 3; 111; 112; 113; 132; 133; 140; 141; 143; 150], «Коммунизм учун» [164; 170; 171, с. 3; 173, с. 1; 178; 123], «Тахти Кубод» [167, с. 2; 168, с. 1; 175, с. 1; 176, с. 2].

Научная новизна диссертации. В диссертации проанализирована история Кабадианского бекства в начале XX века, отражено административное устройство, определен уровень состояния социально-экономической ситуации региона, в том числе сельского хозяйства, экономики и социальной сферы, а также вопросы, связанные с состоянием ремёсел, налоговой системы и культурной ситуации в условиях безработицы.

В диссертации также рассматриваются следующие вопросы: вопросы установления советской власти в районе, установления советского строя, преобразования 20-х годов в районе, экономическое и культурное развитие Кабадиана в 30-40-е годы, а также успехи колхозного хозяйства.

Таким образом, впервые в настоящей диссертации:

-определено административное устройство Кабадианского района;

- проанализировано социально-экономическое положение Кабадианского бекства;

- определено состояние сельского хозяйства района в советский период;

- показано место животноводства в улучшении экономики района;

- определено состояние ремёсел и профессий;

- показана налоговая система;

- исследован ход образования советского строя в Кабадианском районе;

- исследован ход коллективизации сельского хозяйства в районе;

- охарактеризовано развитие культуры и народного образования в советское время и в период независимости.

Положения диссертации, выносимые на защиту

1. При комплексном изучении темы впервые рассматривается история более одного века Кабадиана в трех периодах, а именно, в Кабадианском бекстве, в советский период и в годы независимости. В этой связи использованы различные источники, в том числе новые архивные материалы, которые впервые вводятся в научный оборот.

2. Исследование истории Кабадианского бекства в начале XX века показало, что здесь экономическая и культурная жизнь по отношению к 60-м годам XX века претерпела определенные изменения. Одной из основных причин улучшения экономики и развития торговли считается географическое расположение Кабадиана как таможенного пункта на границе между Бухарой и Афганистаном.

3. В конце XIX – начале XX века социально-политическая жизнь в бекстве была нестабильной. В этот период беки Кабадиана – Абдусатторбек, Акрамбек, Шарифбек, Шодмонбек, Давронбек, Мирзо Махдиходжа, Абдухалимбек, Мулло Исо регулярно боролись против недовольного народа.

4. Из-за того, что в Кабадианском бекстве в начале XX века земля находилась в личной собственности богатых, крестьяне подчинялись им. С другой стороны, здесь частных земель, как и вакуфных, было мало. Из-за неспособности платить высокие налоги, крестьяне превращались в нищих, поэтому были

вынуждены эмигрировать в Афганистан, хотя бедность сопровождала их и там.

5. Согласно анализу источников, культура Кабадиана в период самостоятельности бекства развивалась в специфических местных условиях. Здесь получил развитие один из видов искусства – устное народное творчество в виде рассказов, песен и притч. Жителей развлекали бродячие артисты, иногда – самодеятельные кукольные труппы из Бухары и других городов.

6. Жизнь жителей Кабадиана улучшилась только после Бухарской революции (1920). Наряду с установлением советской власти также были реализованы политические и экономические мероприятия. В целях реализации деятельности государственных структур 9 марта 1921 года был образован Кабадианский революционный комитет.

7. Применение объективного принципа и комплексный анализ различных источников позволили раскрыть динамическую сущность социально-экономических процессов в Кабадианском районе в 30-40-х годах XX века. В этот период район, как и другие регионы Таджикистана, стал развиваться по государственным программам. В результате Кабадиан превратился в один из основных центров по производству сельскохозяйственной продукции в Южном Таджикистане. Здесь было обеспечено развитие колхозного строительства, промышленности, транспорта и культуры.

8. Анализ трудовых подвигов дехкан Кабадианского района в годы Великой Отечественной войны показал, что они стали проводниками социалистических идей и также воевали против захватчиков. Это в полной мере проявилось в трудовой и общественной жизни и достижениях победы над врагом.

9. Анализ показал, что Кабадиан, начиная с первых послевоенных лет и вплоть до 90-х годов XX века, находился на высоком уровне своего развития. В социально-экономической и культурной жизни района произошли серьезные преобразования, трудящиеся Кабадиана добились беспрецедентного развития. В районе появились колхозы – “миллионеры”, десятки цехов и предприятий пищевой промышленности и хлопкоочистительных заводов, которые обеспечили экономический прогресс. Именно они способствовали повышению культурной жизни народа, развитию образования, здравоохранения и других жизненно важных социально-культурных сфер.

10. В период государственной независимости Республики Таджикистан в социальн-экономической и культурной жизни Кабадиана, так же как и других районов республики, произошел коренной поворот. Вначале 90-х годов XX века и в годы гражданской войны (1992-1997), которые считаются тяжелейшим периодом для жителей района, земледельцы, виноградари, животноводы и представители других жизненно важных сфер продолжали свою деятельность. В районе сельскохозяйственные предприятия были преобразованы в дехканские хозяйства.

11. С начала 2000-х годов экономика Кабадиана возродилась, в сельскохозяйственной сфере начался период развития. В районе были построены и сданы в эксплуатацию современная больница и медицинские пункты. Были построены современные школы, также на основе новой формы обучения начали свою деятельность лицеи, гимназии и частные школы. За короткий послевоенный период свою деятельность возобновили учреждения культуры.

12. Как показал анализ, Кабадианский район за очень короткий промежуток времени пережил три периода, три цивилизации. В результате, из отсталого региона Восточной Бухары он превратился в один из самых благоустроенных районов республики в советский период и в годы независимости.

Теоретическое и практическое значение диссертации состоит в том, что положения и основные результаты исследования могут быть использованы при подготовке книг по истории таджикского народа, составлении методических пособий и чтении специальных курсов по истории регионов Таджикистана.

Некоторые материалы диссертации могут быть использованы студентами, магистрами и другими исследователями истории.

Основной опыт диссертационного исследования также можно использовать при чтении специальных курсов, лекций для студентов высших учебных заведений. Исторический опыт повседневной жизни жителей Кабадиана в сфере экономики, политики и культуры может быть использован в современных условиях при изучении истории таджикского народа, а также в патриотическом воспитании подрастающего поколения и становлении гражданской позиции наших соотечественников.

Степень достоверности результатов настоящего диссертационного исследования обоснована точностью

информации, достаточностью объема исследовательских материалов, разработкой результатов исследования и объемом публикаций. Также выводы и рекомендации, соответствующие результатам исследования, представлены на основе научно-теоретического и практического анализа.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности.

Тема диссертации «Кабадиян в XX – начале XXI века» на соискание научной степени доктора философии (PhD), по специальности соответствует паспорту специальностей Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Республики Таджикистан по специальности 020301 – Отечественная история.

Личный вклад соискателя научной степени на уровне новизны диссертации отражаются в определении цели и задач, объекта и субъекта исследования, научных положений, выносимых на защиту, разработке теоретико-методических положений, публикации научных статей, предоставлении практических рекомендаций. Также составленный план и выводы диссертации отражают личный вклад автора.

Апробация и внедрение результатов исследования.

Отдельные аспекты исследований представленных на республиканских и международных научно-теоретических конференциях, в том числе в международной научно-теоретической конференции на тему «Экономическое и социальное развитие Таджикистана: достижения, проблемы и перспективы» и др.

Диссертация была обсуждена и рекомендована к публичной защите на заседание кафедры истории таджикского народа, факультета истории и право, ТГПУ им. Садриддина Айни (Протокол №11 от 26 июня 2025 года).

Публикации по теме диссертации. Основные положения и выводы диссертации опубликованы в 11 научных статьях автора, в том числе в 6 статьях в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, четырёх глав, девяти параграфов, заключения и списка литературы (347 наименований) и написана на 199 страницах компьютерного текста.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во **введении** обоснована актуальность темы, определены степень изучения исследования, цель и задачи, научная новизна, источниковедческая база диссертации, хронологические и географические рамки, предмет и объект, методологические основы исследования, положения, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость, личный вклад диссертанта в исследование, апробация и рекомендации.

Первая глава диссертации озаглавлена **«Кабадианское бекство вначале XX века»** и состоит из двух разделов. В первом разделе – **«Краткое историко-географическое описание Кабадианского бекства»** предоставляются сведения по истории и географии Кабадианского бекства в указанный период.

В диссертации отмечается, что согласно результатам археологических исследований, в мезолитический период Чилучорчашма была стоянкой людей каменного века. Жители Бешкента изготавливали из кремня, добывавшегося в горе Туятаг, предметы домашнего обихода и охотничьи орудия. Во время раскопок археологи нашли множество домашнего скарба и орудий на территории Кабадиана [101, с.41].

В древний период, то есть до его завоевания Ахеменидами, Кабадиан входил в состав Бактрийского государства. Жители городища Калаи Мир и его окрестностей, расположенных в центре района, сыграли большую роль в жизни северной части Бактрии. Сравнение первоисточников, составленных в разные периоды, показывает, что градостроительство таджиков является историческим фактом и такие города встречаются в Кабадиане.

В период правления Греко-Бактрийского государства одно из самых крупных поселений находилось в Кабадиане. Части оборонительных сооружений, обнаруженные археологами, свидетельствуют о непосредственном участии местных жителей в сражениях. Археологами было обнаружено несколько античных поселений.

Во времена Кушанов Кабадиан был одним из владений Тохаристана. Многочисленные монеты, обнаруженные здесь, свидетельствуют о том, что торговые и денежно-финансовые отношения с другими странами расширялись.

Согласно информации арабских и персидских географических источников, Кабадиан в IX веке входил в состав Хутталяна. Хутталян, Чаганиан официально подчинялись Саманидскому государству.

Начиная с конца XII века Кабадиан находился под влиянием таджикской династии Гуридов. В этот период особое внимание уделяли благоустройству городов. Профессии и ремесла развивались, в Кабадиане появляются многочисленные виды тканей, изготовленные ремесленниками. Благодаря этому развивается внутренняя и внешняя торговля [53, с. 41-42].

Таким образом, можно прийти к выводу, что в древний и средневековый периоды Кабадиан регулярно находился под гнётом могущественных держав-завоевателей, поэтому его жители, как и всё остальное население среднеазиатских районов Восточной Бухары, жили в невыносимых условиях.

После присоединения Кабадиана к Восточной Бухаре правление Кабадианским бекством было передано в руки представителей Бухарского эмирата, которых на эту должность назначали сами эмиры. По масштабам территории и численности населения Кабадианское бекство уступало другим бекствам Восточной Бухары. Здесь кади одновременно считался раисом.

Таким образом, административное устройство бекства всецело зависело от Бухарского эмирата, чиновники назначались эмирами, угнетенный народ находился под сильным давлением, вводились бесчисленные налоги, поэтому часть жителей вынужденно покидали свои родные места.

Во втором параграфе первой главы – **«Социально-экономическая жизнь в Кабадианском бекстве вначале XX века»** исследуются социально-экономическая и культурная жизнь Кабадиана в указанный период.

После превращения Бухарского эмирата в протекторат царской России и создания государственной таможни на бухарско-афганской границе, торговля в Кабадиане получила мощное развитие. В Кабадианском бекстве функционировали два рынка. Первый рынок находился на левом берегу реки Кафирниган, в центре Кабадиана, в селе Бешкент. Торговля здесь шла по понедельникам и средам [104, с.91].

Во внутренней торговле Кабадиана и соседних бекствах главную роль играла река Вахш. Из Курган-Тюбинского бекства и Вахша на лодках через Амударью привозились товары. Из сёл Джиликульского района (ныне Дусти), находившихся на берегу реки Вахш, доставлялись товары в Кабадиан. От селения Лагман Кулябского бекства и от Бальджуанского бекства, вплоть до

Памира, река Вахш являлась основным маршрутом в торговом обороте [104, с. 94].

Во внешней торговле, особенно с Афганистаном, важную роль сыграли переправы на Амударье. Например, в 7 километрах от Кабадиана, там, где река Вахш впадает в Амударью, на лодках перевозили необходимые товары в бекства Восточной Бухары

В конце XIX – начале XX века в Кабадианском бекстве земля принадлежала феодалам. Принадлежность земель и средств производства феодалам определяла социально-экономические аспекты жизни людей. Налоги, установленные правительством Бухарского эмирата для Кабадианского бекства, не отличались от налогов других бекств Восточной Бухары.

В Кабадианском бекстве ремесла были развиты. Они считались одним из древнейших профессий его жителей. Местные ремесленники из кожи и шерсти изготавливали паласы, головные уборы, рукавицы, носки, мешки, нитки, бурдюки и др. Также здесь были искусные кузнецы, сапожники, седельники, кузнецы, подковывавшие лошадей. Производимая ими продукция имела своих покупателей.

Состояние школ и образования в бекствах Восточной Бухары, в том числе в Кулябском бекстве, было аналогично Бухарскому эмирату. В Восточной Бухаре функционировали школы и религиозные медресе [98, с. 31]. По данным источников, почти во всех населенных пунктах существовали мечети, при которых функционировали школы.

До установления советской власти в Кабадианском бекстве не было ни одного медицинского учреждения, также в плохом состоянии была санитария. Поэтому смертность населения, особенно детского, была очень высокой.

Вторая глава диссертации **«Установление Советской власти, экономические и социально-бытовые преобразования в 20-40-х годах XX века»** состоит из трех разделов.

В первом параграфе второй главы – **«Образование структуры советской администрации и социально-экономические преобразования в Кабадиане»** предоставляется информация об организации структуры советской администрации в Кабадианском районе.

Диссертант отмечает, что в борьбе за установление Советской власти в регионе была огромна роль трудящихся Шаартузского и Кабадианского районов. На 1 Всебухарском

съезде Советов уделяется большое внимание помощи дехканам, пострадавшим в годы гражданской войны [102, с.118]. Согласно решению 1 Всебухарского съезда Советов в Кабадианском районе была проведена разъяснительная работа, а также была оказана помощь пострадавшим в годы гражданской войны дехканам.

В 1923 году Всебухарский Совет принял «Основной закон БСНР по использованию земли», по которому все пахотные земли были включены в государственный фонд. В 1924-1925 гг. в Кабадианском районе имелось 1710 хозяйств, которые состояли из 8379 членов [82, с. 137].

Согласно статистическим данным, в 1925 году в Кабадианском районе было произведено 1211527 пудов зерна – количество, которое удовлетворяло потребности района. Сюда не входит семенное зерно. В указанный период в Кабадиане было зарегистрировано 4123 десятин пахотной земли, более 2 % которой были выделены под выращивание хлопка. Отсюда следует, что в этот период больше внимания уделяли выращиванию пшеницы, поэтому район считался одним из основных зернопроизводящих районов не только в регионе, но и во всей республике [82, с. 137].

В 1929 году в Кубадианском районе под посевы пшеницы было выделено 2948 гектаров, под посевы проса – 1888 гектаров, риса – 652 гектара и хлопка американского типа 5280 гектаров земли [4, в. 54].

В результате гражданской войны сельскому хозяйству района был нанесен огромный ущерб, разрушение ирригационных систем составило 80% [74, с. 12]. Подобные разрушения встречались также в Кабадианском районе, поскольку часть земель района была включена в категорию необрабатываемых земель из-за недостатка воды.

В 1927-1931 из Кафирнигана через каналы в Кабадианском районе орошалось 22000 га. земли. Эти цифры показывают, что орошение необработанных земель по сравнению с предыдущими годами в районе улучшилось. Население района, воодушевившись своими достижениями, решило организовать на орошаемых землях новые дехканские хозяйства.

Природные условия Кубадианского района весьма благоприятны для животноводства. С этой целью Советская власть уделяла серьёзное внимание развитию этой отрасли в

районе. По данным, в 1925 году поголовье скота в районе составляло: лошадей – 767, крупного рогатого скота – 6344, верблюдов – 17, гиссарских овец – 8618, каракульских овец – 342, коз – 1744, что в общей сложности составляло 18707 голов скота [82, с.113].

Обеспечение жителей Кабадианского района необходимыми продуктами всегда находилось в центре внимания центрального правительства. В каждом населенном пункте Кабадиана функционировали торговые лавки Узбекторга, которые предоставляли товары населению района по сравнительно низким ценам. В 1926-1927 гг. в районе также велась частная торговля, которая находилась в руках мелких торговцев. В этот период в районе действовали два рынка, которые работали по понедельникам и четвергам. Таким образом, в период становления советской государственной администрации и преобразований 20-х годов в Кабадиане было проведено много мероприятий, но имелись также недостатки, поэтому враги нового строя использовали любой недостаток для проведения антиобщественной деятельности среди неустойчивых дехкан. Несмотря на существующие проблемы переселенцы сыграли благоприятную роль в возрождении и развитии сельского хозяйства страны.

Политика коллективизации сельского хозяйства Таджикской ССР в 30-40-х годах XX века является одним из важнейших вопросов социалистического строительства. Несмотря на все существующие проблемы, в Таджикистане, особенно в Кабадианском районе, коллективизация проходила успешно.

На основе постановления Совета Народных комиссаров Таджикской ССР от 24 января 1931 года «Об организации новых хлопководческих совхозов в Сарай-Камарском, Пархарском и Кабадианском районах» было решено, чтобы к 1 февраля 1931 года площадь в 3000 га, из которых 2250 га отводилось под выращивание хлопка, была полностью присоединена к хлопковым хозяйствам [5, с. 141-142].

В результате принятых мер в 1929 году в Кабадианский район были переселены 290 хозяйств, в 1930 году эта цифра возросла до 1021 хозяйства, что было в два раза больше по сравнению с 1929 годом. В 1931 году – 888 хозяйств, в 1932 – 741 хозяйство, итого 2940 хозяйств были переселены в район, они

здесь обосновались. Из этого количества 1533 хозяйства из-за неблагоприятных условий жизни вернулись на своё постоянное место жительства, остальные 1407 хозяйств остались в Кабадиане [6, с. 86].

В этих крупных достижениях сельского хозяйства большую роль сыграли машинно-тракторные станции (МТС), мотивировавшие дехкан полностью перейти в коллективные хозяйства.

В это время в сфере образования было много проблем, требующих своего решения. Организация школ и привлечение подростков в школы проходили в сложнейших условиях, поскольку одновременно продолжалась борьба с антисоветскими силами. В 1936 году в Кабадианском районе на курсы ликвидации неграмотности были привлечены 4487 абсолютно неграмотных жителей и 2635 полуграмотных учеников, среди которых были также комсомольцы и члены недавно образованных колхозов. Грамоте их обучали 111 опытных педагогов [2, в.3].

В мае 1932 года у Кабадианского района появилась своя газета, которая в разные годы выходила под названиями «Коммунизм учун», «Шарқ ё риклигин», «Октябрь» и «Шараф». Указанное издание выходило три раза в неделю тиражом 3500 экземпляров на таджикском и узбекском языках. Газета сыграла важную роль в повышении культурного уровня жителей района.

Таким образом, в первые годы после создания Кабадианского района был замечен ряд успехов в развитии образования и культуры, таких как строительство первого корпуса Управления образования, строительство первых школ, ликвидация неграмотности, постепенная грамотность населения. Все это дало серьезный толчок в деле образования коллективных дехканских хозяйств и развития экономики.

Во втором параграфе второй главы диссертации **«Кабадиан в годы Великой Отечественной войны и года послевоенного восстановления»** рассматривается жизнь и деятельность трудящихся района в годы Великой Отечественной войны и послевоенного возрождения сельского хозяйства.

Диссертант отмечает, что население Кабадианского района мобилизовало на защиту Родины более 2700 своих сыновей, а в тылу все тяготы хозяйственных работ взяли на себя женщины. За короткий период в центре Кабадианского района организовали

краткосрочные курсы по подготовке водителей автомашин и трактористов. За год более 200 девушек и женщин, освоив эти профессии, сели за руль тракторов и автомобилей и внесли свой вклад в развитие экономики и сельского хозяйства района и отправку продовольствия на фронт.

Хлопкоробы 10 колхозов Кабадианского района в начале сентября 1945 года приступили к сбору египетского хлопка. Сбор хлопка в колхозах имени Молотова, 8 Марта, Пахтакор, Лахути и других набирал обороты. Колхозники сельскохозяйственной артели имени Молотова собрали хороший урожай египетского хлопка. Они взяли на себя обязательство вместо 6,6 центнеров, как было предусмотрено в договоре, сдать государству не менее 12 центнеров хлопка [172].

В послевоенный период, особенно в 1946 году, Таджикская ССР добилась серьезных успехов в области коконоводства, Курган-Тюбинская область выполнила план сдачи коконов на 103,5 процента. Кабадианский район считался передовым районом области в этой сфере.

В 1946 году в связи с увеличением поголовья скота в совхозах были созданы условия по разведению овец и коз. Так, например, совхоз “Кофарнихон” путем разделения хозяйства был преобразован в племенное хозяйство по разведению каракулевых овец. В дальнейшем совхоз разводил высококачественных породистых овец для колхозных хозяйств и тем самым способствовал улучшению качества производимых каракулевых шкурок.

Общее количество всех видов школ в Кабадианском районе в учебный 1941-1942 году составлял 16 единиц, 2 школы были капитально отремонтированы, в 14 провели текущий ремонт. В этих школах общее количество столов и стульев составляло 1097 единиц, классных досок – 98, книжных шкафов и других школьных принадлежностей – 92.

Война оказала также влияние на сферу образования в республике. В 1945-1946 учебном году более 7 тысяч детей школьного возраста не учились, большое количество учеников остались на второй год. Только в одном Кабадианском районе 551 ученик был оставлен на второй год по причине того, что не освоили учебную программу [130, с. 3].

Третья глава диссертации – **«Кабадианский район во второй половине XX века»** состоит из двух параграфов. В первом

параграфе третьей главы – **«Развитие отраслей агропромышленного комплекса Кабадиана»** проанализирован агропромышленный комплекс района в исследуемый период. В диссертации отмечается, что в Шаартузском районе в 30-х годах XX века был построен хлопкозавод. Собранный урожай хлопка в Шаартузском и Микоянабадском (позднее снова преобразованном в Кабадианский) районах сдавали на переработку на этот завод.

Для подготовки техники и повышения урожая в июне 1959 года в Кабадианском районе была реконструирована и сдана в эксплуатацию мастерская по ремонту новой техники.

В 1976 году хлопкоробы крупного хлопкосеющего района, то есть Кабадиана, добились больших успехов. Они первыми в Вахшской долине выполнили взятые на себя обязательства и сдали государству 68 тыс. тонн хлопка. Таким образом, хлопкоробы района продали государству 2 тыс. тонн хлопка сверх плана. В пункты приема хлопка из хозяйств Кабадианского района поступило более 74 тыс. тонн хлопка. Более 50 тыс. тонн были тонковолокнистым хлопком, в том числе 38,8 тыс. тонн первого сорта. В среднем урожай с каждого гектара составлял 33 центнера [81, с. 129].

В 1990 году на государственном племенном заводе Кабадиана был открыт цех по пошиву кожаных курток. В районе также сдали в эксплуатацию кирпичный цех. На территории совхоза «Хаваскор» было запланировано также строительство хлопкозавода и консервного завода в сотрудничестве с зарубежными компаниями [141].

Согласно постановлению Верховного Совета Таджикской ССР от 7 апреля 1978 года под № 983 Кабадианский район вновь был выведен из состава Шаартузского района и стал самостоятельной административной единицей [10, с.159]. С образованием района в 70-80-х годах руководство республики привлекло внимание населения к освоению залежных земель. В результате реализации этой программы для освоения новых земель на территории Юлдузкока введено в эксплуатацию 2400 гектаров, а в местности Курджалолкум – более 2000 гектаров новых земель. За очень короткий период в этих местностях были построены также жилые дома [52, 43]. Именно поэтому в 1986-1990 в среднем ежегодно производилось 3340 т. пшеницы, 1326 т картофеля, 343 т риса, 5014 т овощей, 1282 т винограда, 3236 т

бахчевых, 1624 т мяса, 7833 т молока и 1133 тыс. штук яиц [24, с. 23].

Наряду с развитием сельского хозяйства развивается также животноводство, потому что климат района благоприятствует развитию этой отрасли. В этих целях, начиная с 30-х годов, в племенные совхозы республики из аналогичных племенных совхозов “Нишон” и Учаж” Узбекской ССР завозили определенное количество высокопородного скота, которое способствовало получению высокой породы и увеличению поголовья крупного рогатого скота в регионе.

Правильная организация работы и улучшение качества корма для скота способствовали увеличению поголовья скота и повышению его производительности. В 1952 году животноводы района с каждой сотни овец получили 24,2 ягненка, а в 1953 году – 101, 5 ягненка. Это был очень хороший показатель [127, с. 62].

Увеличение доходов повысило уровень благосостояния населения. С каждым годом работа сферы здравоохранения в Кабадианском районе улучшалась. Ежегодно за счет выпускников Медицинского института увеличивалось число медицинских работников. В 1985 году в Центральной районной больнице населению оказывали услуги 312 медработников, из них 64 человека имели высшее образование, 248 – среднее специальное образование [148].

Социально-бытовая сторона жизни жителей Кабадиана стала улучшаться, на протяжении 1986-1988 гг. были введены в эксплуатацию 6684 кв. м. жилья, 5 пунктов бытового обслуживания, 9 точек торговли и общепита, 1 центр здоровья на 50 мест, а также были расширены 2 больницы [158].

Районный отдел народного образования принял необходимые меры для улучшения условий воспитания и обучения. В 1979 году 84 выпускника средних школ района поступили в высшие учебные заведения, техникумы и профессионально-технические училища. В 1986 году были построены и сданы в эксплуатацию здания 4 средних школ. Также были приняты строгие меры для реализации требований по реформированию средних школ и вузов [174].

Таким образом, в советский период особое внимание уделялось агитационно-пропагандистской работе. Поэтому в Кабадианском районе ежегодно возрастало количество культурно-просветительных учреждений, в частности, клубов,

музеев, кинотеатров и др. Не было деревни, в которой не было бы клуба, библиотеки и кинотеатра.

Во втором параграфе третьей главы **«Социально-культурная жизнь района»** исследуется развитие социально-культурной жизни Кабадианского района в 1950-1980-е годы.

Автор отмечает, что в 50-е годы Правительство республики в целях полного удовлетворения материальных и духовных потребностей трудящихся планомерно развивало социалистическое производство, что давало возможность получать необходимые средства. Для повышения материального благосостояния населения в 1953 году из республиканского бюджета Кабадианскому району было выделено 5725000 рублей [166]. В 1955 году эта цифра была увеличена до 6837000 рублей, что значительно больше, чем в 1953 году.

Благодаря усилиям Правительства республики, Кабадианский район был обеспечен квалифицированными медицинскими кадрами. Так, в 1957 году положение районной больницы было значительно лучше, чем в 1956 году, и имевшиеся недостатки были в некоторой степени устранены. В 1957 году в больнице работали 7 врачей и 22 медсестры. Приёмное отделение больницы было относительно небольшим, что затрудняло врачам обслуживание пациентов, так как число пациентов возросло [178].

Рост доходов колхозов способствовал неуклонному росту благосостояния колхозников. В 1957 году колхозники получали за отработанные трудодни деньги и зерно. Например, член сельскохозяйственного кооператива «Околтинский» З. Холбоева, отработав 410 дней, получила 9453 рубля деньгами и более 1,2 тонны зерна. Следует отметить, что колхозники жили культурно и комфортно. В колхозах имелись радиостанция, дом культуры, библиотека, чайхана и читальный зал [179]. В 1954 году пенсионерам выплачивалось 98 тысяч рублей, а в 1958 году эта цифра увеличилась до 140 тысяч рублей. Более 100 человек из района были направлены Правительством Таджикской ССР в дома отдыха для инвалидов Великой Отечественной войны и инвалидов труда [164].

В 1959 году жилищное строительство в Кабадианском районе продолжалось быстрыми темпами. В центре района, а также в массиве Носири Хусрав было построено и сдано в эксплуатацию несколько общежитий. Следует отметить, что

районный жилищно-коммунальный комплекс в 1959 году добился хороших результатов, хорошо подготовился к зиме, и было отремонтировано 130 из 142 государственных домов [173, с. 1].

Следует отметить, что Советское правительство выделяло большие средства на нужды населения. В 1963 году население района обслуживали 29 врачей, что в 1,5 раза больше по сравнению с 1959 годом. Имелись и серьёзные недостатки в оказании медицинских услуг населению. Например, 5 из 7 зданий фельдшерско-акушерского пункта колхоза «Околтин» оставались в плохом состоянии [109, с. 3].

Улучшение условий труда привело к тому, что только в 1966 году трудящиеся Кабадианского района приобрели в районных магазинах 550 телевизоров, 535 холодильников, 400 стиральных машин, 101 мотоцикл, 4 автомобиля «Волга», 1120 велосипедов и другие товары. Кроме того, по сравнению с предыдущими годами увеличилась продажа товаров в кредит. Выше сказанное свидетельствовало о повышении уровня жизни народа и росте культуры населения [145, с. 1].

В районе действовало 120 торговых точек, которые обеспечивали отличное обслуживание населения. По итогам четырёх месяцев третьего года одиннадцатой пятилетки было выявлено, что работники торговли потребительского общества реализовали покупателям различных товаров на 9 миллионов 195 тысяч рублей, что обеспечивает выполнение четырёхмесячного плана на 102 процента [160].

Улучшились жилищные условия населения Кабадианского района, за 1986-1988 годы было построено и введено в эксплуатацию 6684 квадратных метра жилой площади, 5 пунктов бытового обслуживания, 9 пунктов торговли и общественного питания, 1 здравпункт на 50 приемных мест и 2 больницы [158].

За 1986-1988 годы из 17 миллионов 240 тысяч рублей, выделенных на капитальное строительство, освоено 15 миллионов 626 тысяч рублей. Кроме того, с использованием сельскохозяйственного труда в сельской местности построено и введено в эксплуатацию 436 тысяч квадратных метров жилья и объектов культуры. В 1987 году специальная комиссия при переписи рабочей силы выявила из 34600 человек 305, не занятых на производстве, и совместно с бюро труда привлекала их к общественным работам. Также по состоянию на 1 января 1988

года было выявлено 567 человек, не работающих на территории района, и за этот период из них трудоустроено 391 человек. Из этого числа 7 человек были направлены на работу в регионы РСФСР [158].

В культурном отношении Таджикская ССР развивалась постепенно, и в 1950-1980 гг. достигла наивысшего расцвета. Именно в этот период достижения таджикских учёных, деятелей литературы и искусства приобрели мировую известность. Умножились центры науки и культуры. Увеличилась численность деятелей этих сфер. Но все эти успехи были достигнуты в рамках коммунистической идеологии, и все творческие произведения учёных, писателей и поэтов также создавались в рамках этой идеологии.

Сфера образования в республике и Кабадианском районе развивалась. Увеличивалось число общеобразовательных школ и численность учащихся в них. Управление народного образования проводило комплексную работу по повышению уровня знаний педагогических кадров. Из года в год увеличивалось число учителей, обучающихся заочно не только в школах по подготовке учителей, но и в других учебных заведениях. Значительно улучшилась методическая работа в школах республики, разработаны новые её формы. Новые формы методической работы в значительной степени способствовали повышению квалификации учителей и руководителей школ. В большинстве школ республики действовали небольшие педагогические коллективы. Из-за нехватки учителей в школах было сложно организовать школьные методические объединения. Поэтому в условиях республики было целесообразным создание межшкольных методических объединений учителей. Например, такие межшкольные методические объединения учителей действовали в районах Курган-Тюбе-8, Регар-4, Кабадиан-5.

В общей структуре методической работы большое место занимали школы с передовым педагогическим опытом. В советское время серьёзное внимание уделялось пропагандистской работе. Поэтому число культурно-просветительных учреждений, таких как клубы, библиотеки, музеи, кинотеатры росло с каждым годом. Однако в то же время имелись серьезные недостатки в увеличении числа клубов и библиотек.

Центральная библиотека Кабадианского района обслуживала население. В результате трёх лет напряжённой работы книжный фонд библиотеки увеличился с 53220 до 58242 экземпляров. Число читателей увеличилось почти на 800, достигнув 3614. Оборот издательства увеличился с 37,8 до 40 процентов. Конечно, все эти успехи – результат высокого уровня работы сотрудников библиотеки [159].

Таким образом, в период социалистического строительства в 1950-1980-е годы улучшились условия жизни населения Кабадианского района, увеличилось число медицинских пунктов, населению оказывалась профессиональная и бесплатная медицинская помощь. Облик района также полностью изменился. Количество культурно-просветительских учреждений: клубов, библиотек, музеев, кинотеатров с каждым годом росло. Не было ни одного села, где не было бы клуба, библиотеки или кинотеатра.

Четвертая глава диссертации – **«Кабадианский район в годы независимости»** состоит из трех параграфов. В первом разделе четвертой главы **«Социально-экономические преобразования района в тяжелых военно-политических условиях конца XX – начала XXI века»** диссертант исследовал социально-экономические преобразования в годы независимости.

Диссертант отмечает, что после распада Советского Союза в Таджикистане началась гражданская война и возникла угроза потери независимости. Центром острой борьбы на фронтах гражданской войны стала Хатлонская (бывшая Кулябская) область. Кубодиёнский (бывший Кабадианский) район – составная часть указанной области – превратился в арену жестоких политических игр.

Следует упомянуть, что гражданская война нанесла значительный урон не только экономике района, но и сфере образования. В этот период здания средних школ № 20, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 51 были разрушены. В конце 1992 – начале 1993 года условия жизни тысяч беженцев из приграничных районов Шаартуза и Кабадиана, которые находились на таджикско-афганской границе, были тяжелыми.

Несмотря на всё это, в районе особое внимание уделялось развитию промышленности. В октябре 1996 года был открыт хлопкоочистительный завод имени Носири Хусрава. Это свидетельствовало о будущей мирной и благополучной жизни

района. Также этот завод мог способствовать повышению уровня благосостояния жителей [149].

В 2002 году промышленность Кубодиёнского района добилась значительных успехов. Производство промышленной продукции составило 4294,2 сомони. По сравнению с предыдущим, 2001 годом, это было на 641,7 тыс. сомони больше. В том числе, производство промышленной продукции для населения составило 1522 тыс. сомони. Было произведено 30 т масла [128].

По сведениям Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, объем произведенной промышленной продукции в Кубодиёнском районе в 2005 году составил 63391 тыс. сомони, в 2006 году – 67828 сомони. Из этих цифр следует, что производство промышленной продукции в 2005 году значительно возросло по сравнению с предыдущими годами.

Объем промышленной продукции в Кабадианском районе в 2007 году составил 80037 тыс. сомони, в 2008 году – 82438 сомони. Эти цифры свидетельствуют о том, что в 2008 году производство промышленной продукции значительно возросло по сравнению с предыдущим годом [44, с. 87].

Для улучшения развития сферы промышленности в районе была принята программа действий по созданию промышленных предприятий. Также был завершен план мероприятий по созданию промышленных предприятий и обеспечению выполнения мероприятий, намеченных «Программой социально-экономического развития Кубодиёнского района на 2011-2015 годы».

Следует отметить, что данная Программа охватывала 158 проектов, их общая стоимость составляла 126 миллионов 429 тыс. сомони, в том числе в экономическом блоке – 53 проекта на сумму 27 миллионов 365 тыс. сомони, или 21,6 процента, в социальном блоке – 70 проектов на сумму 21 млн. 432 тыс. сомони, или 17 процентов, в инфраструктурном блоке – 15 проектов на сумму 70 млн. 876 тысяч сомони, или 56%, в сфере экологии и чрезвычайных ситуаций – 11 проектов на сумму 6 млн. Сомони, или 4,8%, в сфере управления – 9 проектов на сумму 749 тысяч сомони, или 0,6 процента от общей стоимости программы [27].

Источники финансирования Программы формировались за счет средств местного бюджета – 6 млн. 888 тыс. сомони,

областного бюджета – 1 млн 190 тыс. сомони, республиканского бюджета – 32 млн 311 тыс. сомони, зарубежных инвестиций – 10 млн. 541 тыс. сомони. Финансовые средства местных предпринимателей, населения, дехканских хозяйств достигли 11 млн. 169 тыс. сомони, потребность в средствах составляла 64 млн 421 тыс.сомони [27].

В 2015 году в Кубодиёнском районе промышленной продукции было произведено на сумму 21924,5 тыс. сомони. Это было больше на 1410,2 тыс. сомони, чем в 2014 году. Таким образом, план был выполнен на 106,9 процента. Производство хлопка-волокна составило 727,0 т. или 167,7 процентов, муки – 2360,0 т, или 102,8 процента, хлебобулочных изделий – 2760 т, или 100,2 процента, полуфабрикатных лекарственных препаратов – 18800 кг, или в 1,8 раза больше.

В 2016 году за счет источников финансирования в сопоставимых ценах были привлечены основные инвестиции на сумму 6 млн 251 тыс. сомони, или 149%, строительно-монтажные работы были выполнены на 5 млн 456 тыс. сомони, или 149%. В эксплуатацию были введены основные фонды на сумму 5 млн. 825 тыс. сомони, или 87%, строительство жилья составило 3 тыс. 322 кв. м, или 103% по сравнению с 2015 годом [175, с. 1].

Таким образом, в районе также широко развивается производство строительных материалов. «Ороиши диёр» – одно из тех предприятий, которые из цемента, в том числе, производят различные декоративные плиты. ЗАО “Аввалин” считается одним из самых крупных предприятий Кубодиёнского района, в котором путем переработки корня солодки получают ценные лекарства от болезней печени и глицериновую кислоту.

Во втором параграфе четвертой главы – **«Деятельность фермерских хозяйств в новых жкономических условиях»** диссертант исследует процесс развития сельскохозяйственной отрасли в период незаависимости.

В диссертации отмечается, что сельскохозяйственная отрасль в Кубодиёнском районе в период независимости, как и раньше, считается одним из важнейших направлений. В 1991 году трудящиеся Кубодиёнского района поставили перед собой новые планы. В результате они увеличили пахотные площади во всех хозяйственных укладах до 16984 гектаров, в том числе пахотные площади под зерновые составили 1768 га, под хлопок – 13502 га, картошку – 140 га, овощи – 647 га, бахчевые – 438 га,

сады – 429 га, виноградники – 706 га, корма для скота – 4756 га [47, с. 113-130].

У Кубодиёнского района есть большой потенциал и резервы для развития виноградарства. Согласно данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, в Хатлонской области сады Кубодиёнского района в 1991 году составили 428 га [47, с. 127].

Животноводство и птицеводство наряду с другими отраслями сельского хозяйства также считаются прибыльными отраслями. Поголовье крупного рогатого скота в районе в 1995 году доведено до 24061 головы. В том числе поголовье коров составило 13690, мелкого рогатого скота – 83668, птицы – 15328, лошадей – 806 голов [46, с. 161-169].

Географическое расположение Кубодиёна благоприятствует развитию коконоводства. На протяжении 70 лет существования советской власти в масштабе республики район считался одним из передовых регионов в сфере коконоводства. В течение 1994-1996 годов количество деревьев тутовника достигало здесь 862140 единиц. Из этого числа 386940 единиц было вырублено или засохло, поэтому они на основании актов выведены из использования. Здесь осталось 475200 тутовых деревьев [25, с. 142]. Правительству республики и Хукумату района необходимо в будущем способствовать росту тутовых садов для развития этой отрасли.

Труженики сельского хозяйства Кубодиёнского района в целях увеличения производства сельскохозяйственной продукции в 2005 году произвели: 23415 тонн зерновых, или по 29,7 центнера с гектара, хлопка – 3763 тонны, или по 11,9 центнера с гектара, картофеля – 6712 тонн, или по 143,9 центнера, овощей – 20857 тонн, или по 157,9 центнера, бахчевых – 15342 тонн, или 246,8 центнеров, фруктов – 1043 тонн, или 30,1 центнера, винограда – 2041 тонн, или 43,1 центнера.

Развитие животноводства, в том числе каракулеводства, является одним из основных направлений производства продуктов и промышленного сырья. В 2007 году поголовье крупного рогатого скота составило 33971 голову, в том числе коров – 19051 голову, мелкого рогатого скота – 69451 голову, лошадей – 1252 головы, кур – 71665 голов. Надой молока в сельскохозяйственных организациях в среднем составил 1020 кг; в среднем было произведено 54 штуки яиц, с 54 овец настрижено

по 2,2 килограмма шерсти, окот составил: у коров – 335 телят, у овец и коз – 4765 голов ягнят и козлят [43, с. 174-193].

В 2014 году наибольшую долю посевных площадей занимало выращивание хлопка – 57,8%, зерновых – 20,5% и других культур – 21,7%. В последние годы уменьшился общий объем площадей, отведённых под посев хлопка и продовольственных культур для животноводства. Общая площадь огородов, посевов зерновых, овощей и других сельскохозяйственных культур, наоборот, увеличилась.

Причина уменьшения посевных площадей под посев хлопка была связана с резким падением стоимости хлопка на мировом рынке в 2011-2014 гг. В результате наблюдалась низкая эффективность производства, снижение урожайности из-за заболачивания, засоленности и эрозии сельскохозяйственных земель.

Пчеловодство – одна из наиболее малозатратных и прибыльных отраслей в сельском хозяйстве. Климатические условия Кабадианского района благоприятны для его развития. В последние годы пчеловодство получило развитие, в результате чего производство мёда стало увеличиваться.

На протяжении 2015 года сельское хозяйство района (с учетом всех укладов хозяйствования) произвело продукции на 664624 сомони. Из этой суммы 450950 тыс. сомони приходится на растениеводство, 213674 – на животноводство. В 2020 году, согласно перспективному плану, в районе на площади 7574 га посеяли семена хлопчатника. В 1730 хлопковых хозяйствах труженики собрали выращенный урожай.

Таким образом, при переходе на рыночную экономику трудящиеся Кубодиёнского района внесли большой вклад в развитие аграрного сектора, особенно в обеспечение жителей села продовольствием. Легкая промышленность также постепенно стала развиваться. Социальная сфера, образование и здравоохранение в корне изменились [47, с. 83-98].

В третьем параграфе четвертой главы проанализированы **«Учреждения образования и культуры Кабадианского района вначале XX века».**

Диссертант отмечает, что Правительство Республики Таджикистан, несмотря на трудности военных лет, уделяло особое внимание развитию и укреплению юридических основ в сфере образования. Поэтому в декабре 1993 года Верховный

Совет Республики Таджикистан принял Закон «Об образовании» [42].

Отсюда вытекает, что в последующие годы объем инвестиций за счет государственного бюджета для строительства зданий школ, в том числе в Кубодиёне, увеличился. Если количество школ в Кубодиёнском районе в 1992 году составляло 52 единицы, то в 1995 году оно возросло до 54 [46, с. 46-48].

По информации Центрального государственного архива Хатлонской области в 1994-1995 учебном году в Кубодиёнском районе функционировали 54 средних школы, в которых обучались 25588 учащихся. В этих школах преподавал 1591 учитель, 783 из них имели высшее образование, 62 человека работали с дипломом о неполном высшем образовании, 480 имели среднее педагогическое образование, 286 учителей были выпускниками общеобразовательных школ.

Следует отметить, что до 1990 года на территории района существовало 6 дошкольных учреждений. В настоящее время 4 из них в результате приватизации сменили свою деятельность.

В результате улучшения качества образования и воспитания в общеобразовательных школах Кубодиёнского района, количество учеников с каждым годом стало возрастать. В 2008-2009 учебном году в школьных учреждениях обучались 36466 учащихся, из них 18670 мальчиков и 17796 девочек. В 2009-2010 учебном году по сравнению с 2008-2009 учебным годом количество учеников увеличилось с 36466 до 36872. 19011 из них составляли мальчики, 17861 – девочки.

Кубодиёнский педагогический колледж на протяжении всей своей деятельности играл значимую роль в воспитании учителей младших классов. В 2015 году общее количество студентов здесь составляло 507 человек, из них 345 девушек. В этот период указанное учреждение окончили 89 человек, из них 81 девушка [50, с. 46].

Количество общеобразовательных школ в Кубодиёнском районе в 2016-2017 гг. составляло всего 62, а количество учащихся в них достигло 36560 человек. Им преподавали 2092 учителей [47, с. 36].

Таким образом, начиная с первых лет независимости Республики Таджикистан, несмотря на отдельные недостатки в работе, учреждения культуры Кубодиёнского района вносят свой

весомый вклад в повышение общего уровня культуры и образованности населения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

В ходе исследования, анализа первоисточников и литературы выяснилось, что в XX – начале XXI века Кабадиан пережил три разных периода. Вначале он входил в состав Бухарского эмирата, в последующем – в составе СССР и независимого Таджикистана существовал в качестве самостоятельного административного района.

В Кабадианском бекстве социально-экономическая и культурная жизнь населения вначале XX века мало отличалась от 60-х годов упомянутого столетия. Одной из основных причин улучшения экономики и развития торговли стало географическое расположение Айваджской таможни Кабадианского бекства на бухарско-афганской границе.

Новые экономические и торговые связи с Россией, Афганистаном и Индией позволили вывозить сельскохозяйственную и ремесленную продукцию в бекства Восточной Бухары. Тем не менее, эти возможности не позволяли стабилизировать торговлю с Афганистаном через Айваджскую таможню, поскольку вода в реке Вахш то поднималась, то снижалась. Во внутренней торговле Кабадиана важную роль играла именно эта река [1-М].

В конце XIX – начале XX века социально-экономическая жизнь была нестабильной. В этот период кабадианские беки – Абдусатторбек, Акрамбек, Шарифбек, Шодмонбек, Давронбек, Мирзо Махдиходжа, Абдухалимбек, Мулло Исо периодически боролись с недовольным населением. Из-за протестов бухарский эмир здесь часто менял правителей. В течение пяти лет (1903-1908) в Кабадиан были назначены три бека. В 1913 году в период правления Давронбека по причине того, что местное население угнетали эмирские чиновники, жители Кабадиана трижды массово переселялись в Афганистан.

Поскольку в Кабадианском бекстве вначале XX века земля находилась в личной собственности богатых, крестьяне подчинялись им. С другой стороны, здесь частных земель, как и вакуфных, было мало. Сельским жителям были выделены огромные территории под пастбища. Но ими в основном пользовались богатые животноводы. Из-за нехватки земли

большинство жителей были вынуждены работать на них. Из-за неспособности платить высокие налоги, крестьяне становились безземельными, поэтому были вынуждены эмигрировать в Афганистан, но бедность сопровождала их и там.

Культура и искусство Кабадиана в период бекства развивались в специфических национальных условиях. Здесь расцветал один из видов искусства. Это устное народное творчество в форме рассказов, песен и легенд. Жителей развлекали бродячие артисты и самодеятельные кукольные труппы из Бухары и других городов. Музыка пользовалась особой любовью народа.

Музыканты играли различные мелодии на простых музыкальных инструментах. Беки и знать, богачи и чиновники в целях роста своей популярности артистам преподносили подарки, предоставляли им места для ночлега и пищу. Несмотря на это, представители культуры и искусства находились на самой низкой ступени общества. Их уважал только простой народ.

В Кабадиане в определенной степени были развиты национальные и традиционные виды конного спорта, такие как козлодрание и скачки. Искусство населения Кабадиана было аналогично искусству других регионов Мавераннахра. Здесь существовало несколько видов отдыха и досуга. В дни религиозных праздников – Курбана, Рамазана и свадебных мероприятий скоморохи, танцоры и певцы радовали людей своим искусством.

Жизнь населения Кабадиана улучшилась только после Бухарской революции (1920 г.). Наряду с укреплением советской власти проводились также политические и экономические мероприятия. В целях организации деятельности государственных структур 9 марта 1921 года был образован Кабадианский Ревком. В первые годы установления советской власти в Кабадиане началась борьба против басмачей.

Ввиду того, что басмаческие банды действовали разрозненно, в Кабадиане они не представляли серьезную силу. Отдельные операции басмачей заканчивались неудачно. По причине политических ограничений и племенного сознания они не хотели и не могли образовать мощную коалицию. С другой стороны, местное население не поддерживало их. В 20-30-х годах XX века в Кабадиане против басмачей активно воевали Эшмат

Тошматов, Эшмурод Ниёзов, Раджабали Джалилов, Утакара Назаров и др. [8-М, 9-М].

В начале 30-х годов XX века в политической жизни населения произошел коренной перелом. Кабадианский и Шаартузский районы разделили на две части. Вместо них были образованы Шаартузский и Микоянабадский (нынешний Кубодиён) районы. К началу Великой Отечественной войны в Кабадиане, наряду с политическими и экономическими преобразованиями произошли также изменения в сфере культуры. Постоянно действовали курсы ликвидации неграмотности, были построены новые современные школы. Каждый год школы обеспечивались дипломированными учителями [5-М].

В 30-40-х годах XX века Кабадиан развивается наряду с другими регионами Таджикистана по государственным программам. В результате район превратился в один из основных центров производства сельскохозяйственной и промышленной продукции. В Кабадиане было обеспечено колхозное строительство, развитие промышленности, транспорта и культуры. Победа колхозного строительства привела к постепенному увеличению производства сельскохозяйственной продукции. В этот период в районе развивается легкая промышленность, вводится в эксплуатацию хлопкоочистительный завод.

В годы Великой Отечественной войны на полях сражений и в тылу кабадианцы проявляли самоотверженность и показывали беспримерные подвиги. В кровавых сражениях за форсирование реки Днепр кабадианский механизатор В.И. Бояркин был удостоен звания Героя Советского Союза. Из семьи кабадианцев Бобоголовых трое стали Героями Социалистического Труда [3-М, 4-М].

Кабадиан в послевоенные годы и до 90-х годов XX века находился на пике своего развития. В социально-экономической жизни района произошли серьезные преобразования, трудящиеся Кабадиана добились беспрецедентного прогресса. В районе были колхозы-миллионеры, десятки цехов, предприятия по производству промышленной продукции. А хлопкоочистительный завод обеспечивал экономическое развитие, создавал возможности для качественного повышения социально-бытового уровня жизни, развивались

также сферы образования, культуры, здравоохранения и другие жизненно важные отрасли.

В период независимости Таджикистана в социально-экономической жизни Кабадиана, так же как и других районов республики, произошли коренные перемены. В начале 90-х годов и во время гражданской войны (1992-1997) район превратился в один из театров военных действий. Местное население понесло много тяжелых людских, материальных и моральных потерь. Во время защиты конституционного строя кабадианцы потеряли много храбрых сыновей.

В рядах Народного Фронта молодые кабадианцы героически защищали Родину и внесли свой вклад в обеспечение мира и стабильности. В эти трудные годы трудящиеся Кубодиёнского района, в том числе земледельцы, садоводы, животноводы и представители других жизненно важных отраслей работали самоотверженно. В районе сельскохозяйственные предприятия были преобразованы в дехканские хозяйства.

С начала 2000-х годов экономика района возродилась, сельское хозяйство получило новое развитие. В этот период в Кубодиёне была введена в эксплуатацию 1 современная больница, более 10 медицинских пунктов [10-М, 11-М].

Преобразования произошли также в системе образования. Были построены новые современные школы, отремонтирован ряд действующих школ, которые пострадали в годы гражданской войны. На основе новой формы обучения начали свою деятельность лицеи, гимназии и частные школы. За короткий послевоенный период возобновили свою деятельность культурные учреждения. Значительны были достижения района в области спорта.

Футбольная команда района в 1996 году стала чемпионом Первой лиги и получила путевку в Высшую лигу. Одним словом, современный Кабадиан вносит свой вклад во всех отраслях народного хозяйства страны. Также коренным образом изменилась повседневная социально-бытовая жизнь населения [6-М].

Таким образом, наше исследование показывает, что Кабадиан за короткий период пережил три стадии цивилизации. В результате, из отсталого региона Восточной Бухары он превратился в один из самых развитых районов республики в советский период и в годы независимости.

2. Рекомендации по практическому использованию полученных результатов

В результате решения поставленных в диссертации задач предлагаются следующие рекомендации по практическому использованию полученных результатов:

1. Материалы диссертации могут быть использованы при написании работ по истории Таджикистана, разработке учебно-методических материалов и программ по развитию промышленного сектора республики;

2. Можно использовать исторический опыт трудящихся района в важных отраслях сельского хозяйства: хлопководстве, зерноводстве, животноводстве, пчеловодстве, птицеводстве, шелководстве и других отраслях;

3. В период независимости, благодаря мудрой политике и инициативе Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, Кубодиёнский район добился значительных успехов. Таким образом, в целях дальнейшего повышения благосостояния жителей района, с учетом имеющихся возможностей, на территории района важно построить несколько новых промышленных предприятий;

4. В Кубодиёнском районе имеется множество исторических памятников, достойных внимания, таких как Тахти Сангин, Калаи Мир и Тахти Кубад. Поэтому необходимо принять конкретные меры по развитию туристической отрасли и привлечению отечественных и иностранных туристов.

НОМГҶҶИ АДАБИЁТ

Маводи бойгонӣ:

Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон:

1. Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд БМДҶТ). – Ф. 18. – Р. 2. – Д. 402. – В. 40.
2. БМДҶТ. – Ф. 360. – Р. 02. – Д. 609. – В. 3.
3. Донесение о ходе ремонта школ, завозе топлива и приобретении учебного оборудования к 1940–1941 учебному году // БМДҶТ. – Ф. 360. – Р. 11. – Д. 81. – В. 21.
4. Посевные площади по Тадж. ССР за 1929 год] // БМДҶТ, – Ф. 20. – Р. 2. – Д. 1397. – В. 54.
5. Постановления СНК Тадж. ССР о едином сельхозналоге, о введении сбора на хоз. и культстроительство и др. Протоколы заседаний Сред. Аз. Бюро ВЦСПС, СНК и ЦИК ТаджССР // БМДҶТ. – Ф. 151. – Р. 1. – Д. 9. – В. 141-142.
6. Переселение за первую пятилетку (1928-1932) // БМДҶТ. – Ф. 20. – Р. 2. – Д. 397. – В. 86.
7. Постановление Центрпосевкома Тадж. ССР. Об урожайности хлопка-сырца, нормы выработки сельскохозяйственных работ за 10 дней. Заготовительные цены на сельхозпродукты по колхозному сектору Тадж. ССР. и др. // БМДҶТ. – Ф. 44. – Р. 1. – Р. 3. – В. 29.
8. Справка по учету и оприходованию скота переселившихся колхозов из Гармской области в Октябрьский, Микоянабадский и Кировабадский районы Сталинабадской области // БМДҶТ. – Ф. 288. – Р. 5. – Д. 1843. – В. 41.
9. Сведения о привлечении учащихся в школы всеобуча по Сталинабадской области от 28 сентября 1949 г. // БМДҶТ. – Ф. 360. – Р. 011. – Д. 288. – В. 128.
10. Об образовании Кабодиёнского района в составе Курган-Тюбинской области Таджикской ССР // БМДҶТ. – Ф. 297. – Р. 34. – Д. 120. – В. 159.
11. Ҳисоботи солона барои соли 1953 // БМДҶТ. – Ф. 288. – Р. 5. – Д. 1568. – В. 27.
12. Ҳисоботи солона барои соли 1955 // БМДҶТ. – Ф. 288. – Р. 5. – Д. 1735. – В. 20–21.
13. Ҳисоботи мактаб дар бораи шумораи талабагоне, ки дар нимсолаи 1-уми соли таҳсили 1955-1956 ба мактаб дохил шудаанд ва аз мактаб баромадаанд // БМДҶТ. – Ф. 360. – Р. 11. – Д. 706. – В. 106.

Бойгонии марказии давлатии вилояти Хатлон

14. Дар бораи рафти кори яксолаи шуъбаи фарҳанги комичроия ва роҳҳои беҳтар кардани таъминоту фаъолияти онҳо дар байни меҳнаткашон дар соли 1995 // Бойгонии марказии давлатии вилояти Хатлон (минбаъд БМДВХ). – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 145. – В. 58.

15. Маълумотнома дар бораи ҷамъбасти натиҷаҳои тараққиёти иқтисоди иҷтимоии ноҳия дар соли 1995 ва натиҷаҳои дар пеш истодаи ҳукумати ноҳия дар соли 1996 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 156. – В. 21.

16. Қарори Шурои депутатҳои халқии ноҳияи Кубодиён аз 27 март соли 1992 № 36–1 Дар бораи иҷрои бучети ноҳияи Кубодиён дар соли 1990 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 301. – В. 37.

17. Қарори раиси ноҳияи Кубодиён «Оиди тайёрии техникаи хоҷагии кишлоқ ба киштукори баҳории соли 1996» 29 феввали соли 1996 № 41 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 156. – В. 102.

18. Қарори раиси ноҳияи Кубодиён «Супориш оиди ба таври илова кишт намудани пахта ва ҷуворимакаки кишти такрорӣ барои дон дар хоҷагиҳои ноҳия барои соли 1996» // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 158. – В. 114.

19. Қарори раиси ноҳияи Кубодиён оиди ҳаҷми фурӯши маҳсулоти хоҷагии кишлоқ дар хоҷагиҳои ноҳияи Кубодиён дар соли 1996 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 158. – В. 346.

20. Қарори раиси ноҳияи Кубодиён аз 10 феввали соли 1997 № 31 дар бораи чораҳои вобаста намудани замин барои кишти зироатҳои хӯроки чорво ва техники // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 162. – В. 149.

21. Қарор «Дар бораи ҳисоботи сардори идораи маорифи ҳукумати ноҳия дар бораи иҷроиши Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 24 апрели соли 1996 № 100 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 158. – В. 188.

22. Қарори раиси ноҳияи Кубодиён аз 4 апрели соли 1995 № 83 дар бораи кори яксолаи мудири шуъбаи фарҳанги ноҳияи Кубодиён дар назди ҳукумати ноҳия ва роҳҳои беҳтар кардани таъминоту фаъолияти онҳо дар байни меҳнаткашон дар соли 1996 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 158. – В. 116.

23. Оиди истехсоли ғалла дар хоҷагиҳои ноҳияи Кубодиён дар солҳои 1996-1998. // БМДВХ. Ф. 441. Р.1. Д.158. В.348.

24. Протоколи сесияи нухуми Шурои депутатҳои халқи ноҳияи Кубодиён аз 27 март соли 1992. № 9 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 301. – В. 23.

25. Ҳисоботи раиси ноҳияи Кубодиён аз 10 феввали соли 1997. № 28 дар бораи шумораи дарахтони тут дар ноҳияи Кубодиён аз соли 1994 то соли 1996 // БМДВХ. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 162. – В. 142.

26. Ҳисоботи сардори идораи маорифи ҳукумати ноҳия дар бораи иҷроиши қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи маориф // Бойгонии марказии давлатии вилояти Хатлон. – Ф. 441. – Р. 1. – Д. 158. – В. 191.

Бойгонии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Кубодиён

27. Ахборот оид ба рафти иҷрои қарори раиси вилояти Хатлон аз 6 феввали соли 2014, № 22 // Бахши бойгонии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Кубодиён.

28. Гузориш оид ба иҷроиши супориши раиси вилояти Хатлон аз 7 майи соли 2015. // ББМИХҲНҚ.

29. Ҳисоботи раиси ноҳияи Кубодиён оид ба рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар соли 2012 // ББМИХҲНҚ.

Манбаҳо

30. Бельков, Н., Филатов, С. Моисеев, Ф. Отчет по поездке комиссии Хлопкового общества в ТАССР в 1925 г. [Текст]. – Ташкент, 1926.

31. Гурулёв, А. Соперничество России и Англии в Средней Азии [Текст] / А. Гурулёв. – СПб., 1909. – 380 с.

32. Костенко, Л.Ф. Туркестанский край. Опыт военно-статистического обозрения Туркестанского военного округа [Текст] / Л.Ф. Костенко // Материалы для географии и статистики России. Т. 3. – СПб., 1888. – 303 с.

33. Крестовский, В.В. В гостях у бухарского эмира [Текст] / В.В. Крестовский. – СПб., 1878. – С. 100.

34. Логофет, Д.Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. Т. 1 [Текст] / Д.Н. Логофет. – СПб., 1911. – 239 с.

35. Лилиенталь, А.А. Гиссарское и Кабадианское бекства, 1889 г. [Текст] / А.А. Лилиенталь // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. №. 57. – СПб., 1894. – С. 285-363.

36. Маев, Н.А. Очерки Гиссарского края – материалы для статистики Туркестанского края [Текст] / Н.А. Маев // Ежегодник

издания Туркестанского статистического комитета. Вып. 5 / под ред. Н.А. Маева. – СПб., 1879.

37. Нечаев, А.В. По горной Бухаре. Путевые очерки [Текст] / А.В. Нечаев. – СПб., 1911. – 107 с.

38. Покатило Н.Н. Отчёт о поездке в пределы Центральной и Восточной Бухары в 1886 г. / Н.Н. Покатило – Ташкент, 1888. – 113 с.

39. Рожевиц, Р.Ю. Поездка в Южную и Среднюю Бухару в 1906 г. [Текст] / Р.Ю. Рожевиц // Изв. РГО. Т. 14, – СПб., 1909. – С. 30.

40. Семёнов, А.А. По границам Бухары и Афганистана (Путевые очерки) [Текст] / А.А. Семёнов // Исторический вестник. – 1902. – Т. 88. – С. 112.

41. Ханство Кундуз из донесения д-ра Лорда, члена экспедиции капитана Бернса от 25 июля (1838 г.) [Текст] // Сборник материалов по Азии. Вып. 15. – СПб., 1885.

Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ

42. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ”Дар бораи маориф”. – Душанбе, 1993.

Маҷмӯаи оморӣ

43. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2010. – 196 с.

44. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2012. – 218 с.

45. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – 323 с.

46. Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2015 [Матн]. – Хатлон, 2016. – 277 с.

47. Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 2011-2016 [Матн]. – Хатлон, 2017. – 187 с.

48. Пахтакорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2011-2016 (маҷмӯаи оморӣ) [Матн]. – Душанбе, 2017. – 66 с.

Барномаву стратегияҳо

49. Барномаи рушди иқтимоию иқтисодии ноҳияи Кубодиён барои солҳои 2012-2016 [Матн]. – Душанбе, 2012. – 107 с.

50. Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Қубодиён барои солҳои 2016-2020 [Матн]. – Душанбе, 2015. – 112 с.

Адабиётҳои илмӣ

51. Айнӣ, С. Таърихи амирони манғитияи Бухоро [Матн] / С. Айнӣ // Куллийёт. Ҷилди 10. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 344 с.

52. Абдурашидов, Ф. Қубодиён таърих ва тамаддун [Матн] / Ф. Абдурашидов. – Душанбе: Шарқи озод, 2001. – 66 с.

53. Абдурашидов, Ф., Қуввати, Дод, Сатторӣ, Қ. Қубодиён – Зодгоҳи Носири Хусрав [Матн] / Дод Қуввати, Ф. Абдурашидов, Қ. Сатторӣ. – Душанбе, 2003. – 166 с.

54. Абдуназаров, Х. Саҳифаҳо аз таърихи Вахшонзамин [Матн] / Х. Абдуназаров. – Душанбе: Шарқи озод, 2003. – 460 с.

55. Абдулҳаев, Р., Дӯстов, Х. Нусратулло Махсум ва ба Ватан боз гардонидани фирориён (солҳои 20-уми асри XX)-и тоҷик [Матн] / Р. Абдулҳаев, Х. Дӯстов // У истоков истории. К 130-летию со дня рождения Нусратулло Махсума. – Душанбе, 2011. – С. 341-373.

56. Буханевич, А. Перспективы развития хлопководства в Таджикистане [Текст] / А. Буханевич // Хлопководство в Таджикистане. – Ташкент, 1926.

57. Бельков, Н., Филатов, С. Моисеев, Ф. Отчет по поездке комиссии Хлопкового общества в ТАССР в 1925 г. [Текст] / Н. Бельков, С. Филатов, Ф. Моисеев. – Ташкент, 1926.

58. Гафуров, Б. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история [Текст] / Б. Гафуров. – Москва: Наука, 1972. – 563 с.

59. Гулшанӣ, Содикхоча. Таърихи Ҳумоюн. Тавзеҳ ва тадвини Ҷӯрабек Назрӣ [Матн] / С. Гулшанӣ – Душанбе: Пайванд, 2006. – 336

60. Галкин, А. Краткий очерк Бухарского Ханства [Текст] / А. Галкин. – Военный сборник. – 1880. – № 12. – С. 415.

61. Гафуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва ва асрҳои миёна [Матн] / Б. Гафуров. – Душанбе: Ирфон, 1983. – Китоби I. – 700 с.

62. Гафуров, Б. Тоҷикон. Охириҳои асри миёна ва давранав [Матн] / Б. Гафуров – Душанбе: Ирфон, 1985. – Китоби II. – 412 с.

63. Ғоибов, Ғ. Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз [Матн] / Ғ. Ғоибов. – Душанбе: Дониш, 2006. – 906 с.

64. Дьяконов, М.М. Археологические работы в нижнем течении реки Кафирниган (Кабадиан). (1950-1951 гг.) [Текст] / М.М. Дьяконов // МИА. № 37. – М.- Л., 1953.

65. Девонакулов, А. Асрори номҳои кишвар [Матн] / А. Девонакулов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 223 с.

66. Девонакулов, А. Баргузидаи осор. Мураттибон Нурмухаммад Амиршоҳӣ, Шохзамон Раҳмонов [Матн] / А. Девонакулов. – Душанбе: Дониш, 2013. – 596 с.

67. Давлат Х., Абдурашидов, Ф. Шучоат баҳри Ватан (ба муносибати 65-солагии рӯзи Ғалаба дар ҶБВ-и (1941-1945) [Матн] / Х. Давлат, Ф. Абдурашидов. – Душанбе, 2010.

68. Искандаров, Б.И. Восточная Бухара и Памир в период присоединения Средней Азии к России [Текст] / Б.И. Искандаров. – Сталинабад, 1960. – 214 с.

69. Искандаров, Б.И. Восточная Бухара и Памир во второй половине XIX в. Ч. I [Текст] / Б.И. Искандаров. – Душанбе, 1962. – 546 с.

70. Из истории дореволюционного Таджикистана [Текст]. – Душанбе, 1974.

71. История таджикского народа. Т. 1: Древнейшая и древняя история [Текст] / под ред. Б.А. Литвинского, В.А. Ранова; отв. ред. Р.М. Масов. – Душанбе, 1998. – 752 с.

72. История таджикского народа. Т. 5: Новейшая история (1917-1941) [Текст] / под ред. Р.М. Масова. – Душанбе, 2004. – 752 с.

73. Из истории коллективизации сельского хозяйства и колхозного строительства в Таджикской ССР (1926-1933 гг.) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 569 с.

74. Косимов, А., Хамроев, М. Развитие орошения земель Советского Таджикистана. [Текст] / А. Қосимов, М. Ҳамроев. – Душанбе: Ирфон, 1985.

75. Колпаков, А.П. Из недавнего прошлого Кабадиана [Текст] / А.П. Колпаков // МИА. № 37. – М.-Л., 1953. – С. 302-306.

76. Колпаков, А.П. Страницы из истории Кабадиана [Текст] / А.П. Колпаков // Сообщ. ТФАН СССР. Вып. 31. – Сталинабад, 1961.

77. Куввати, Дод, Абдурашидов, Ф, Қиёмиддин, С. Кубодиён. (таърихи мухтасар аз аҳди қадим то ба имрӯз) [Матн] / Ф. Абдурашидов, Дод Қуввати, С. Қиёмиддин. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 220 с.

78. Лугманов, Т. Повышение культурно-технического уровня и трудовой активности рабочих в промышленности Таджикистана (1928-1941 гг) Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. [Текст] / Лугманов Т. – Душанбе, 1967. – 28 с.

79. Литвинский Б.А., Седов, А.В. Тепаи Шах. Культура и связи Кушанской Бактрии [Текст] / Б.А. Литвинский, А.В. Седов. – Москва: Наука, 1983. – 238 с.

80. Маджлисов, А. Аграрные отношения в Восточной Бухаре в XIX – начале XX века [Текст] / А. Маджлисов. – Душанбе - Алма-Ата, 1967. – 330 с.

81. Миралиев, С. Коммунистон сарвари муборизаи барои тарағғиёти пахтакорӣ [Матн] / С. Миралиев. – Душанбе: Ирфон. 1981. – 192 с.

82. Народное хозяйство Таджикистана. Издание Госплана ТАССР [Текст]. – Ташкент, 1926. – 371 с.

83. Нарзуллоев, С. Дорожное строительство и развитие транспорта в Таджикистане (1917-1941 гг.) [Текст] / С. Нарзуллоев. – Душанбе: Дониш, 1979. – 165 с.

84. Носири, Хусрав. Куллийёт [Матн] / Х. Носири. – Душанбе: Ирфон, 1991. – 636 с.

85. Очерк истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965 гг.) [Текст] – Душанбе, 1968. – 435 с.

86. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн]. – Душанбе: Дониш, 2016. – 463 с.

87. По следам древних культур Таджикистана. [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1978.

88. Пичикян, И.Р. Культура Бактрии [Текст] / И.Р. Пичикян. – Москва: Наука, 1991. – 339 с.

89. Пирумшоев, Х. Русские дореволюционные исследователи о городах Восточной Бухары конца XIX – начала XX вв. [Текст] / Х. Пирумшоев. – Душанбе, 1992. – 132 с.

90. Пирумшоев, Х. Таърихи Дарвоз. (аз қадим то замони муосир) [Матн] / Х. Пирумшоев. – Душанбе, 2008. – 704 с.

91. Раҳмон, Эмомалӣ. Тоҷикон дар ойинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 1999. – Китоби якум. – 240 с.

92. Раҳмон, Эмомалӣ. Тоҷикон дар ойинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Китоби дуюм. – 256 с.

93. Раҳмон, Эмомалӣ. Оғози марҳилаи нав [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.

94. Раҳмон, Эмомалӣ. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2017. – Ҷилди 15. – 576 с.

95. Розикзода, А.Ш., Азим, И. Саноати косибӣю ҳунаромандӣ ва кӯҳӣ дар Бухорои Шарқӣ (охири асри XIX – аввали асри XX). [Матн] / А.Ш. Розикзода, И. Азим. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 220 с.

96. Седов, А.И. Кабадиан на пороге раннего средневековья [Текст] / А.И. Седов. – Москва: Наука, 1987.

97. Тоатов, А. Историческим памятникам – долгую жизнь [Текст] / А. Тоатов – Душанбе: Ирфон, 1986. – 55 с.

98. Холназаров, С. Таърихи инкишофи маорифи вилояти Хатлон [Матн] / С. Холназаров. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2004. – 108 с.

99. Ҳотамов, Н, Давлатхоҷа, Д, Муллоҷонов, С, Исоматов, М. Таърихи халқи тоҷик [Матн] / Н. Ҳотамов., Д. Давлатхоҷа., С. Муллоҷонов., М. Исоматов. – Душанбе: ЭР-граф, 2011. – 644 с.

100. Шукуров, М.Р. Револютсияи маданӣ дар Тоҷикистон [Матн] / М.Р. Шукуров. – Сталинобод, 1957. – 337 с.

101. Шохзамони, Р. Қубодиён сарзамини Тӯс ва Рашкиқамар [Матн] / Р. Шохзамон. – Душанбе: Пайванд, 2011. – 250 с.

102. Эркаев, М., Николаев, Ю., Шаропов, Я. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ [Матн] / М. Эркаев, Ю. Николаев, Я. Шаропов. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1960. – 648 с.

103. Эркаев, М. Барпо ва мустаҳкам намудани Ҳокимияти Советӣ дар Тоҷикистон. [Матн] / М. Эркаев. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 470 с.

104. Юсупов, Ш. Очерки истории Кабадианского бекства в конце XIX – начале XX века [Текст] / Ш. Юсупов. – Душанбе: Дониш, 1986. – 133 с.

Рӯзнамаю маҷалла

105. Аҳмедов, Р. Гектарҳои аввалин [Матн] / Р. Аҳмедов // Тоҷикистони Сурх. – 1950. – 19 март.

106. Абдулҳамидов, А. Плани нимсола 247 ғоиз [Матн] / А. Абдулҳамидов // Октябр. – 1968. – 5 сентябр. – № 103 (3536).

107. Абдуллоев, Н. Соли нав – иқболи нав [Матн] / Н. Абдуллоев // Шараф. – 1980. – 1 январ. – № 1 (5743). – С. 2.

108. Абдуллоев, Н. Хизматро беҳтар менамоем [Матн] / Н. Абдуллоев // Шараф. – 1980. – 15 март. – № 23 (5765). – С. 3.

109. Ба аҳолӣ боз хубтар хизмати тиббӣ расонем [Матн] // Октябр. – 1963. – 18 апрел. – № 47 (2698).

110. Бухориев, Т. Ҳиссаи мо [Матн] / Т. Бухориев // Октябр. – 1970. – 1 январ. – № 1 (3728).

111. Ба таълиму тарбияи хонандагон бо дониши мукамал. (Аз конференсияи январӣ муаллимон). [Матн] // Шараф. – 1985. – 10 январ. – № 5 (6498).

112. Бердиева, М. Қавлу амал як [Матн] / М. Бердиева // Шараф. – 1991. – 11 июл. – № 85 (7607).

113. Бердиева, М. Баҳри хуроки фаровон [Матн] / М. Бердиева // Шараф. – 1991. – 6 феврал. – № 16 (7338).

114. Ба мамлакат бисёртар маҳсулоти хоҷагии қишлоқ медиҳем! [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1942. – 12 феврал.

115. Болтаев, Р. Бо қувваи ҳайвонот [Матн] / Р. Болтаев // Тоҷикистони Сурх. – 1947. – 2 апрел.

116. Бюҷетҳои маҳаллӣ [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1953. – 9 сентябр.

117. Байрақ гирифтанд [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1959. – 15 декабр. – № 292 (10554).

118. Бобохонов, А. Ибрат гиред [Матн] / А. Бобохонов // Газетаи муаллимон. – 1946. – 20 сентябр.

119. Бузургмеҳри, Б., Маҳмуд, Б. Қубодиён фардо беҳтар аз имрӯз хоҳад шуд. [Матн] / Б. Бузургмеҳри, Б. Маҳмуд // Ҷумҳурият. – 2018. – 30 ноябр. – № 236 (23579).

120. Бобокалонов, С. Вақт рафт – нақд рафт. Вазъи кишти такрорӣ дар хоҷагиҳои ҷумҳурий. [Матн] / С. Бобокалонов // Садои мардум. – 1993. – 2 июн. – № 66 (545).

121. Бердиев, Р. Аввалин шуда [Матн] / Р. Бердиев // Ҳақиқати Қургонтеппа. – 1979. – 5 сентябр.

122. Бердиев, Р. Аллақай 18 сентнерӣ [Матн] / Р. Бердиев // Ҳақиқати Қургонтеппа. – 1979. – 22 сентябр.

123. Ба зимистон бад тайёри диданд [Матн] // Коммунизм учун. – 1955. – 15 декабр. – № 85 (775).

124. Ба руйхатгирии бачагони синни мактабиро намунавор гузаронед [Матн] // Газетаи муаллимон. – 1955. – 11 август. – № 33 (1200). – С. 1.

125. Байрақ гирифтанд [Матн] // Тоҷикистон Советӣ. – 1959. – 15 декабр. – № 292 (10554).

126. Всенародный смотр побед социалистического земледелия [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1939. – 5 марта. – № 52 (2747).

127. Дар вистафкаи умумииттифокии хоҷагии кишлоқ [Матн] // Хоҷагии кишлоқи Тоҷикистон. – 1953. – № 8. – С. 62.

128. Дар бораи тараққиёти иқтисодию иҷтимоии хоҷагии халқи ноҳия дар нимсолаи аввали соли 2002 [Матн] // Шараф. – 2002. – 16-31 июл. – № 15 (7902)

129. Дар бораи ҷамъбасти пленуми июлии соли 1970 [Матн] // Октябр. – 1970. – 20 август.

130. Дар мактабҳои вилояти Қўрғнтеппа [Матн] // Газетаи муаллимон. – 1946. – 1 сентябр. – С. 3.

131. Дўстматов, Э. Дастгирӣ мекунем. [Матн] / Э. Дўстматов // Шараф. – 1985. – 9 апрел. – № 43 (6536).

132. Дар бораи плани давлатии тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоии район дар соли 1988 ва рафти иҷроии плани соли 1987 [Матн] // Шараф. – 1987. – 8 декабр. – № 151 (6956).

133. Дикқати ҷиддӣ ба маорифи халқ [Матн] // Шараф. – 1988. – 21 сентябр. – № 110 (7075).

134. Дар бораи бо ордену медалҳо мукофотонидани пешқадамони хоҷагии кишлоқи вилояти Сталинободи РСС Тоҷикистон [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1949. – 5 май.

135. Даҳ бригадаи тракторӣ коро сар кард [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1941. – 20 феврал.

136. Дар нимсолаи дуюм барои боз ҳам беҳтар намудани кори мактабҳо муборизаи қатъӣ барем [Матн] // Мактаби Советӣ. – 1953. – № 1 – С. 3-10.

137. Додочонов, А. Тайёр кардани кадрҳои педагогӣ дар панҷсолаи шашум [Матн] / А. Додочонов // Мактаби Советӣ. – 1956. – № 3. – С. 12-14.

138. Даъват барои ташкили муборизаи умумихалқӣ дар кори ба вучуд овардани фаровонии маҳсулоти хоҷагии кишлоқ [Матн] // Хоҷагии кишлоқи Тоҷикистон. – 1958. – № 12. – С. 4-8.

139. Дикқати чиддӣ ба тамомкунандагони мактабҳои миёна [Матн] // Газетаи муаллимон. – 1955. – 26 март. – № 13 (1180). – С.1.

140. Зинаҳои тараққиё. [Матн] // Шараф. – 1986. – 25 феврал. – № 24 (6672).

141. Иқдоми бузурги бозсозӣ (маърузаи ҳисоботи котиби якуми кумитаи ҳизбии ноҳия Ч.Ҳ. Камбаров дар конференсияи VII ҳизбӣ) [Матн] // Шараф. – 1990. – 14 апрел. – № 44 (7211).

142. Исоев, Н. Бо китоб таъмин кардан лозим [Матн] / Н. Исоев // Газетаи муаллимон. – 1952. – 30 октябр.

143. Комёбии нахустин [Матн] // Шараф. – 1992. – 4 июн. – № 27 (7706).

144. Колхозҳои Микоянобод дарави чавро сар карданд [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1946. – 26 майи.

145. Кори савдори бехтар намое. [Матн] // Октябр. – 1967. – 30 март. – № 41 (3318).

146. Комил, Т. Аҳди коллектив [Матн] / Т. Комил // Октябр. – 1970. – 31 март. – № 37. (3764).

147. Қарори пленуми Комитети райони партия аз 15 августи соли 1970 [Матн] // Октябр. – 1970. – 2 август.

148. Қосимова, Н. Ҳаёти партиявӣ: кор бо кадрҳои масъалаи асосӣ [Матн] / Н. Қосимова // Шараф. – 1985. – 17 август. – № 99 (6592).

149. Муртазоев, Н. Нахустин хорхонаи саноатӣ дар ноҳия [Матн] / Н. Муртазоев // Шараф. – 1996. – 1-15 ноябр. – № 1 (7820).

150. Муртазоева, Н. Дар коргоҳи чеварон [Матн] / Н. Муртазоева // Шараф. – 1983. – 3 март. – № 27 (6178).

151. Морозода, И.И. Муваффақиятҳои чорводорони совхозии Қабодиён [Матн] / И.И. Морозода // Хоҷагии кишлоки Тоҷикистон. – 1954. – № 8. – С. 60-65.

152. Мамадов, К. Таҷрибаи пешқадам–ба омма чамъбасти хуби андешаи фардо [Матн] / К. Мамадов // Тоҷикистони Советӣ. – 1969. – 4 март. – № 53 (12961).

153. Мусобиқаи сотсиалистиро барои зиёд кардани ширчӯшӣ васеъ ривоч диҳем! [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1956. – 5 март. – № 54 (8024).

154. Муҳаммадов, Ҷ. Иқтисодиёт – сиёсати асосӣ [Матн] / Ҷ. Муҳаммадов // Тоҷикистони Советӣ. – 1977. – 9 июн.

155. Мухторова, Г. Маданияти деҳот ва баъзе масъалаҳои инкишофи минбаъдаи он [Матн] / Г. Мухторова // Коммунисти Тоҷикистон. – 1965. – № 3. – С. 10.

156. Маъмурзода, Н. Истехсоли пилла дар Хатлон рӯ ба афзоиш аст [Матн] / Н. Маъмурзода // Хатлон. – 2019. – 23 майи. – № 21 (3206).

157. Маърузаи муовини аввали раиси вилоят Амонулло Хайрулло [Матн] // Хатлон. – 2019. – 11 июл. – № 28 (3213).

158. Масъулияти советҳоро пурзӯр гардонем. Маърузаи раиси комитети иҷроияи район Р. Султонов дар сесияи панҷуми Совети депутатҳои халқии район (даъвати панҷум) [Матн] // Шараф. – 1988. – 22 июн. – № 70 (7035).

159. Мамадаминова, Ш. Хурсандиамон бепоён [Матн] / Ш. Мамадаминова // Шараф. – 1981. – 16 июн. – № 55 (5919).

160. Мӯҳсинов, Л. Дар хизмати мардум [Матн] / Л. Мӯҳсинов // Шараф. – 1983. – 1 майи.

161. Неумывако, А. Кори истехсол ва ғушттайёркуниро беҳтар намоем [Матн] / А. Неумывако // Хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон. – 1956. – № 6. – С. 27.

162. Наслгирӣ идома дорад [Матн] // Хатлон. – 2003. – 20 март. – № 13-14 (9685).

163. Натиҷаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ назаррасанд. Ҳисоботи раиси вилояти Хатлон Қурбон Ҳакимзода дар иҷлосияи навбатии бистуми маҷлиси вакилони халқи вилояти Хатлон даъвати панҷум, 11 декабри соли 2019 [Матн] // Хатлон. – 2019. – 12 декабр. – № 49 (3234).

164. Нодиров, Қ. Ғамхорӣ дар бораи таъминоти моддии меҳнаткашон [Матн] / Қ. Нодиров // Коммунизм учун. – 1959. – 19 апрел. – № 47 (1974).

165. Раҳмониён, Ф. Кубодиён аз таъсиси шаҳрак то дурнамои барномаи рушд [Матн] / Ф. Раҳмониён // Ҷумҳурият. – 2016. – 7 декабр. – № 240 (23062).

166. Султонов, Д. Пахта дар саҳро шукуфта... [Матн] / Д. Султонов // Хатлон. – 2006. – 1 сентябр. – № 40 (2572).

167. Сайфуллозода, А. Нишастии Садриддинзода бо рӯзноманигорон [Матн] / А. Сайфуллозода // Тахти кубод. – 2020. – 20 феврал. – № 8-11 (8364-8366). – С. 2.

168. Соли нави таҳсил муборак! Сухани табрикоти раиси ноҳияи Кубодиён Садриддинзода Бадриддин талбак ба

муносибати Рӯзи дониш [Матн] // Тахти кубод. – 2020. – 3 сентябр. – №3 0 (8385). – С. 1.

169. Султонов, М. Чӣ ҳол дорӣ, гуреза? [Матн] / М. Султонов // Ҷумҳурият. – 1994. – 19 январ. – № 6 (18.875).

170. Савдоро дар байни пахтакорон беҳтар намоем [Матн] // Коммунизм учун. – 1957. – 14 сентябр. – № 111 (1726).

171. Темиров, Т. Омӯзишгоҳи нави техники дар район. [Матн] / Т. Темиров // Коммунизм учун. – 1959. – 13 сентябр. – № 109 (2038).

172. Тоннаҳои аввалини пахтаи мисрӣ [Матн] // Тоҷикистони Сурх. – 1945. – 8 сентябр. – № 172 (6102).

173. Тайёрии муассисаи комбинати истиқоматӣ – коммуналӣ ба зимистон [Матн] // Коммунизм учун. – 1959. – 27 ноябр. – № 140 (2067).

174. Ёхдадориҳои сотсиалистии меҳнаткашони райони Қабодиён дар соли 1986 [Матн] // Шараф. – 1986. – 20 феврал. – № 22 (6670).

175. Халифаев, С. Шаш моҳи имсол ба ноҳия чи дод [Матн] / С. Халифаев // Тахти кубод. – 2016. – 15 август. – № 23 (8211). – С. 1.

176. Хоҷамбердиева, Т. Осорхона оинаи таърих [Матн] / Т. Хоҷамбердиева // Тахти кубод. – 2020. – 7 феврал. – № 6-7 (8362). – С. 2.

177. Ҳамаи кӯдакони синнимактабӣ ба таълими умумӣ фаро гирифта шавад [Матн] // Газетаи муаллимон. – 1957 – 24 сентябр. – № 48 (1821). – С. 1.

178. Чуракулов, М. Дар касалхонаи район [Матн] / М. Чуракулов // Коммунизм учун – 1957. – 9 июл. – № 84 (1699).

179. Чуракулов, М., Пардаев, Ф. Ҳаёти фаровон [Матн] / М. Чуракулов, Ф. Пардаев // Каммунизм учун. – 1959. – 20 март. – № 34 (1961).

180. Ҷамъбасти нишондиҳандаҳои тараққиёти иҷтимоию иқтисодии соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳияи Қубодиён дар соли 2007 ва вазифаҳои коллективҳои меҳнати, ҷамоатҳои деҳот дар соли 2008 [Матн] // Шараф. – 2008. – 21 март. – № 3 (8005).

181. Шарифов, Д. «Тиллои» Юлдузқоқ [Матн] / Д. Шарифов // Ҳақиқати Қурғонтеппа. – 1980. – 10 сентябр.

**ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ДИССЕРТАЦИИ
ОСВЕЩЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ
АВТОРА:**

**Статьи, опубликованные в журналах включенных в
перечень рецензируемых научных изданий,
рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при
Президенте Республики Таджикистан:**

[1-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Состояние ремесл в Кабадиянском бекстве [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2016. – №3/8. – С. 89–93. – ISSN2074 – 1847.

[2-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Изменение в Кабадиянском районе в 20-х гг. XX века [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2017. – №3/3. – С. 81 – 84. – ISSN2074 – 1847.

[3-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Земельная реформа и коллективизация сельского хозяйства в Кабадиянском районе (1930-1940 гг.) [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2017. – №3/7. – С. 49 – 51. – ISSN2074 – 1847.

[4-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Развитие животноводства в Кабадиянском районе (1930-1960 гг) [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2018. – №2. – С. 93 – 98. – ISSN2074 – 1847.

[5-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Развитие образования в Кабадиянском районе (в 30-40 гг. XX века) [Текст] / **Зубайдуллоев С.Х.** // Историк, Душанбе, 2019. – №3 (19) – С. 47- 54. ISSN2789294 – 8.

[6-М]. **Пирумшоев Х., Зубайдуллоев С.Х.** Развитие образования в Кабадиянском районе в период независимости республики [Текст] / **Х. Пирумшоев, С.Х. Зубайдуллоев** // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2023. – № 5. – С. 73 – 80. ISSN2074 – 1847.

**Статьи и материалы конференций, опубликованные в
других изданиях:**

[7-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Взгляд на жизнь Мирзо Хаити Сахбо — кубадийского писателя [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Исследователь. Научный журнал №16, Душанбе, 2017. – С. 74–77.

[8-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Установление Советской власти в Кубадиянском районе и борьба с басмаческим движением [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Материалы международной научно-практической конференции на тему: «Басмачи в истории: новый взгляд на прошлых событий». Рашт, 2019.– С.119–129.

[9-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Отражение процесса установления Советской власти и хода борьбы с басмачеством в Кабадиянском районе в исследованиях Мулло Эркаева [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Материалы международной научно-практической конференции на тему: «Вклад академика М. Иркаева и профессора М. Маджлисова в развитие отечественной истории ». (ТГПУ им. С.Айни, 28-ноября 2020). Душанбе, 2021.– С.94-107.

[10-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Достижения сельского хозяйства Кабадиянского района в 30-лет независимости (1991-2021 гг.) [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Материалы международной научно-практической конференции на тему: « Государственная независимость: судьбоносный этап в судьбе таджикского народа» (ТГПУ им. С.Айни, 4 сентября 2021). Душанбе, 2021.– С.335–352.

[11-М]. **Зубайдуллоев С.Х.** Состояние промышленности Кабадиянского района в годы независимости Республики Таджикистан [Текст] / **С.Х. Зубайдуллоев** // Материалы международной научно-практической конференции на тему: «Экономическое и социальное развитие Таджикистана: достижения, проблемы и перспективы» (ХГУ им. М. Назаршоева 13-14 июня 2023). Хорог, 2023 – С.121-126.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Зубайдуллозода Саидчон Хайрулло «Қубодиён дар асри XX – ибтидои асри XXI», баои дарёфти дараҷаи илмӣ доктои фалсафа PhD, доктор аз рӯи ихтисоси 6D020301. – таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

Калидвожаҳо: Қубодиён, Бухорои Шақи, бекигарӣ, Шуравӣ, Хатлон, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кишоварзӣ, чорводорӣ, саноат, рушди маориф, фарҳанг.

Дар автореферат мубрамияти мавзӯ асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи он, мақсад, вазифаҳо, навовариҳои илмӣ, асосҳои методологӣ, заминаи манбаъии қор, доираи хронологӣ ва ҷуғрофӣ, предмет ва объект, муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, саҳми шахсии довталаб дар таҳқиқот, тасвиб ва амалишавии натиҷаҳои диссертатсия муайян шудаанд.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот омӯзиши ҳамаҷонибаи таърихи Қубодиён дар асри XX – ибтидои асри XXI мебошад.

Навгони илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки бори нахуст дар таърихнигорӣ ватанӣ масъалаи Қубодиён дар асри XX – ибтидои асри XXI таҳқиқ шудааст.

Мундариҷаи асосии диссертатсияро таҳқиқу барасии ноҳияи Қубодиён дар се марҳилаи таърихи: то инқилоби, замони шуравӣ ва давраи истиқлолро дарбар мегирад, инчунин дар диссертатсия масоили вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ноҳияи Қубодиён дар давраи таҳқиқшаванда мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Дар хулоса фикри ҷамъбастии муаллиф оид ба мавзӯ ва пешниҳодоти ӯ дар самти таҳқиқи минбаъдаи мавзӯи мазкур ҷой дода шудаанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Зубайдуллозода Саиджона Хайрулло «Кабадиан в XX – начале XXI века» на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D020300 – История (6D020301 – Отечественная история)

***Ключевые слова:** Кабадиан, Восточная Бухара, бекства, Советский Союз, Хатлон, Республика Таджикистан, сельское хозяйство, животноводство, промышленность, развитие образования, культура.*

В диссертации обосновывается актуальность и степень изученности темы, цель и задачи, научная новизна, методологические основы, источниковая база работы, хронологические и географические рамки, предмет и объект, положения, выносимые на защиту, определена теоретическая и практическая значимость, показан личный вклад соискателя в исследование, теоретическое и практическое значение результатов диссертационного исследования.

Целью исследования является всестороннее изучение истории Кабадиана в XX – начале XXI века.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в отечественной историографии комплексно исследована история Кабадианского района в XX – начале XXI века.

Основное содержание диссертации составляет изучение и исследование Кабадианского района в трёх исторических периодах: дореволюционном, советском и периоде независимости. В диссертации также исследуется социально-экономическое, политическое и культурное положение Кабадианского района в исследуемый период.

В заключении диссертации подведены итоги исследования, изложены соответствующие выводы и даны ценные рекомендации для дальнейшего изучения данной темы.

ABSTRACT

Abstract of the dissertation thesis by Zubaidullozoda Saidjon Khayrullo "Qabodiyon in the XX th – Early XXI st Century" for the degree of Doctor of Philosophy PhD, Doctor in the specialty 6D020301. – National History (History of the Tajik People)

***Keywords:** Qabodiyon, Eastern Bukhara, Bekstvo, Soviet, Khatlon, Republic of Tajikistan, agriculture, livestock farming, industry, development of education, culture.*

The abstract substantiates the relevance of the topic, and determines the degree of its study, the goal, objectives, scientific novelty, methodological foundations, source base of the work, chronological and geographical scope, subject and object, propositions submitted for defense, theoretical and practical significance, the applicant's personal contribution to the research, and the approbation and implementation of the dissertation results.

The aim and objectives of the research are a comprehensive study of the history of Qabodiyon in the XX th – early XXI st century.

The scientific novelty of the research consists in the fact that for the first time in national historiography, the issue of Qabodiyon in the XX th – early XXI st century has been investigated.

The main content of the dissertation covers the research and analysis of the Qabodiyon district during three historical periods: pre-revolutionary, Soviet, and the period of independence. In addition, the dissertation studies the issues of the socio-economic, political, and cultural state of the Qabodiyon district during the period under study.

The conclusion presents the author's summary findings on the topic and his proposals for the further study of this topic.